

**AZ
IFJÚSÁG LÉLEKTANÁNAK
ALAPVÁZLATA**

MŰVELT SZÜLŐKNEK, NEVELŐKNEK, KUTATÓKNAK

ÍRTA:

DR PHIL KEMPELEN ATTILA

VOLT FŐV. LÉLEKTANI LAB. ASSZISZTENSZICHOLÓGUS

BUDAPEST, 1928
PFEIFER FERDINÁND (ZEIDLER TESTVÉREK) NEMZETI
KÖNYVKERESKEDÉSÉNEK KIADÁSA

NYOMTATTA: BUZAROVITS O. ESZTERGOMBAN.

Előszó.

Könyvecskénk hiányt igyekszik pótolni pszichológiai irodalmunkban. Eddig ugyanis még nem jelent meg nálunk magyar ifjúságlélektanba bevezető munka, csupán egy-két fordítás.

Tisztában vagyunk kis munkánk némely fogyatékoságával, de talán természetes ez minden úttörő munkánál. Arra törekedtünk, hogy a művelt szülő, pedagógus, vagy kutató elsősorban is áttekintést nyerjen a sokszor csak félig megmunkált terepekről. Első alkalommal nyújtunk bővebb szemelvényeket magyar ifjúsági naplókából. Ezekhez feleslegesnek tartottam bővebb kommentárokat fűzni. Elég beszédek ezek maguk a lélekbúvár, a gyakorlati emberismerő számára s aki könyvecskénket áttanulmányozta, azt hiszem, minden tételét csak megerősítve látja úgy az itt közölt naplószemelvényekben, mint más ifjúsági naplóban, vagy az ifjú lélek bármely más megnyilvánulásában.

Van valami ünnepélyes, felemelő minden őszinte ifjúsági naplóban. Hisz valamennyi egy-egy fejlődő lélek titkos érlelő erőit mutatja. Mint küzd a jó a rosszal, a friss, üde szellemi életteliség a társadalom merev konvencióival. Mint alkalmazkodik a zabolátlan érvényesülési vágy, alsóbbrendű ösztönösség a magasabbrendű eszmékhez s í. t. E naplók a tavaszi virágos mező képét nyújtják. Egyik virág előbb, másik később virít, egyik ilyen, másik olyan virágot s a termés néha élvezhető, néha élvezhetetlen. Örökös fejlődés, melyet az eszmék napja érlel, a viharok edzenek, de sajnos, néha a kevéssé edzett virágokat, vagy a terméseket a társadalmi élet kíméletlen jégverései meg is bénítják. E veszélyeknek elejét venni, vagy a bajokat orvosolni a pedagógus feladata. Munkánk nem pedagógiai tónusú, de a nevelés számára fontos tényeket lehetőleg élénk megvilágításba törekedtünk állítani.

Munkánk kerete s a nyomdai költségek tetemessége miatt sok témát csak futólagosan érinthettünk. Ezeknek bővebb kifejtéseit az odavonatkozó irodalomban megtalálhatja a kutató. Ennek megkönnyítésére fejezetenkint rendeztük az odavonatkozó tekintetbevett, de sokszor csak éppen érintett, forrásokat. Saját kutatásainkról külön fejezet tájékoztat.

Esztergom, 1928. tavaszán.

A Szerző.

Bevezetés.

Az általános pszichológia az ember lelki életét általában, különös tekintettel a normális, átlagos felnőtt emberegyénekre, tanulmányozza. A gyermekpszichológia pedig a gyermeki lélek életét vizsgálja, ^gyermek és felnőtt közt van az ifjú, kinek lelki életén tanulmányozás céljából egy ideig az általános, de főképp a gyermekpszichológia osztoztak s az utóbbi a nagyobb részt kapta. Mivel azonban az általános és a gyermekpszichológusok e közös határterülettel — sok más kutatnivalóik miatt — csak mostohán foglalkozhattak, pár évtizeddel ezelőtt kialakult egy új lélektani tudomány, az ifjúsági lélektan, melynek feladata az ifjúkor lelki életét kutatni. Jelentősége elsősorban szülők és pedagógusok számára, rendkívüli. Hisz azt a kort ismerteti meg közelebbről, amelyben a fejlődő lélek a legnehezebben kiismerhető s legtöbbször félreérthető, holott épp e korban szorulna a legtöbb résztvevő szeretetre és segítő barátságra, példamutatással való vezetésre, lelkiismeretes felvilágosításokra, tanácsadásokra.

Az ifjúkor pszichológiája, mint minden pszichológiai tudomány, szomszédos a többi szellemi tudományokkal, különösen a művelődéstörténettel, etimológiával, társadalomtudománnyal, azonkívül a filozófiai és a természettudományokkal. Mint speciális pszichológiai tudomány a többi pszichológiai tudományon kívül főképp a gyermekpszichológiával van közvetlen kapcsolatban. A filozófiai tudományok közül legnagyobb jelentőségű kapcsolata az értékelmélettel s ennek speciális részeivel (az alkalmazott logikával, etikával, eszthetikával), míg a természettudományok közül legfőbb kapcsolata a fiziológiával van. Hogy miként állnak fenn a kapcsolatok, az majd a részletes tárgyalás megfelelő helyein fog kitűnni, A mai ifjúsági pszichológia területén két szempontból is 2—2 tábor küzd a maga igazáért. Az *anyaggyűjtés* módszere szempontjából az egyik párt elsősorban az ifjaknak bizonyos pontos kísérleti feltételek mellett végbemenő viselkedéseit, írásbeli nyilatkozatait, kísérleti próbákra (tesztekre) való feleleteit tartja legfőbb megvizsgálónak s az ifjú lelkének minden más megnyilatkozását másodrendű ismeretforrásnak tekinti. Ezzel szemben a másik irány legfontosabbnak tartja az ifjúnak olyan lelki-szellemi termékeit összegyűjteni, amelyek természetes körülmények közt (nem mesterséges kísérleti feltételek mellett) jöttek létre s legértékesebbnek tartja ép ezért ez irány az ifjúkori naplók anyagát

mert ez viszonylag többnyire a legbizalmasabb titkokat tárja fel az ifjú szerzők lelkivilágából. Persze abban mindkét párt meg-egyezik, hogy a közvetlen megfigyelés is fontos útbaigazításokat adhat s módszerüket kiegészíti. A közvetítő párt, melyhez mi is tartjuk magunkat, a kétfajta anyagot egymást kiegészítőnek tartja s egymás ellenőrzésére használja, továbbá mindkettőnek adatait a közvetlen megfigyeléssel, utánaéléssel rekonstruálni, egyesíteni törekszik. Ami végül a módszer betetőzését, a magasabb szempontból való *áttekintés* és *elmélet* szempontját illeti, itt is megvan az egymással küzdők két tábora. Az egyik tábor, természettudományi mintára, az ifjú minden lelki jelenségét, tudatállapotát többé-kevésbé mechanikus *oksággal* (causalitással) próbálja *magyarázni* s az ifjú lelki életének exakt törvényeit kimutatni. Az ellentábor viszont az ifjú lelki-szellemi *alkatát* a kultúra egészéhez s a szellemi értékekhez való viszonyából a célok és eszközök tekintetbevételével (teleologikusan) próbálja *megérteni*, értelmezni.

Az első szempontból való 2 egyoldalú felfogás hátrányaira s a közvetítő álláspont előnyeire a későbbiek folyamán még majd visszatérünk. Itt most azonban közelebről fogjuk megvizsgálni az utóbbi szempontból, az elméleti áttekintés szempontjából, egymással küzdő két tábor álláspontját s rámutatni törek-szünk ezek összeegyeztethetőségének mikéntjére.

A természettudományok a múlt századokban való hirtelen fellendülésüket az exakt mérések, érzékszervek v. ezeken kívül még műszerek segítségével érték el. Mozgások, fizikai-chemiai és mértani sajátságok megfigyelésére valóban legalkalmasabbnak bizonyultak e módszerek. Azonban a pszichológia az újabb évtizedekben mindinkább rájött arra, hogy *tiszta pszichológiai* momentumok: tudatállapotok, lelki aktusok stb. sem nem mérhetők, sem nem érzékelhetők a maguk eredeti mivoltukban. Nem beszélhetünk pl. 3 cm hosszú érzelmekről, vagy 4 grammos gondolatokról, sem kék figyelmekről, sem körömmel kaparható keménységű csodálkozásról, csupán a pszichés jelenségek testi, fizikai, chemiai, mértani törvényeknek alávetett objektivációi, külső kifejeződései mérhetők, érzékelhetők. Pl. megmérhető az, mennyi időbe kerül míg egy tudatfolyamat anyagi *megnyilvánulása* — egy ideginger az idegekben — lefolyik. Érzékelhető s mérhető, hogy valamely indulat *kapcsolatában* valamely belső elválasztású mirigy mennyi s milyen specifikus hormont választ el. Megmérhető valamely lelki v. szellemi munkának fizikai, v. fiziologiaigmunkában való *megnyilvánulása*, *levetülése*. Mindeme *megnyilvánulás-mérések*, megfigyelések csupán a fiziológiára, fiziológiai pszichológiára, pszichotechnikára nézve fontosak, de a tiszta pszichológiára, a lelkijelenségek immanens vizsgálatára nézve csekély fontossággal bírnak. Egy költemény betűinek alakja, fényvisszaverő képessége

vajmi kevés felvilágosítást nyújt a költő hangulatáról. Azonban a költemény, vagy legalább annak szavai *megértése* közben már utánaélhetjük többé-kevésbé a költő hangulatát. Ha a testi megnyilvánulásokat szintén — mint pl. a költemény betűit — jeleknek vesszük s azoknak *jelentéségszére* figyelünk, akkor e jeleknek *megértése révén* szintén többé-kevésbé megfelelő betekintésünk lehet mások lelkvilágába.

Valamely testi jelenségnek — tekintjük azt akár magában, akár mint lelkiállapot kifejezését — megvannak a maga immanens természettudományi törvényei, amelyek mikéntjét meghatározzák. E természettörvények, melyek az érzékelhető s mérhető tér-időbeli jelenségekre vonatkoznak, nem vonatkoznak a lelki élet nem érzékelhető, nem mérhető, nem tér-időbeli, hanem közvetlenül átélhető tudatbeli benső jelenségeire. Ezek más immanens törvényeknek vannak alávetve. A természettörvények: anyagok, energiák, mozgások kényszertörvényei. Egyféle összetételű anyag bizonyo? feltételek mellett csak egyféle alakot ölthet — legyen az gyémántkristály, vagy valamely élőlény protoplazmája, — csak egyféle vegyi viselkedést mutathat. Egy energiafaj csak egyféle mennyiségviszonyban alakulhat át egy meghatározott másikká. Valamely áramlás mindenkor csakis a nagyobb feszültségű, magasabb nívójú helyről az alacsonyabb feszültségű, nívójú hely felé a feszültségtől és az ellenállástól szigorúan megszabott intenzitással folyhat le. S í. t. A pszichológiai törvények nem anyagok, anyagfajok, hanem szellemi-lelki egyének, egyéniségek, típusok, nem energiák, hanem lelki dispoziíciók, nem mozgások, mozgás-változások, hanem tudatállapotok, tudatállapotváltozások, nem mértani alakulatok, hanem szellemi-lelki struktúrák törvényei.

Ezek után beláthatjuk, hogy a mechanikus természettudományos okságokkal való magyarázás csak a Ielkijelenségek „burkára,” megnyilvánulására vonatkozik. Mindenesetre pozitív jelentősége van e megnyilvánuláskutatásoknak egyes alkalmazott lélektani területeken (pszichofiziológia, pszichotechnika), de *tiszta lélektani területen pozitív jelentőségük nincs. Van azonban negatív jelentőségük:* A megnyilvánító anyag, test, testi folyamat határt szab a lelki-szellemi tartalmak megnyilvánulásainak. Pl. sokszor akárhogy feszül az akarat, egy testi beidegzettséget alig tud megmásítani. „A lélek kész, de a test erőtelen.” Az ész, a szellemi erők nem képesek *felébredni s kibontakozni* a fejlődő lélekben, ha *hiányzanak* a külső behatások, testi folyamatok jelzései révén nyert benyomások, tanulás. Mert a testi folyamatok *nem alkotják,* csak *kiváltják* a lelkieket. A testi adottságok korlátokat állítanak a lelki-szellemi szabadság elé — annál inkább, minél kevésbé ismerjük a korlátok megszüntetésének módjait. A természettudományos pártnak még egy *fél-igazsága* van szerintünk. Ez pedig az,

hogy az ifjúságpszichológiának nem *csak* tiszta pszichológiai, de fiziológiai-pszichológiai megállapításokra *is* szüksége van bizonyos fokban. Pl. a serdülés lelki-testi jelenségei nem érdektelenek az ifjúságpszichológja számára. Mert az ifjúságpszichológiának nézetünk szerint bár elsősorban a tiszta pszichológia felé, de másodsorban a fiziológiai-pszichológiai felé is kell orientálódnia, ha egész képet akar adni az ifjú lélek természetéről. Ebben a megállapodásunkban már állást foglaltunk a megértő, értelmező pszichológiai iránnyal szemben is. Mivel elsőrendű fontosságú a tiszta lélektani oldal kidomborítása s mivel ennek alapja a megértő pszichológia, tehát fontossága nyilvánvaló. Ami azonban merev izolálási törekvését illeti, nem *csak* teoretice, de a kutatás folyamán is, ekkor már egyoldalúnak tartjuk, mert ép az ifjú lelki életének vannak olyan biológiai-pszichológiai gyökerei, melyek csak irracionális okságokkal magyarázhatók, de nem érthetők meg teljesen racionálisan. (Pl. a nemi különbségeknek lelki téren nem biológiai, de igenis biológiai-pszichológiai gyökerei vannak.)

E helyen szervesen kapcsolódik be még egy aktuális kérdés: a *pszichés struktúrák* kérdése. E kérdést úgy az induktív-kísérleti, mint a deduktív-teoretikus kutatók felkarolták s úgy a természettudományosan magyarázni, mint a szellemi-tudományilag megérteni törekvő kutatók megpróbálkoztak különféle értelemben operálni e terminus technikussal. A struktúra általános fogalmát legvilágosabban bármely természetű valóságos egészre (társadalom, kultúra, lelki v. testi, lelki-testi szervezet stb.) vonatkozólag E. Spranger fejezi ki legvilágosabban: „Tagolt alkata vagy struktúrája a valóság olyan képződményének van, amely egészet alkot, amelyben minden rész és minden részműködés az egész számára *jelentős* teljesítményt végez és pedig úgy, hogy minden rész alkata és teljesítménye ismét az egésztől feltételezett s következőleg csak az egész révén érthető meg.“ Dilthey óta ma már számos különféle iránya van a struktúra-pszichológiának. (Vannak fizikalista „alakzatpszichológusok,“ [Wertheimer, Koffka, Köhler], biológiai [Driesch], pszichológiai [Krueger, lipcsei iskola, E. R. Jänsch], szellemi tudományi [Spranger], personalista [W. Stern] struktúra-pszichológusok.) Mindennek értelmet valamely struktúra egészébe való beilleszkedése ad.

Mi a következőkben megkülönböztetünk magasabb- és alsóbbfokú egész- és részstruktúrákat. Ha következetesen akarja valamely struktúraelmélet végiggondolni alap gondolatát — a mind magasabb egészből való megértést — végül felfelé haladva a metafizika előcsarnokába kell jutnia. Felfelé haladva végül meg kell állnunk a legfelsőbbfokú egészstruktúránál: a Mindenség struktúrájánál. A Mindenség legfelsőbb struktúrjellegetének végső alkotó Princípiuma a mindennek végső értelmet adó Istenség. (Mivel az

Istenség tapasztalat- és észfölkötti, — hisz tapasztalat és ész *szabályozó* — tehát róla *csak metaforikus-szimbolikus* fogalmaink és képzeteink lehetnek. Egyik Öserőnek, másik ős Személynek, harmadik ős Értelemnek, végső Értékeszmének s í. t. hiszi. Ez már mind egyéni hit dolga. Számunkra itt csak az a fontos, hogy *Ő a Mindenség végső Strukturálója, végső Értelemadója.*) Mivel a Mindenség legfelsőbbfokú struktúrájáról alig van ismeretünk, azért sok tekintetben meg kell elégednünk alsóbbfokú struktúrák révén való értelmezésekkel is. Már sokkal ismertebb alsóbbfokú egészstruktúrát — de a Mindenség szempontjából: részstruktúrát képvisel a földi emberiség, vagy a metanacionális „és nacionális kultúra. Az egyes emberi személy még alsóbbfokú egész struktúrát hordoz. (Az előbbi képződmények szempontjából: alsóbbfokú részstruktúrát).

Itt meg kell állnunk. Az emberi személy egységes egész struktúrával bír s ezen beül 3 fő részstruktúrát különböztethetünk meg: 1. A szellemi, 2. a lelki, 3. a testi struktúrát. Az egyes részstruktúrák autonóm törvényeknek vannak alávetve, az egységes egész — a személyiség — működésében azonban a három részstruktúra közti határ elenyészik s az egyes részstruktúrák autonóm törvényei, *saját helyükön maradvá, egymás szolgálatába állanak.* Pl. olvasáskor a szem és idegrendszer fiziológiai törvényei, a lélek pszichológiai törvényei s a szellem logikai törvényei autonómiájukat el nem veszítve összeműködnek az értelmes olvasás tényének létrehozásában. *Szellemünk* (= személyiségünkben hordozott ideális értéktartalmak [ismeretek, erkölcsi elvek, meg-látások stb.] rendszere) nemcsak személyiségünk egészének, hanem az egyénfeletti objektív szellemnek (kultúra + ideális értékeszmevilág) is részstruktúráját tartalmazza. *Lelkünk* nemcsak személyiségünknek, de a társadalmi pszichének (civilizált szokások + konvencionális [divatos és tradicionális] beállítottságok) is részstruktúráját rejti magában. *Testünk* pedig nemcsak személyiségünk, de egyszersmint közvetlenül a fajnak s közvetve az egész természetnek is részstruktúráját tartalmazza. Mind ez említett közvetlen összefüggések persze szélesebbkörű és magasabbfokú összefüggésekbe mennek még át. Mellérendelt képződmények struktúráikkal is kölcsönhatásban állanak. (Pl. egyik személy stuktúrája a másikéval.)

A *lélek struktúrája* a személyiség, a civilizáció részstruktúrájakép, de egyúttal saját pszichés tartalmainak, aktusainak, diszpozícióinak egészstruktúrájakép fogható fel. A lélek egészstruktúráján belül több egymással szervesen összefüggő s egymásba észrevétlenül átmenő részstruktúrát különböztethetünk meg meg. Egyik felosztás szerint megkülönböztethetünk: 1. Tudatos (azaz centrális, vagy nem-centrális (periferikus) figyelem kísérete) és 2,

Nem tudatos (azaz figyelmen kívül eső) pszichés jelenségek részstruktúráit. Ha pl. olvasunk egy könyvet, a szavak értelme s részben az általuk keletkezett érzelmeink tudatosak lehetnek s addig a közben ketyegő fali óra hangjának hallása tudattalan marad, csupán akkor válik esetleg utólag tudatossá, ha megáll a ketyegés. A tudatos folyamatok részstruktúráján belül még megkülönböztethetjük: a) A (legritkább) extatikus-inspirációs, b) a magasabb fokú énes (értelmesen ráeszmélt, szándékos, spontán céltudatos), c) az önkenytelen, nem-céltudatos, de tudatos pszichés folyamatok al-részstruktúráit. A nem-tudatos, vagy tudattalan (végtelen kis fokban tudatos) pszichés jelenségek részstruktúráján belül ismét megkülönböztethetjük: a) A még v. már nem tudatos, de (nem abnormis úton tudatosítható) emlékezetbeidézhető, b) a legfeljebb abnormis úton (pl. hipnozis útján) tudatosítható, emlékezetbeidézhető pszichés jelenségek al-részstruktúráit.

Az ifjú lelkére jellemző, hogy annak struktúrája forrongó. Nagy és néha forradalmi átalakuláson megy át, midőn a serdülés felé halad a gyermekkor végén s szintén nagy, de simábban lefolyó átalakuláson megy át az ifjú lélek struktúrája az adolescenciába (hajadon és legény korba) való átmeneteikor. A fejlődés felnőtt korig (de még azontúl is), kevés nyugalmi időket leszámítva, folytonos és meglepő perspektívákat nyújtó. Azonban a fejlődés persze típusonként, sőt egyénekenként változatos különlegességeket mutat.

Következőkben megkíséreljük a két nembeli ifjúság lelki fejlődésének, főképp lelki struktúrfejlődésének az időben történő hossz- és keresztmetszetét adni. A hosszmetset a fejlődésszakaszok tekintetbevételét, míg a keresztmetszet a fejlődő típusok tanulmányozását jelenti.

Mielőtt azonban belekezdenénk az eredmények részletes tárgyalásába, még be fogunk számolni saját tanulmányi anyagunkról, valamint egyes kísérleti módszerünkről és eredményünkről.

Tekintetbevett irodalom.

Ch. Bühler: Das Seelenleben der Jugendlichen Jena. 1927. 4. kiadás. (A 2. kiadás magy. ford. Várkonyi H.)

H. Driesch: Philosophie der Organischen, Leipzig, 1921. 2. Aufl.

W. Hoffmann: Die Reifezeit Leipzig, 1926. 3. Aufl.

E. R. Jänsch u. Mitarb.: Üb. d. Aufbau d. Wahrnehmungswelt u. ihre Struktur im Jugendalter. Leipzig. 1923.

K. Koffka: Zur Theorie d. Erlebnis-Wahrnehmung. Annalen d. Phil. u. phil. Kritik Bd. 111.

— Die Grundlagen d. psych. Entw. Otterwick, Zieckfeidt. 1925.

F. Krueger: Der Strukturbegriff in der Psychologie. Jena. 1924.

— Komplexqualitäten, Gestalten u. Gefühle. Neue Psychologische Studien I. Bd. 1926. München.

W. Dilthey: Einleitung in die Geisteswissenschaften. 2. Aufl. 1923. Ges. Sehr. Bd. 1.

E. Spranger: Psychologie des Jugendalters. Leipzig, 1927. 9. Aufl.

— Lebensformen. 5. Aufl. 1925. Halle.

W. Stern: Person u. Sache. 3 Bd. Leipzig, 1923., 1924.

H. Volkelt: Fortschritte der experimentellen Kinderpsychologie. Jena. 1926.

Ai. Wertheimer: Üb. Gestaltstheorie. Erlangen. 1925.

A szerző anyaggyűjtése.

(Ezzel kapcsolatban: egyes eredményei.)

Szerző megvizsgáltnivaló anyagkép következő forrásokat használta:

Saját visszatekintő újraátéléseit (retrospectioit).

1. Az előbbent kiegészítő egykorú írásbeli emlékeit, levelezéseit, feljegyzéseit, valamint egy füzetet, amelyben serdülő és felserdült korbeli barátjai, osztálytársai írásban feleltek a szerzőtől annak idején felvetett „gyakorlati filozófiai“ kérdésekre.

2. Az Új Iskolában (hol a szerző helyettes tanár és iskola-pszichológus volt) s a Pedagógiai Szemináriumban levő fővárosi Pszichológiai Laboratóriumban (hol a szerző asszisztenspszichológus volt) szerzett megfigyeléseket, feljegyzéseket, kísérleteket.

3. A szerzőnek Esztergomban két középiskolában 365 tanulón végzett kísérleti megfigyeléseit.

4. Ifjaknak összegyűjtött spontán irodalmi működéseit (jegyzeteit, önvallomásait, verseit, regényeit, levelezéseit, főkép naplóit).

5. A szakirodalom adatait.

Az egész felhasznált anyagnak részletes tárgyalása sok helyet igényelne s ezért csupán a 4. pont alatti adatokat, módszert és eredményeket s az 5. pont alattiakból a szerzőtől összegyűjtött naplókat fogjuk felsorolni.

Szerző 1927. május végén és június elején összesen 365 15—18 éves fiút vizsgált meg az esztergomi községi reáliskola és Szent Benedek-rendi gimnázium tanulói közül. Az első feladat a Bourdon-féle próba egyszerű alakja volt. (A meghatározott — m , η — betűket kellett minden szóban áthúzni. Mechanikus figyelem vizsgálata.) A második feladat az volt, hogy meghatározott (ugyan csak m és ri) betűket csak ötbetűs szavakban volt szabad áthúzni. (Félmechanikus figyelem vizsgálata.) A harmadik feladat szerint csak cselekvést, történést kifejező szavakban (azaz igékben, ige-nevekben) volt szabad ugyanazokat áthúzni. (Értelmes figyelem vizsgálata.) A három szöveg egyenértékű s részben értelmes volt. A munkatempót az egy perc alatt (helyesen vagy hibásan) áthúzott betűk középértékeiből, míg a figyelem alaposágát az egy perc alatt áthúzendónak feladott betűkre eső helyes áthúzások százalékszámainak középértékeiből számítottuk ki.

Az egyes- csoportkísérletek lefolyása a következő volt; Minden osztályba d. e. 11 órátját léptem- be a következő órát tartandó tanárral, illetve az intézet igazgatójával. Az alsóbb- osztályos fiúknak (gimn. és reál III. és IV. osztályában) ezt mohd- tam: „Fiúk, most egy igen érdekes dolgot fogunk csiroáloii. Most alkalmatok lesz megmenteni ennek az osztálynak a becsületét és a magyar becsületet. Külföldön és Magyarországon más iskolák- ban próbára tették az ilyen idős fiúk okosságát s azt állapították meg, hogy a ti korotokban levő fiúk okosabbak, mint hinné az ember. Én azonban azt szeretném látni, hogy ti az eddig meg- vizsgált fiúknál okosabbak vagytok és jobban tudtok figyelni, mint azok. A próba az lesz, hogy amint én így (ceruzával jelzem) kopogok, de csak akkortól, mindenki fogja ceruzáját, vagy tollát és az itt kiosztott első szövegből minden *m* és *η* betűt elejétől kezdve áthúz mindaddig, míg másodsor nem kopogok. (Közben kiosztom a nyomtatványt). Ez még nem nagy dolog. Lesz még viccesebb feladat is. Vigyázat, mindjárt kopogok. (Pár másodperc muiva kopogok s egyúttal kiáltom:) „Lehet kezdeni!“... (Fél perc múlva kopogok s kiáltom:) „Elég, mindenki álljon fel.“ , (Miután meggyőződtem, hogy mindenki áll, felszólítom őket:) „Üljetek le és azonnal új próbát kezdünk, sokkal viccesebbet.“ (Barátságosan mosolyognak legtöbben, némelyek suttognak és csodálkozó arcot vágnak. Soha nem sűrgetem őket.) „No most fiúk, jól figyeljete, nem szabad minden *m* és *η* betűt áthúzni, csak azokat az *m* és *η* betűket szabad, amelyek öt betűs szóban vannak.“ (Nevetve jaj- gatnak). „Összetett betűk egynek számítanak. Tehát cs, gy és más efféle betűk egynek számítanak. Vigyázatok, mert nem minden öt betűs szóban van *m* és *η* betű, de sok másféle szóban meg van. Össze ne tévesszéték. Csak akkor szabad kezdeni, ha kopogok. A második szövegben keresitek az ötbetűs szavakban levő *m* és *η* betűket. Tehát kopogok.“ (Kopogok.) . . . (Fél perc múlva ismét kopogok s kiáltom:) „Elég, álljatok fel.“ (Miután felálltak, azonnal folytattam:) „No, most jön a legnagyobb vicc.“ (Nevet- nek és nagy érdeklődéssel várnak). „Most már nem akármilyen szóban húzzátok át az *m* és *η* betűket, hanem csak olyanban, ami csinálást, cselekvést, történést jelent, tehát igékben és igenevekben. Ez pedig a harmadik szöveggel történik. Ugy-e mindenki tudja, mi az ige és az igenév?“ (Élénk derűtség. Sokan kiáltják: „Már régen tanultuk,“ „azt mindenki tudja.“) „No, de már azonnal kopogok.“ „Már kopogok is.“ (Kopogok.)... Gondolkodó arckifejezésekkel, elmélyedve dolgoznak...) „Elég, felállni.“ (Közben kopogok.) „Kérlek titeket, azonnal sietve adjátok be soron kint, mert kevés az idő.“ Az időt stopper órával mértem. Fél-fél percig tartott egy kísérlet, de utólag minden eredményt egész perces tartamúra extrapoláltam. (Az áthúzások számát kettővel szoroztam). A neve-

ket és születési évet s hónapot néha előre kiírtam az osztálykönyvből a kiosztandó szöveges papírok hátára s névszerint kiosztottam, illetve kiosztattam, máskor pedig a fiúkkal írtam az adatokat a szöveg hátlapjára.

A nagyobb fiúknál e szavakkal kezdtem a kísérlet bevezetését:

„Fiúk, nagy szívességre kérem önöket! Legyenek segítségemre a magyar lélektani kutatásnak egy ponton való előbbrevitelében. Arról van szó, hogy meg fogjuk az ifjúság fejlődését egy szempontból vizsgálni s í. t.

Minden kísérletnél élénk figyelemmel kísértem a fiúk magatartását. Semmi cinizmus, hanem becsületes érdeklődés és őszinte kíváncsiság volt, még a magasabb osztályokban is, észlelhető. Persze nagy segítségemre volt a megszokott tanárok, igazgatók jelenléte is, kiknek szíves pártfogásukért és a kísérletek mindenkép való megkönnyítéséért e helyen mondok szívből köszönetet.

A kísérleteket azért végeztem majdnem azonnal egymás után, hogy a gyerekek a szabad időt ki ne használhassák további áthúzásokra. Azért tartottak oly rövid ideig a kísérletek, hogy a kifáradás elkerülhető s a gyakorlási lendület csekély legyen. A kísérleti egymásután természetéből kifolyólag számolnunk kell egy kevés gyakorlottsági lendülettel, amely azonban az egymást követő kísérletekben csak annál nagyobb fokú gátlásokat jelentenek az új figyelmi beállítottságokkal szemben. Mindeme tényezők azonban t.-k. állandók minden osztályban s ezért az egyes átlageredmények értékeinek viszonylagos természetét nem módosítják.

A gátlások ott a legszembeszökőbbek, ahol a második, vagy a harmadik kísérletnél az előbbeni kísérlet utóhatásaként olyan betűket is áthúztak, amit *már* nem kellene, de az előbbeni kísérletben kellett volna áthúzni. A harmadik kísérletben a legritkább esetben volt tapasztalható az elsőnek gátló hatása, de igen gyakran a másodiké.

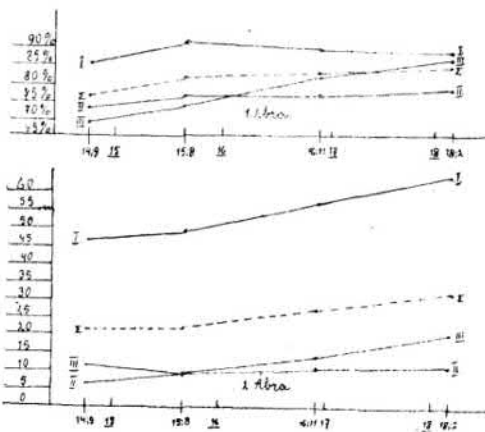
Ami a második próbát illeti, amely a félmechanikus figyelem munkáját volna hivatva megállapítani, itt érdekes jelenség az, hogy legtöbb hiba forrása az volt, hogy az összetett betűk csak egyszer jelentkeztek a szövegben s emiatt az egyszerű ötbetűs szók képe s alakminősége igen megszilárdult figyelmi beállítottságot eredményezett az ifjak lelkében s ez gátolta az összetett betűt tartalmazó, hat egyszerű betűből álló szavak figyelembevételét.

A szövegek természetére vonatkozólag: Az első szövegben az áthúzó betűk a szöveg összes betűinek 12.2 %-át teszik. A második szövegben az ötbetűs szavak a szöveg szavainak 15.5 %-át, az ötbetűs szavakban áthúzó *m* és *n* betűk, melyekből csak 1 betű esett egy kérdéses szóra, az összes betűknek 2.4 %-át teszik. A harmadik szövegben a figyelembeveendő szavak az összes szavak 13 %-át, az áthúzó betűk (melyekből egy kérdéses szóra 1.5 esett) pedig a szöveg összes betűinek 3.1 %-át képviselik.

Ézek után lássuk a számszerű adatokat, amelyek középértékekben vannak kiszámítva.

1. Táblázat.

Az 1' alatti helyes áthúzáások %-a	Az 1' alatti helyes áthúzáások sz.-a	Az 1' alatti hibák száma	A két iskola osztálya és átlagkora	A tanulók száma	A próba száma
85.5	47	7	R. + G. III, 14;9	110	I.
42.85	6.5	3	"	"	II.
69.5	11	3.7	"	"	III.
76	21.5	4.5	"	"	$\frac{I.+II.+III.}{3}$
90.5	49	6.6	R. + G. IV, 15;8	79	I.
76	8.3	2.5	"	"	II.
77	9	2.8	"	"	III.
81	22	4	"	"	$\frac{I.+II.+III.}{3}$
89.4	56.3	7	R. + G.V. + VI, 16;11	113	I.
76.1	10.5	4.5	"	"	II.
82	13	3.6	"	"	III.
82.6	26.7	4.85	"	"	$\frac{I.+II.+III.}{3}$
88.9	64	8	R. + G. VII, 18;2	63	I.
78.6	11	3	"	"	II.
86.6	20	3.1	"	"	III.
84.7	31.5	4.5	"	"	$\frac{I.+II.+III.}{3}$
				365	

Jelmagyarázat. Az 1. táblázatban $\frac{I.+II.+III.}{3}$ jelzés a három próba középértékeinek együttes középértékét jelöli. Ugyanennek grafikonja $\frac{I.+II.+III.}{3}$ jelzésű és szakgatoított vonalú. Az első ábra helyes találatok százalékait adja az áthúzendő betűk számához képest. A 2. az egy perc alatti áthúzáások számát érzékítik.

Összefoglalva az eredményeket: A figyelemmunka tempója mechanikus és félmechanikus figyelemnél a 15—16. évig lassan növekszik, értelmes figyelemnél pedig csökken, 16—17. minden meglehetősen növekszik, 17—18. tovább növekszik a munkatempó, kivéve a félmechanikus figyelmet (amely stagnál). A figyelem alapossága 15—16. meglehetősen fejlődik minden vonalon, 16—18. az értelmes figyelem alapossága erősen fejlődik tovább, míg a félmechanikus és különösen a mechanikus figyelemnél az alaposág észrevehetően nem fejlődik tovább, hanem stagnál. E kísérletek megmagyarázzák, hogy miért éppen a 16 éves korig (tehát a pubertás elejéig és tovább nem) fejlődik fiúknál a mechanikus bevésőképeség s hogy az értelmes emlékezés miért fejlődik tovább is. Mert már a pubertás elején (16 éves korban) maga a mechanikus bevésést feltételező mechanikusan beállított figyelem nem fejlődik tovább, csupán az értelmes figyelem. Ezért olyan ellenszenves és megerőltető a serdülő korban s azután is a „magolnivaló“ tanulás, viszont az elmének folyton fejlődő értelmes asszociációs szövedéke az értelmes figyelmet továbbra is ébren tartja, segíti a megtartó- és felidézőképességgel együtt. Az e törvényszerűséget még nem ismerő pedagógusok sokszor esnek abba a tévedésbe, hogy tapasztalva az értelmes figyelemnek és emlékezésnek e korban is továbbhaladó fejlődését, azt hiszik, hogy az értelmetlen és szó szerinti betanulásra irányuló mechanikus figyelem és emlékezés is továbbfejlődik és sok betanulnivalóval nyomorítják meg az ifjakat, nevelve, vagy fejlesztve bennük a neuraszténia csíráit.

Ami az iskolai előmenetellel való korrelációt illeti, a reáliskola népes (53 tanuló) III. osztálya tanulóinak átlagos előmenetelét — a magyarból és a számtanból való osztályzatot kétszeres értékkel véve — korrelációba állítottam a következőkkel:

Isk. előm. és az	I. próba munkatempója	0·1
„ „ és az I. „	találásszázaléka	0·42
„ „ és a II. „	„	0·3
„ „ és a III. „	„	0·4
„ „ és a három „	átlagos „	0·48

(Összehasonlításkép álljon itt a Ped. Szem.-béli főv. Psych. Laboratóriumban 18 hét éves fiúnál megállapított két hasonló korreláció értékem:

Isk. előm. és az I. próba munkatempója	0.15
„ „ „ „ I. „ találásszázaléka	0.5)

Tehát a figyelemmunka alapossága részben összefügg az iskolai előmenetellel, míg a figyelmi munkatempó kb. független tőle. A legalaposabb figyelmi tanulók a közepes és a legjobb tanulók közül kerültek ki. A legjobb figyelmiük közt nem volt legrosszabb előmenetelű tanuló.

A szerző rendelkezésére álló ifjúsági naplók.

2. táblázat.

Szám	Nem	Pályája	Apja foglalkozása	A naplóírás időszaka	A naplófüzetek száma
I.	l.	Elemi isk., gimn., tud. egyet., filozófiai doktora, ped. pályán, magas hivatalnok neje	orvos	10; 8—18; 5	10 füzet, versek, novellák
II.	f.	Elemi isk., reál isk., műgye- tem, okl. mérnök	katonatiszt	14; 1—16; 3	3 füzet
III.	l.	Elemi i., polgári i., kereske- delmi iskola	magas hivatalnok	14; 7	1 füzet
IV.	f.	Elemi, gimn., tud. egyetem mgs hivatalnok	"	18; 1—18; 5	1 "
V.	l.	Elemi, polgári isk. ?	?	16 éves	1 "
VI.	l.	" " "	?	serdülő	töredék
VII.	f.	" " "	?	"	"
VIII.	l.	" " "	?	"	"
IX.	l.	Elemi, polgári, felsőbb leány- isk., háziasszony	kereskedő	15 éves	töredékek
X.	f.	Elemi, gimn., főiskola, rajztanár	magas hivatalnok	9; 3—18; 4	14 füzet, kaland- útleírások, novel- lák, történetek, versek, reflexiók, noteszek
XI.	f.	Elemi, gimn., tud.-egyetem, filozófia doktora, napilap munkatársa	katonatiszt	11; 1—21; 2	8 füzet, történe- tek, mesék, ver- sek, reflexiók, gyűjtési beszá- molók, noteszek
XII.	f.	Elemi, gimn., tud.-egyetem zeneakadémia	magas hivatalnok	19; 1	1 cserkész- naplófüzet
XIII.	l.	Elemi, gimnázium	" "	13; 10—14; 2	1 füzet
<i>A szerzőtől felhasznált német nyelven nyomtatásban megjelent naplók</i>					
(IV.)	l.	Leányisk., gimn., tud.-egy. vegyész nő	akadémiai pályán	13; 9—16; 7	4 füzet
(V.)	f.	Előkészítő iskola gimnázium tud.-egy., filozófia doktora	"	12; 9—18; 2	töredékek
(VII.)	f.	Népiszkola, gimn., tud.-egy., középiszk. tanár	hivatalnok	16; 0—16; 7	2 kötet

Szerző ifjúkori naplókön összeszámálta az értékjelző kifejezéseket. Az értékek osztályozása a következő: 1. Hedonalgikus értékek (kellemes, jóleső, kellemetlen, rosszul eső, élvezetes, kínos stb.). 2. Primitív, határozatlan értékek (nagyszerű, pompás, nagy, különös, botrányos stb.). 3. Esztétikai értékek (szép, fenséges, felemelő, megható, csúnya, félelmetes stb.). 4. Logikai értékek (igaz, helyes, okos, bölcs, érdekes, hazug, oktalan stb.). 5. Etnikai-vallási értékek (szent, jó, igazságos, rossz stb.). 6. Effektus értékek, (utilisztikus, ökonomikus, prestige értékek, pl. hasznos, sikeres, praktikus, ügyes, jó fellépésű, haszontalan, káros stb.).

3. táblázat.

	Napló- fró	Kora	Hedonalg. ért.	Primitív ért.	Esztétikai ért.	Logikai ért.	Et.-vall. ért.	Effektus ért.	Hány szó közül
Präpubertás	I. l.	10	44	14	24	0	1	14	1200
	II. f.	10;6	36	16	12	0	4	32	1200
	X. f.	14	0	33:3	33:3	0	33:3	0	900
	XI. f.	11	64	36	0	0	0	0	1000
Präpu- bertás	Átlag	10–14	36	25	17	0	9	12	4300
Pubertás	I. l.	16	26	2	39	6	22	5	1200
	III. l.	16	41	18	35	0	9	5	1000
	V. l.	16	44	8	8	12	21	7	1000
	II. f.	16	21	2	43	2	19	17	900
	X. f.	16;10	20	8	40	16	8	8	950
Puber- tás	Átlag	16–17	30	6	33	7	16	8	5050
Adoleszcencia	I. l.	18	10	0	56	9	18	7	1200
	IV. f.	18	23	0	16	4	50	7	1000
	X. f.	18;2	16	16	8	20	28	12	800
	XI. f.	21	40	7	40	3	10	0	1200
Adoles- cencia	Átlag	18–21	22	6	30	9	26	7	4200

Az értékek számai százalékokban vannak kifejezve. Ha az esztétikai, logikai s az ethikai-vallásos értékeket együttvéve, mint ideális értékeket tekintjük, akkor az első csoport értéke: 18, a másodiké 65%-ot tesz ki.

Láthatjuk, hogy az ideális értékek emlegetése, a velük való foglalkozás, a korról fokozódik. A hedonalgikus értékek kevésbé

s a primitív értékek nagy mértékben csökkenő sűrűséggel szerepelnek az ifjúkori naplókban.

Szerzőnek egy, a serdülők által írt füzetből, az ú. n. „Jellem ismertetőből” statisztikusan feldolgozott eredményei, amelyek a serdülők erény becslésére vonatkoznak. A füzetet 1884-ben írták.

Szereplők: 14—15 15—16; 6 évesek.

leány	6	3	9
fiú	3	3	6
	9	6	15

Kérdések: 1. Melyik erényt tartja legnagyobbak?

2. Mit tart legnagyobb bűnnek? (Itt a bűnöknek fordítottjait, mint szintén nagyra becsült erényeket számoljuk.)

Leányoknál első helyen állt az *őszinteség* (6 szavazattal), majd a *hűség* (3 szavazattal), ezután egy fokozaton az *állhatatosság*, *“emberszeretet, hazaszeretet, szívesség és előzékenység, hála* (2—2 szavazattal).

Fiáknál első helyen állt az *őszinteség, szerénység, bátorság*, (3—3 szavazattal), majd egyenlő fokon következtek a *hűség, állhatatosság, hazaszeretet, nyíltság* (2—2 szavazattal).

Együttvéve a két nem szavazatait: Első helyen állt az *őszinteség* (9 szavazattal), majd a *hűség* következett (5 szavazattal), azután egyenlő fokon az *állhatatosság, szerénység, hazaszeretet* (4—4 szavazattal), ezután a *bátorság és hála* (3—3 szavazattal). A két nem külön vett szavazataiban nem vettük tekintetbe a 2 szavazatnál kevesebbet (1-et vagy 0-t) kapottakat s az együttes megállapításnál a 3 szavazatnál kevesebbet kapott erényeket.

A serdülő az ő gyanakvó, félénk lelkével az *őszinteséget* tartja a legnagyobb erénynek.

Tekintetbevett irodalom.

Ch. Bühler: Tagebuch eines jungen Mädchens. 1922. (L. Naplótáblázatunk (IV.) sz. naplóját).

— *Zwei Knabentagenbücher*. 1925. (L. Naplótáblázatunk (V.) és (VII.) sz. naplóját).

Kempelen A.: Az ifjúság testi és lelki fejlődésének szakaszairól. 1928. Magyar Pedagógia. XXXVI., 9—10. sz.

Az ifjú lélek általános alkata és fejlődése.

Hogy az ifjú léleknek alapvonásait és lényeges lélekalkati mozzanatait kellőképp megvilágítsuk, legcélszerűbb az ifjú lelkét a

gyermek és a felnőtt lelkével összehasonlítani. Míg a gyermek lelke önálló, addig az ifjú akár ön- és céltudatosan, akár öntudatlan tapogatózással *küzd* bizonyosfokú szellemi önállóságért, a felnőtt pedig ama bizonyosfokú szellemi önállóságot, amelyet elért, *kamatoztatni* törekszik. A gyermeki lélekre ható külvilági behatások — a gyermek szempontjából: benyomások — mind mintmegannyi (a komplexpszichológia nyelvén:) *primitív egészek* lepik meg a gyermek lelkét, ki azokat többé-kevésbé passzíve befogadja, mint lelki-szellemi nyersanyagokat, anélkül, hogy azokat logikai, egyéni és kulturális értékszemponatok szerint feldolgozná, az élnénykomplexumokat *tagolná* s az esetleges momentumok közül az (értékszemponatok szerint) lényegeseket *kiemelné* s *magasabbfokú egészekké egységesítené*, mint azt ifjú s a felnőtt teszi. Önkenytelen tapasztalatai ép ezért naivak, kritikátlanok. Pi. a hó némely kis gyermeknek cukor, mert fehér s az apja földglóbusa lapda, mert gömbölyű. Előbbi esetben a fehérség még *elválaszthatatlan* a cukortól, utóbbi esetben a gömbölyűség a lapdától. Annyira elválaszthatatlanok e tulajdonságok hordozóiktól, hogy *egyek* velük, primitív egészeket képeznek az egyes tárgyak tulajdonságai keltette benyomáskomplexumok. Mivel az egyes tulajdonságok nem cserélhetők ki a tárgyak közt, nincs önálló mozgásuk, önálló életük, tehát nem is tárgy tudatosak. Ezért fejletlenek a gyermekek általános képzetek s képzetek alap nélkül még fejletlenebbek általános fogalmai. *Természetesen mindezek annál jellemzőbbek a gyermekekre, minél fiatalabb.* De nemcsak a tapasztalati benyomások, de ezeknek érzelmi, gondolati és akarati (helyesebben csupán törekvés) momentumokkal való kapcsolatai is merevebbek. A gyermek teljes élményei is primitív egészek. A váratlan ajtónyitással pl. annyira össze van forrva a kíváncsiság hangulata s az odafigyelés törekvése, hogy a gyermek alig tartható vissza tanítás közben az ajtónyitásra való figyeltől. A „be-magolt“ tananyag értelmi elemei alig élnek önálló életet a betanulnivaló primitív egészen kívül. A gyermek egész lelke is egy primitív egész, naiv komploterum, melynek szépsége ép e primitív — bár nem tudatos, tehát önmaga által nem élvezett — harmóniában gyökerezik, amelynek tragikuma a gyengeség, az állhatatlanság, amelynek csak az ifjúkor diszharmónián át lehet ismét harmóniához, de már *magasabbrendű*, kivívott, megvédett s öntudatosan élvezhető, bár csak véges, részleges harmóniához eljutnia. Persze a felnőtt lelki harmóniája sokszor többé-kevésbé csak lehetőség szokott maradni, melyet megvalósítani sokszor nincs a felnőtteknek elég kedve s e miatt ereje.

Az ifjú *küzd*, *küzködik* az ellen a káosz ellen, amit a külső ráhatások idéznek elő lelkében. Szellemi önállóságra törekszik, hogy önmagán (különösen célkitűzésein, eszközmegválogatásain)

a számára értékesnek vélt módokon (ideálisan, hasznosan v. kényelmesen, kellemesen s i. t.) munkálkodhasson, hogy környezetével és önmagával, számára értékesnek vélt viszonyba jusson. Az ifjú élményei, az ifjú lelke, *tagolt egész*, amely *rendezés alatt* áll s amelynek benső rendezését folyton külső behatások zavarják. Ép ezért hajlamos az ifjú lélek zárkózottságra — a gyermekhez viszonyítva. Fél a zavaró behatásoktól. Ezért válogatós a barátkozásaiban, de ezért van szüksége tanácsra, baráti támogatásra. A felnőtt viszonylag már ismét nem oly zárkózott és nem oly nehezen kiismerhető. A felnőtt lelke már úgy, ahogy elrendezett tagolt egész. Fizikai hasonlaltal élve ezt mondhatjuk, hogy a gyermek lelke indifferens, az ifjúé labilis s a felnőtté stabilis egyensúlyi állapotban van általában. A gyermek lelke differenciálatlan egység, az ifjúé differenciált sokféleség s a felnőtté viszonylag differenciált egység. Persze az ilyen általános megállapítások csupán ideális határeseteket fednek teljesen. Sok gyermeki vonást őrizhet meg az ifjú. Sok gyermeki és ifjúi vonást őrizhet meg a felnőtt. Viszont későbbi fokozatok is előre vethetik árnyékukat. A későbbi korban megmaradó gyermeki vonásokat *puerilizmusnak* s a később megmaradó ifjúi, különösen serdülő kori vonásokat *puberilizmusnak* nevezzük, ha azok betegesen túltengők.

Az ifjú lelket jellemző főnebbi általános megállapítások azért nem lehetnek túlságos kimerítők és pontosak, mivel az ifjú fejlődése folyamán is nagy változások mennek végbe lelkében, amelyek más és más képet nyújtanak az ifjú lelki alkatáról. Az ifjúkori, különösen a serdülő lélek főjellemvonását W. Hoffmann az egészen újfajta szellemi-lelki struktúrának a régivel való küzdelmében, Ch. Bühler a lelki kiegészülésben (ideál, barát, barátnő találásban), W. Stern az ifjú által saját magában felfedezett és a másokban talált értékekre való ráeszmélésben, E. Sprangel az *én* felfedezésében, az életterv fokozatos kidolgozásában s a kultúrához való alkalmazkodásában látja. Ch. Bühler E. Schoppennel együtt az ifjúkort két főszakaszra osztja: 1. serdülő (*pubescens*: bakfis és kamasz), 2. *adolescens* (hajadon és legény) korra. Az elsöre (14—17. évig) befelé az én, az érzelmek felé fordulás és a környezettől való elszigetelődés, míg az utóbbira (17-től felnőtt korig) a környezet felé való öntudatos odafordulás jellemző. Tumlirz megkülönböztet 3, illetve 4 fejlődési és ezeket összekötő átmeneti és előkészítő időszakot: 1. fejlődési szak 1—5 évig a korai gyermekkor, melynek célja a szellem formáinak (érzések, primitív lelkiműködés — struktúrák) begyakorlása, 2. 7—11. a késői gyermekkor, melynek célja a külvilág meghódítása, 3. 14—17. a belvilág meghódítása, 4. 20—felnőttkorig a legény- és hajadonkor, amelynek célját Tumlirz nem határozza meg közelebről. Az átmeneti szakaszok: 5—7. évig stagnálás, az elnyert képes-

ségek megerősödése, 11—14. a „dacos kor“, a belső gyámoltalanságnak külső nyugtalan dacos viselkedéssel való eltakarása, (Ch. Bühler: „rTegatív fázisa“), 17 — 20. a külső és belső világ felfogásának harmonikus kiegyenlítése.

Mi az ifjú lelkében három fő fejlődési szakaszt különböztetünk meg: 1. A serdülést bevezető szakaszt, 2. A serdülés szakaszt, 3. A serdülés befejeztétől a felnőttkorig terjedő fejlődési szakaszt.

1. A serdülést bevezető szakaszt, amely a gyermekkor végétől a serdülés kezdetéig — leányoknál általában 11 — 13., fiúknál 11—14. évig — tart, jellemzi a mindinkább fokozódó kedélynyugtalanság, a dramatikusság kedvelése, az erő tisztelete, a fölényeskedés, fiúknál hősködés, verekedés, leányoknál civódás. A két nemű ifjúság önkéntelenül, önészrevétlenül is figyeli egymást, de főképp egymás hibáit figyelik és nézik le. A leányok szemében a fiúk esetlennek, vadnak tűnnek fel, míg a fiúk szemében a leányok kényeseknek, tehetetleneknek látszanak. Kölcsonösen lekicsinylik egymást s ennek nem egyszer tettekben, vagy beszédben is kifejezést adnak. E korban fiúk, leányok nem férnek már össze a kisebb gyermekekkel, de a nagyobbak még nem fogadják be őket, mert nem illenek közéjük.

2. A tulajdonképeni serdülés szaka nagy benső forrongást, megrázkódtatást idéz elő az ifjú lelkében. A belső elválasztású (endokryn) mirigyek, a nemi szervek élénk fejlődése erősen kihat a vele oly szorosán összeforrt tudattalan lelkiéletre. Zavarokat, nyugtalanságokat támaszt ott s a tudattalan lelki mélységekből fel-fel tör egy-egy erupció, amely az ezzel egyidőben fejlődő magasabbrendű érzelmi s értelmi erőkkel egyesülve megingatja a tudat nyugalmát, átértékelésekre, átszerveződésekre készíti a tudatot. A lélekben egymástól független sexuális és magasabbrendű erotikus, plátói erotikus, romantikus szentimentális művészi, szociális, misztikus, sejtelmes érzések és érzékek ébrednek nagy kiegyensúlyozatlanságban. Ez a hatalmas lelki hullámmászás ebben az időben — leányoknál kb. 14—17., fiúknál 15—17. évig — mindinkább lefoglalja a serdülő érdeklődését annyira, hogy sokaknál ez kisebb-nagyobb magabazárkózást és a külvilágtól való elzárkózást eredményez. Fontos is ebben a korban a passzív keletkező érzelmek megfigyelése, de még fontosabb az ezek fölött való uralkodnitudás, ezek kormányzatának megtanulása. Ezt érzi is a serdülő s támaszt keres. Keresi a pajtásban, kinek hasonló a sorsa. Keresi a tapasztalt vezetőkben. De nagyon félve keresi, fél a megszegyenüléstől, indiskréciók elszenvedésétől, a meg nem értéstől. A másik nemű ifjúságban megéri az őt kiegészítő lelkületet s ennek megnyilvánulásait, levetüléseit minden mozdulatban, tettben, beszédben, arcon, testen. Míg az előbbi fejlődési

fázisban általában több ellenszenves vonást szoktak a gyermekek találni a másik nemű egyénekben, addig a serdülés folyamán a két nem serdülői mind több rokonszenves vonást fedeznek fel a másik nem képviselőiben. Egyikben többet, másikban kevesebbet. Eleinte a fejletlen egyén sokkal több rokonszenves vonást talál általában a másik nem fejlettebb képviselőiben, mint a fejletlenebben. Ismeretes a serdülő fiúknak nagy leányok s a kis bakfisoknak tanárjaik, nagy fiúk iránti érdeklődése. Szeretet, lelkesedés, szerelem nagy kedélyhullámzást idéz elő e korban s öröm és fájdalom váltakoznak nyomán. Felébred a vágy valami szebb, valami szabadabb, nyugtatóbb helyzet, állapot iránt s ezt nagyrészt személyektől teszik a serdülők függővé. Igen gyakori s a serdülés elejét különösen jellemzi a határozatlan vágy, határozatlan, vagy ingadozó tárgyú szerelem és vonzódás. A serdülő nem tudja maga sem, mire vágyik, mit szeretne, ki, mi tudná őt megnyugtatni. A célkitűzések is határozatlanok és változók. A hangulatoknak és érzéseknek rabszolgái a gondolatok s az akarat. A romantikus hajlam hol vándorlásban, turisztikában, hol olvasmányokban, irogatásban s í. t. éli ki magát.

3. A serdülés befejeztétől a felnőttkorig terjedő időszak az adolescencia kora, a hajadon, illetve legénykor. Ez a nagy célkitűzések kora, a társadalomba való belenövés, a társadalom, a kultúra egyes területein való munka s az ehhez való tudatos, tervszerű készülés kezdete. A szexuális hajlam és magasabbrendű erotika közeledése s kisebb-nagyobb kompromisszuma. Az ifjú céltudatosan dolgozik, fáradozik bizonyos célok elérése irányában. Akár sportol, akár olvas, akár bálozik, akár udvarol, akár flörtöl, mindent kisebb-nagyobb céltudatossággal tesz. A cél általában előkészület az értékes (egyszer ideális, hasznos, nagyszabású, máskor kellemes, kényelmes) életre és az érvényesülés, vagy legalább megélhetés biztosítása. Az ifjú ismét a környezet, a világ, társadalom, a kultúra, vagy a természet felé fordul új barátok, barátnők, ismeretségek lehetőségei nyílnak meg lelke számára. A romantikus hajlam reálisabb utakat keres és udvarlás, flörtölés, kacérkodás, vagy imponálgató szellemeskedés („Ernst Spiel,“ W. Stern) lép előtérbe. Persze mindezek az általános jellemzések csak átlagos és jellemző képet kívannak nyújtani s nincsenek az egyes típusokra külön tekintettel. Egyik típusban ez, másikban az a vonás fejlettebb vagy fejletlenebb.

Mivel a fejlődésnek kisebb szakaszairól külön tanulmányunk jelent meg, ezért legyen szabad itt arra utalni s csak egy pár általunk fontosabbnak tartott pótlást fűzni e helyen az ott megírtakhoz.

A testi fejlődésre nézve csak azt jegyezzük meg, hogy a serdülés befejezte a mirigyrendszer fejlődésének befejezését is

jelenti. Fejlődés szempontjából legfontosabb a belső elválasztási! (endokryn) mirigyrendszer, mert ennek növekedést s a szervezet összműködését szabályozó hatása van s a temperamentum, vitalitás, közérzet alakulásaival szerves összefüggésben áll. Ezek segítése hiányában zavarva van a lelki fejlődés. A serdüléskori ösztönös hangulathullámszökés összefügg a thymus mirigy visszafejlődésével és a nemi ébredés mirigyének (intersticialis sejtek) funkcionális kifejlődésével, valamint az egész ivaréréssel s a többi belső elválasztású mirigyeknek az előbbi mirigyekkel való funkcionális összefüggésével. Mindezek a lelki fejlődés negatív feltételeit jelentik. Csak ezek harmonikus fejlődése mellett lehet lelki téren harmonikus fejlődés. Persze a lelki fejlődést zavarhatják, sőt segíthetik a tisztán lelki vagy lelki-szellemi tényezők, behatások (környezet, ismeret stb.).

A lelki fejlődés szakaszainál pótlásként még a következőket említjük:

W. Stern szerint három fő stádiumot mutat a gyermekek és ifjak ténymegállapító, tanúskodó stílusa: 1. „Substanzstadium“ — 10 éves korig, — midőn, a beszámolásokban, tanúskodásokban túlnyomó a személyek és tárgyak említése (a cselekvések, viszonyok, tulajdonságok rovására), 2. „Aktionsstadium“ — 10/11—13. tájt — mikor a cselekvési, ténykedési adatok dominálnak (a személyi, tárgyi adatokon kívül), 3. „Relations-Merkmalstadium“ — 14 évtől felnőttkorig, — mikor már a beszéd tele van szöve viszonyok, állapotok, tulajdonságok megjelölésével. *J. Schrenck* e stádiumokat (kísérletek alapján) így módosítja: 1. st.: Tárgyi adatok élénk előtérbejutása — iskolaköteles kor előttől 10 éves tájáig, — 2. st.: Ténykedési és állapotyszerű adatok számbeli növekedése — 8 éves kortól kezdve, — 3. st.: vonatkozási adatok előtérbejutása — 12/13 éves kortól kezdve. — A tulajdonsági adatok pedig iskolaköteles kortól kezdve majd előtérbe jutnak, majd háttérbe szorulnak: 1. és II. s IV—VI. iskolaévben előtérbe jutnak, III. és VII. isk. évben háttérbe szorulnak. *J. Sch.* szerint a stádiumok helyett alkalmasabb a típus kifejezés. A tanúskodó stílus két főtörvénye *J. Sch.* szerint: a) A tárgyszerű felfogásból és gondolkodásból az állapotyszerűbe való menet, b) a fragmentariból a diskursívbe való átmenet. *A. Busemanti* szerint kétféle stádium váltakozik a fejlődés folyamán: 1. Olyan stádium, amelyben a cselekvési, ténykedési adatok vannak előtérben 9 és 13. év tájékán s kevéssé 16—17. év körül. 2. olyan stádiumok, amelyekben tulajdonsági adatok vannak túlsúlyban 11. és 15. év tájékán. *B.* szerint a kvalitásstádiumok objektív, higgadt, produktív, míg az akciósstádiumok szubjektív, nyugtalan és improduktív fázisok.

— Szerintünk 10;0—11; 11 éves korban valóban részben primitív kvalitászfázisról és 12;0—13; 11 éves korban határozott akciós-

fázisról beszélhetünk, de már később — különösen leányoknál — nem fontos a fázisbeosztás, hisz pl. 15 éves leányok, sőt fiúk is meglehetősen produktívek s bár objektív érzékük is van, de telítve van lelkük szubjektív-érzelmi elemekkel. Ami pedig a bármiféle produktivitást illeti, nélkülözhetetlen ahhoz ép az érzelmetli lelkesedés, a szépnek, igaznak, jónak lelkes szeretete. Tehát legalább a későbbi kvalitásfázisok érzelemdúsak.

Hedvig Fuchs ifjúsági naplókön statisztikusan megállapította mondatok számlálásával az egyes korokra jellemző „intencionális tónusokat“ mindkét nemnél. Leányoknál a tiszta tárgyi tapasztalati leírás 12 éves korban éri el a maximumot, az önkéntelen önszerepeltető leírás 13 éves korban, az önmagának középponti szerepeltetése 14 éves korban, egyszerű impressziós alapú reflexiók 15 éves korban, önjellemezés, önprodukálás 16 éves korban éri el a maximumot. Fiúknál a tárgyi leírás 13 éves korban, az önkéntelen önszerepeltető leírás 14 éves korban, az önmagának középponti szerepeltetése a 15—16. éves korban, a reflexiók 17 éves korban, az önprodukálás 19 éves korban éri el a maximumot.

Ch. Bühler és H. Hetzer szerint a leányok negatív fázisa, vagyis a pubertás előtt fellépő nyugtalan és deprimált hangulattal teli, szellemileg improduktív időszak, 11 — 13., a rajongás, lelkesedés időszaka 13—16., a megértő lélekben s ideálban keresett kiegészülési szükséglet érzése 16 éves kortól kezdve lép fel. Fiúknál a negatív fázis eltolódik s a pubertás elejétől ennek nagy részére kiterjed, a 14—16. évre. A rajongás főszakasza 16—19., de a leányokétól sokban eltérőleg jelentkezik. A kiegészülési vágy Metzger szerint csak 19 éves korban kezdődik. (Szerintünk ez utóbbi megállapításhoz sok szó fér.).

Az ifjúság irodalmi érdeklődése Ch. Bühler szerint fiúknál a mese iránti érdeklődés kulminációs pontja 8—10., a Robinson-szerű olvasmányoké 10—12., a mondáké 10 — 11., a kalandoké 12—14., az átmeneti irodalom (népszerű tudományos és szóra-koztató iratok, utazási regény) 13,-6-16., a tudományos és művészi irodalom 16—20. év közt van. Tehát a 8—14 éves fiúk főolvasmányai eleinte a mesék, később Robinson és a mondák, kalandos történetek, 14—17. legkedveltebb az átmeneti irodalom s 17—20. a tudományos és művészeti irodalom. — Leányoknál az olvasás, mese kulminációs pontja 8—13., a Robinsoné 10—11., a mondáké 11—12., a viszonylag alig kedvelt kalandos történeteké 14, a serdülő leányok könyvei és az átmeneti irodalom 13—14., a művészi irodalom 14—20., a viszonylag kevésbé kedvelt tudományos irodalom 17—18. év közt van. Tehát leányoknál 8—13. a mese, Robinson, monda olvasásának ideje, 13—15. az átmeneti, de különösen serdülő leányok irodalma, 15—20. a művészi (s kevés tudományos) irodalom olvasásának főideje.

Ami a magyar s a más középeurópai, főképp német, adatok összefüggését illeti, az eddigi — bár hézagos — magyarországi adatok azt mutatják, mint azt már fönnebb említett dolgozatunkban is kiemeltük, hogy a lényegben mindenütt megvan a meg egyezés. Különösen a városi és kisvárosi ifjúságunk adatai, a közép- és polgári osztály ifjúsága erősítik meg a németországi adatokat, különösen a dél- és középnémetországi adatokat. Mindazonáltal még sok munka van hátra nálunk.

Ezek után megkíséreljük vázlatosan jellemezni mindkét nemű ifjúság lelki-szellemi életének fejlődését egy-egy általános működés és képesség, érzék, hajlam fejlődésének irányában.

A festeni tanuló ember először beszerzi magának a különböző festékanyagokat, a színeket, az ecseteket, vásznakat, kereteket, majd — az eddigiek folytonos újrabeszerzését közben el nem mulasztva — gyakorolja magát előbb a színekkel, eszközökkel bánni tudásban, majd végül a vázlatkészítésben, komponálásban. A gyermek beszerzi magának a lelkiélet festékanyagait, vagyis kifejleszti félig ösztönösen egyes tapasztaló érzékeit s megtelik lelki színekkel: benyomásokkal, szemléletekkel, szemléleti és képzeleti képekkel, primitív érzelmekkel, ezután jön a keretek s más szerszámok beszerzése: a késői gyermekkor kezdetleges észbeli s képzeletbeli fejlődése, majd jönnek a kezdetleges festési gyakorlatok eleinte sikertelen próbálgatásai: a serdülő vágy és törekvés hullámzásai, ezután jönnek a kompozíciós gyakorlatok: a felserdülő adolescens szárnypróbálgatásaival nem csupán szűkebb értelemben vett kulturális-szociális téren, hanem e téren tágabb értelemben is gyakorolja magát szépirodalmi, tudományos olvasgatás, társalgás, beszélgetés, írogatás, élettervezgetés stb. révén. Végül a festő részben az őt környező természethez, részben lelkében élő fantázia képzeleteihez alkalmazkodva produktív munkához lát. Az ifjú pedig felnölvén részben az őt környező társadalmi feltételekhez, részben a benne élő elvekhez, célképzetekhez alkalmazkodva törekszik életét többé-kevésbé céltudatosan irányítani. Az ifjú lélek fejlődése minden vonalon a rendelkezésére álló erőknek mind magasabbfokú uralma irányában halad.

Tekintsük meg a lélek struktúráját a kedélyvilág oldaláról nézve. Minden öröm, jólesés, valamely szellemi, lelki, vagy testi (akár természetes, akár természetellenes) *szükséglet* részleges v. teljes kielégülésből indul ki. A kielégülés lehet valamely *hiányzó* szellemi, lelki, vagy anyagi természetű dolog elnyerése (illetve növelése, fejlesztése, vagy biztosítása), továbbá lehet valamely zavaró felesleget képező szellemi, lelki, vagy anyagi dologtói való szabadulás. (Pl. valamely igazság felfedezése azért kelt örömet a kutatóban, mert az illető „szomjúhozta“ az igazságot, ennek elnyerése szellemi hiány betöltés, szellemi szükséglet kielégülés

volt részére. A tanulásban kifáradt tanuló friss levegőn sétálva vidám frissességet nyer, mert az a lelki-testi szükséglete elégül ki, amely a fáradtságtól s ennek érzésétől, e zavaró lelki-testi feleslegtől való megszabadulásban áll s í. t.)

A szükséglet, ha automatikusan nem képes megszűnni, illetve kielégülni — nyugtalanító hangulattal járó szükségletérzeteket kelt, amelyek többé-kevésbé tudatosakká válhatnak, vagy t.-k. tudattalanok maradhatnak. Utóbbiak t.-k. tudatos, v. tudattalan törekvéseket és (a törekvések megnyilvánulásainak külső, vagy belső gátlásakor) vágyakat ébresztenek a lélekben, amelyek a szükséglet kielégítésére irányulnak. A vágyak beteljesülése, a törekvések sikere t.-k. tudatos jóleső érzelmet keltenek az egyénben — amennyiben azok tudomására jutnak érzetek, vagy szemléletek, képzetek stb. révén. A szükséglet kielégülése pedig megnyugtató hangulatot kelt. — Ezekkel szemben a vágyak kielégületlensége, a törekvések sikertelensége kellemetlen érzelmeket kelt — amennyiben azok az egyén tudomására jutnak. A szükséglet kielégületlensége pedig fokozza a hangulati nyugtalanságot.

E pontoknál szervesen bekapcsolódik a képzetműködés, az ismeret, a hit, bizalom, az érzületek s az akarat szerepe. A *képzetműködés* úgy kapcsolódik be, hogy a kielégületlenségek keltette vágyak képzeteket ébresztenek a tudatban, a kielégültség a kielégülési módok mikéntjének képzeiteit. Viszont a más úton ébredt hasonló képzetek visszahatnak a vágyakra azokat hevítő módon. Sokszor a kielégültség csak képzetek révén történik, illetve jön tudomásunkra. Pl. valakiről, akit igen szeretünk, azt halljuk, hogy elérte a célját s boldog. Ezt hallva s az illetőt boldogan, célját elérten *elképzelve*, mi is boldogok leszünk, mert az illető iránti szeretetünk az ő szükségletét a magunkévá tette s úgy is érezzük, hogy a magunk szükséglete elégült ki az övével. Máskor meg azt olvassuk, hogy minket, kik régóta állás nélkül szűkölködünk, jó állásba neveztek ki. Ekkor a jó állás képzeite s a kinevezés írásban való reprezentatív szemlélete, megértése révén vesszük tudomásul vágyunk beteljesülését, lelki szükségletünk kielégülését.

A hallomás, olvasás következtetés révén, képzetek segítségével való tudomásulvevéseknél fontos szerepet játszik a *hit*. Hiába olvasok, vagy hallok valamely örömhírt, hiába következtetek „jó jelekből“ valami szükségletem kielégülésére — ha kételkedem a hírek hitelességében, a jelek megbízhatóságában. Mihelyt kételkedem a számomra kedvező tényállás való fennállásában, már nem tudok örülni „biztosan“ annak. Hinnem kell tehát a számomra kedvező tényállás bekövetkezésében, illetve hinnem kell abban, hogy ezirányú tudomásulvevésemben nem csalódtam — csupán ily módon s csupán addig tudok örülni sikeremnek. (E

hit persze nem mindig tudatos. Sokszor csak az új kételkedés teszi utólag tudatossá a régi hitet s megfordítva.

Sokszor csak az *ismeretek* sokasága segítségével vagyunk képesek szükségleteinket kielégíteni s az ismeretek a hitekkel és szeretetekkel szövetkezve képesítenek bennünket eddigi szükségleteink átértékelésére.

Az *érzületek* s ezek közt először a *szeretet* főfontosságú a kedélyélet terén. Szellemi, lelki szükségleteink mind szeretetünkből keletkeznek. A szeretet az önző embernél *csak* önmagára, sőt esetleg más rovására önmagára irányul. A nem egoistánál (az altruistánál, vagy a metapersonalistánál, a szociális érzésűnél) azonkívül, hogy tudatosan, vagy nem tudatosan, önmagára irányul, tehát *mások érdekeit, szükségleteit magáévá téve* mintegy másokban is él, szeretetének akár erőszakos merev határt vonva (fanatizmus), akár t.-k. nem. A szeretet mindig a szeretett lény, tárgy, vagy eszme érvényesülésének — ha a szeretet tárgya élő, akkor szükségletének, kielégülésének — érdekében koncentrálja a vágyakat, törekvéseket s az akaratot. Mégpedig mindig olyan érvényesítések, kielégítések irányában szabályozza szeretetünk törekvéseinket, vágyainkat, amily irányban azt szeretetünk tárgya érdekében mi jónak, értékesnek *véljük*. Itt ismét a hit ismeret és képzelet szerepe játszik közre. Ha valakiben, vagy valamiben meghatározott elemet, tulajdonságot, momentumot szeretünk, akkor az utóbbiaknak az illető személyben v. tárgyban való érvényesülésére vágyunk s az érvényesülő momentum kedvéért szeretjük többnyire annak birtokosát is. (Pl. a faji, kaszti, párti s i. t. szeretetnél meghatározott közösségbetartozás momentuma miatt egyes embercsoportokat, az igazi vallásos szeretetnél a közös Teremtőtől való őseredet momentuma alapján minden embert szeretünk.) A kedvelésnél csupán önző okból való szeretésről van szó. Kedvelni annyi, mint szeretni valakit v. valamit addig, míg irányukban való érvényesüléséről s a mi szükségletünk ezáltal való kielégítéséről van szó. A személyi gyűlölet mindenkor (egyéni vagy kollektive összetartó) önző szeretetből származik. A szeretet tárgyának vélt ellenségét, érdekeinek vélt hátramoszdítóit gyűlöli az önző szeretetű ember. A rossznak, értéktelennek tartott tulajdonságok gyűlölete már nem okvetlenül önző, de szintén szeretetből, az értékesnek tartott dolgok szeretetéből származik. A gyűlölet a szeretet tárgyainak érdekeit valóban, vagy lehetőség szerint keresztező, vagy ilyen vélt személyek, vagy tárgyak stb. érvényesülése ellen irányul.

Az *akarat* szeretetünk tárgyainak a körülményekhez képest értékesnek vélt módokon való érvényesítő vágyainknak, törekvéseinknek határozott erőt ad a (lehetőség szerinti) célvégrehajtáshoz. A vágyakat — ha lehet — törekvésekké erősíti s a törek-

veséket t.-k. céltudatosan szabályozza a célok elérése érdekében. Az akaratnak biztosságot a cél elérhetésébe vetett *bizalom* ad. — Az aktív és passzív lelki ténykedéseken kívül nagy fontosságúak a kedélyalkat momentumai közt a lelki készségek, dispoziciók. Ezeket W. Stern iránydispoziciókra, vagy törekvésekre és felszereltség! dispoziciókra, vagy képességekre osztja. Az előbbiek a fejlődés irányát jelzik s utóbbiak a mai állapotot. Szerintünk helyesebb volna *minden lelki ténykedésnél* (legyen az szeretet, akarat, gondolkodás s í. t.) megkülönböztetni bizonyos irányokban előrefeszülő' (ú. n. prospektív) tendenciákat és stereotyp ismétlési tendenciákat. Az egyes aktív vagy passzív lelki ténykedések utóhatása azután vagy gyengíti, vagy erősíti a különböző tendenciákat, vagyis minden ténykedésnek (nem csupán az akaratnak, mint, amelynél N. Ach ezt először bemutatta) determináló tendenciája van a (tudatos, vagy nem tudatos) lelki dispoziciókra.

Az egész kedélyélet, mint láttuk, végeredményben a szellemi, lelki és testi szükségletekben gyökerezik. Nézzük először közelebről a testi szükségleteket. A testi életnek, ha lelki-szellemi élettel nem volna kapcsolatban, csupán tiszta biológiai szükségletei lennének. Mivel azonban a testi élet a normális embernél társa és segítője a lelki-szellemi életnek, nem csupán tiszta biológiai, hanem pszichológiai szükségletei is vannak. A testi élet tiszta biológiai szükségleteit ön- és fajfenntartó szükségletekre szokták felosztani. Az önfenntartó szükségletek kielégült, vagy kielégületlen volta a gyermeknek nagyobb mértékben befolyásolja kedélyvilágát, mint az ifjúnak. (Sok gyermek könnyen sír, ha kedvenc ételéből nem kap ebédre, míg mások kapnak). Az ifjút igen befolyásolja a fajfenntartó vagy szexuális szükséglet kedélyéletében. Az embernél, különösen a civilizált embernél, az állatokkal szemben, általában, de különösen az ifjúságban, sokkal bonyolultabb és zavartabb a szexuális szükséglet kielégülése. Nemcsak a társadalmi viszonyok teszik lehetetlenné a korai családalapítást, férjhezmenést, de az ifjú felnőtt kora előtt általában nem is képes sem szellemileg-lelkileg, sem testileg az átlagos típusú családi nemi életre. A prostitúció visszássága s az onania kárai pedig nyilvánvalók. Ha az ember nemi életét az állatokéval összehasonlítjuk, már egy tényből is kitűnik, hogy az emberre sokban egész más biológiai törvények illenek, mint az állatra. Ez pedig az a tény, hogy míg a magasabbrendű állatok ivarzása évi periódusokhoz kötött, addig az emberé t.-k. független az évi periodusosságtól. A női magnak a petefészekből való leszakadása kb. négy hetes időszakban történik, míg a hímsírasejteknek a heréből való távozása általában meglehetősen rendezetlenül történik “ a férfinak általában kevésbé rendezett nemi élete folytán. A szaporító sejteknek az ő termelő helyükből való távozása azonban egyáltalán nem okvetlenül egy-

idejű a coitus iránti vágy felébredésével, mint az állatoknál. Sőt nőknél ép az ellenkező eset forog fenn. A nemi kérdés szociológiai és szexuálpedagógiai fejtegetésébe e helyen nem bocsátkozhatunk, csupán annak a felületes nézetnek tarthatatlanságát akartuk kimutatni, mely szerint az ember nemi természete az állatokéval teljesen egy kalap alá vehető.

A serdülő tudattalan lelki mélységeiből feltörő nyugtalanító érzések egyesülve a felvilágosulatlanság, vagy hiányos, visszás felvilágosultság zavaros érzelemátította fantáziájával már a szexuális szükséglet első jelentkezéseiben egyensúlyzavarokat jelent a serdülő lelkivilágában. Az onania visszahatásai, amelyek főképp a serdülés kezdetén igen kínosak, elkésérik, hypochonderré, életunttá teszik rövidebb-hosszabb időre a serdülőt. Szerző birtokában van egy serdülő fiú naplója, amelyben annak írója beszámol szerelmi bánatáról, életúnságáról, sikertelenségeiről s mindezek narkotizálására masturbatiohoz folyamodik. A masturbatio után még életuntabb, mindennel szemben csömört érez s megveti önmagát. A masturbatio természetellenességének lelkiismeretszerű visszahatása az önvád. — Az első ejaculatio fiúknál s az első menstruáció a leányoknál szintén élénk élményekkel jár a szervi érzéseken kívül is. A fiúkat — ha bizonyos fokig már felvilágosultak — büszkeséggel tölti el a testi érettség tudata. Már ők többé nem gyerekek! A leányok már nem mindig büszkék az első menstruációra, vagy legalább a büszkeség mellett gyakori a depressivitás a kellemetlen újság miatt. — A fel nem világosított serdülő fiú többnyire mértéktelen az onaniában, mert bár érzi, hogy az nem helyes, de mivel semmi mások iránti bűnösségben nem érzi részesnek magát s kellemetlen érzése csupán utóhatáskor van, semmi vissza nem tartja még maradandóan. Leányoknál ritkább az onania. Hiába fárasztják ki a serdülő fiút, hiába a kemény ágy, a korai felébresztés és ágyból kiűzés, minél kellemetlenebbek a testi érzései, minél fáradtabb, annál inkább fordul — ha máskor nem, hát nappal — az onania narkotikumához. Csak a helyes felvilágosodás tarthatja vissza a nem egész flegmatikus serdülő fiút. Leányoknál csak kellemetlen csalódásokat okozhat a tudatlanság. Persze a hamis felvilágosodás tán még többet árt a tudatlanságnál. Helyes felvilágosítás az egész tényállást minden ízében alaposan ismertető, de nemcsak ész, de kedélyt is megnyugtató felvilágosítás. Az első felvilágosulás mély nyomot hagy a serdülő lelkében. Persze fiúknál a prostitúció használatbavétele fokozott büszkeséggel tölti el a szellemileg éretlen serdülőt, de még általában az adolescenst is egy jó ideig. Az ezzel élő fiúk fellépése határozottabb, vakmerőbb, fölényesebb az iskolában s az azzal nem élők előtt kis viszonzott megvetéssel vegyes csodálatot, vagy legalább érdeklődést vált ki.

Moll a szexuális ösztönzetet két komponensre: a detumescencia és a contrectatio hajlamaira bontja. Az első a felgyülemlett ivarterméktől való szabadulni törekvésben s vágyban, utóbbi a másik egyeddel való érintkezés törekvésében s vágyában jelentkezik. A testileg-lelkileg teljesen normális és egészséges ösztönkielégítés persze a családi életen belüli harmonikus szeretet közepe történi természetes coitusnál érhető el, azonban a serdülő s az adolescens mai állapotok szerint fönnbibi okok miatt ehhez nem juthat hozzá. Ezért a két összetevő ösztönt csak a disszonáns prostitúció révén elégítheti ki, vagy a detumescencia szükségletét onaniával s a contrectatio szurrogátumaival (fetischizmus, szexuális fantáziálás stb.), míg a contrectatióét flörtölgetéssel s detumescentiától függetlenül törekedhet kielégíteni. A szexuális szükségletet csak az erős önuralommal párosult más irányú szellemi-lelki elfoglaltság, tiszta szerelem, meg nem erőltető sportolás képesek, egyénileg különböző mértékben lefokozni, de teljesen kiirtani hosszabb időre — egészséges fiatalságnál egészséges úton — eddig még aligha sikerült.

Itt kapcsolódik be a szerelem, plátói érosz és a pszichanalitikus momentumok szereplése.

Míg a gyermekkori, pláne a kisgyermekkori, sexualitás jelenségei igen vitásak és félremagyarázhatók, addig a gyermekkori szerelem már általánosan ismert s félreismerhetetlen jelenség. Míg korai feltűnő szexualitásnak az szokott az eredménye lenni, hogy a szerelem szeretet oldala korán erősen összeforr az érzékiség oldalával, többnyire az előbbi rovására. Ezzel szemben a korán — sokszor már 4—5 éves korban — jelentkező nem érzéki (legalább nem észrevehetően s nem tudatosan érzéki) szerelem utóhatása a szerelemnek érzékiségtől különváltságában szokott mutatkozni, ami viszont nem egyszer az ösztönös bátorság és biztonság lefokozásával szokott járni. Jellemző eset erre nézve K. Geroké, ki 13 éves korában gyúlt szerelemre egy vele körülbelül egykorú kisleány iránt. Szerelme elkísérte őt a gimnáziumon át az egyetemig. Beszélni alig mert ideáljával, csak távolról csodálta. Egyetemista korában nagy fájdalommal vette tudomásul, hogy azt, akihez közeledni sem mert nagy bátortalan szerelmében, azt eljegyezte egy kb. 7 évvel idősebb ismerőse. Kétségbe volt esve, világfájdalmat érzett s versekben vezette le érzéseit. — A plátói szerelem s az érzékiség általában teljesen külön úton jár a serdülőnél. Ezt az ifjúság alapos ismerői (pl. E. Spranger, Ch. Bühler) mind megállapítják. Szerző naplógyűjteményében is ennek több illusztrálása található, de csak keveset közölhet belőlük a szerző íróik engedelmével. Ch. Bühler szép idézeteiből ragadunk ki egy példát. Egy tizenhét éves fiú így ír: „Tegnap este csúnya realizztikus hangulatban voltam, a vérem égett és szégyen

kimondani, de minden leányt szívesen megöleltem volna. — A hegedülés később lecsillapított és visszatértem igazi szerelmemhez Gretchenhez. — Minden bűnt, minden gondolatot le akarok győzni; benned akarok élni Uram. De Gretchent továbbra is szeretni akarom. Ez a szerelem Istenői és Istenből van. A szerelem, melyet Gretchen iránt érzek, nem e világból való. Ó, ha vele egyesülve az égbe szállhatnék a mennyei Atya karjaiba. Ó, milyen boldogság! Mikor jössz el te boldog óra? — Kék, hűséges csillagszemek, piros, szerelmet kérő szív s aztán egy eleven, életerős, életvidár! test, az egész olyan egyszerű és mégis oly pompás, arra teremtve, hogy szeressem és szeressen; példakép, mit csak nézni szabad — érinteni nem — és imádni! Ó Gretchen, bárcsak kisérek magam szíveden! Mily jót tenne ez nekem! Egyedül te értenél meg engem, egyedül te! — Írjak-e, ne írjak-e? — Ki kell beszélnem magam valakivel, de nincs senkim; neked gyónok hát, kedves könyvem. — Tudod, bűnt követtem el, bűnöztem testem ellen. Tegnap este egyetlenegy vigyázatlan, szomorú pillanat, egy helytelen gondolat. — Egész valóm ellene szegült; de testem már nem engedelmeskedett. — Megint csak ott vagyok tehát, mint tavaly ilyenkor . . .“ (Várkonyi H. fordítása). A plátói szerelem és az érzékiség kisebb-nagyobb kompromisszumos összekapcsolódása csak az adolescencia idejében szokott általában bekövetkezni.

A plátói érosznak csupán egy esete a plátói szerelem. A plátói érosz általában a szépnek szerelme, a széphez közeledni, vele egyesülni, tőle megtermékenyülni vágyódást jelent. Esztétikai szerelem ez, illetve esztétikai szeretet. Spranger szerint „Esztétikai értelme akkor van valamely élménystruktúrának, ha nem kapcsolódik hozzá reális testi élvezet, vagy birtoklás vágya, hanem valamely szemléleti tárggyal való lelki egygyélevésen (az alanynak magát vele egynek érzésén) alapul, legyen tárgya akár valóságosan, akár csak képzeletben adott..“ „Nem csupán a pusztá testről, friss színekről, a vonalak alakulásairól van szó, hanem a lélekkel áthatott test benyomásáról. A lélek alakja teszi a testet széppé, amint átsugárzik azon. Még ha metafizikusan, vagy misztikusan hangzik is: tényleg mindnyájan lélekkel áthatottnak „látjuk“ a testet, még későbbi éveinkben is. Ez élményünknek tovább le nem vezethető alapformája.“ Az esztétikai rajongás, e plátói szeretet, már csak azért is távol áll az érzékiségtől, mert féltékenység nélkül lehetséges. Az ifjak együtt rajonganak valamely jó fellépésű, imponáló beszédű, testű, arcú egyénért, szép stílusért, szép filozófiai világvéleményért, eszméért. Ismeretes a serdülő leányok csoportos rajongása idősebb társnőikért, tanárnőikért, tanáraikért. (Munkánk második részében található példa serdülő leányoknak idősebb társnőikért való ártatlan rajongására, míg tanárnőjük iránti

lelkesedésre jó példa a Ch. Bühler kiadásában megjelent „Tagebuch eines jungen Mädchens“ c. könyv). A minden szexualitás nélküli esztétikai rajongásnál ne tévesszük össze a mellőztetés érzését a féltékenységgel. Mihelyt egy kis féltékenység is jelentkezik, már valami önészrevétlen szexuális vonás is van jelen, noha ez — ép észrevétlensége miatt — szerintünk ártatlanabb szokott lenni, mint azt sok pszichoanalitikus véli. — Bizonyos az, hogy a serdülés elején — mint arra Dessoir, Bleuler s mások (szerintünk többnyire túlzóan) rámutattak — a szexuális ösztön sokszor sok differenciálatlanságot mutat, de ennek normális egyénekénél semmi jelentősége sincs a későbbi fejlődés folyamán.

Itt engedtessek meg egy kis kitérés a pszichoanalízis tekintetbevétele és kritikája kedvéért.

S. Freud és iskolája megkülönbözteti a tudatos, tudatelőttés és alsótudatos lelki struktúrákat. A tudatos lelkiélet szerinte a valósághoz való logikus alkalmazkodásban merül ki s a kétféle tudattalan „réteget“ tudattalanul cenzurálja, nehogy nem reális jelentőségű élmények kerüljenek a tudat mezejére. Freund a tudattalan „rétegekbe“ csupán ösztönös, állati-ösztönös hajlamokat helyez, amelyek jogaikért úgy harcolnak, hogy a tudatba kivanak jutni. A tudat azonban visszaszorítani, elfojtani igyekszik őket s a két ellenfél kompromisszuma, végül valamely álomkép, éber fantáziakép (betegeknél vízió), vagy különös feledékenység, idegzavar, sőt gondolkodásmód, valaki, valami iránti előszeretet álarcát veszi magára. Az ösztönök teljes elfojtása, vagy félretolása F. szerint súlyos lelkibetegségekkel járhat. Szerencsés helyzet, ha az ösztönök „szublimálódnak“ s akkor magasabbrendű szellemi termékek (vallásos, művészi alkotások) teremtő erőivé alakulhatnak át. — A bizonyos fokig mindig elfojtott, visszaszorított ösztönök kétfélék: szexuális és énösztönök. A szexuális ösztönök a fajt fenntartani törekvő ösztönök feltétlen kéjre s az élet kiélésére hajtják, illetve hajtani törekszenek az egyént, míg az énösztönök a szexuális ösztönökből szublimálódnak le s az egyén érvényesítésére, élete fenntartására, küzdelemre, társadalmi alkotásokra hajtják az egyént. Az énösztönök s a szexuális ösztönök közti átmenetet a narciszista ösztönök képviselik, melyek az ének saját magára, főképp saját testére irányuló (nem tudatos) szerelmét jelentik. Újabban Freud az énösztönöket a halálra, megsemmisülésre s egyszersmind a kéjcsökkentésre irányuló ösztönökkel egynek tartja, mert szerinte „minden élet célja a halál.“ Freud szerint, minden szükséglet valamely régi állapot visszaszerzésére irányul, tehát minden ösztön csak konzervatív lehet. Freud szerint, amennyire adott esetben lehet, ki kell ez ösztöneinket elégíteni, ha természetes és egészséges életet akarunk élni. Vissza tehát a természethez, ahogy csak lehet. — A Freud-féle ösztönök partialis

ösztönökre bomlanak. Példakép megemlítjük a szexuális ösztön egy ilyen ijesztő partialis ösztönét, az Ödipus komplexumnak magát kiélni, valamiképp lereagálni törekvését. Az Ödipus-komplex oly ösztönrendszer, mely a fiút anyja, a leányt apja iránti szerelemre készíti s a saját nemű szülőjének halálára tör. Szerencsére normális embernél csak a tudat alatt éne ez az ösztön. Az én-ösztönöknek azonban már szebb parciális ösztönei egy ideális-én kialakulására koncentrálnak.

A Freud-féle ösztönelmélet szerintünk, sőt a pszichológusok többsége szerint, önkényes és ellentmondásokkal teli. Nem lehet lelki beteg emberek tudatos élményeiből s szabadon érvényesülő beteges ösztöneiből kiindulva, azokat képzeletben a normális ember alsótudatába helyezve magyarázni próbálni önkényes hipotézisekkel a normális ember lelkiéletét, mint Freud teszi. Ha a művészi érzék és alkotó erő a szexuális ösztön rovására abból szublimálódna, mért oly fejlett sokszor ép a művészek szexualitása? (Ranschburg Pál megjegyzése). A tudattalan élmények racionalizálása, mint azt Freud teszi, megszünteti azoknak sajátos irracionális természetét (W, Hoffmann megjegyzése). Circulus vitiosusnak tűnik fel az, hogy azok az erők, amelyek az elfojtást előidézik, a tudat határán azonosaknak látszanak az elfojtás kijátszásával a szublimálódással keletkező erőkkel. (M. Scheler, E. Spranger megjegyzése). Freud a gyermeket számtalan alakban pervreznek tartja. Az ifjú lelki konfliktusait nagyrészt gyermekkorból származó lelki megrázkódtatásokkal s gyermeki fokon maradt ösztönök perversitásával magyarázza. Szerintünk a gyermek perverszégéről beszélni s a fejletlen ösztönt a perverzzel azonosítani nem más, mint e fogalomnak teljes elferdítése. Azonban az ifjú lelki konfliktusainál már fontos szerepet tulajdonítunk — de persze csak negatív szerepet — a gyermekkori lelki-testi megrázkódtatásoknak, hisz az első benyomások mindenkor nagy jelentőségűek a fejlődés szempontjából, hát még, ha azok a fogékony, passzív, receptív gyermeket érzik, pláne erősen, „traumatikusan,“ lelket sebzően. — Freud minden fejlődést az ösztönökből eredőnek tart, holott minden ösztönt konzervatívnak, restnek, régi állapotot visszaalakítani törekvőnek tart. Szerintünk a fejlődési, tökéletesedés! vágy, mely az ösztönöket konzervatívvá teszi szintén szükséglet kielégülésére, de nem ösztönszükséglet, nem régi és nem új, hanem öröktől fogva örökké tartó és fejlődő szellemi szükséglet kielégítésére hajt bennünket. Helytelenítjük azt, hogy Freud a tudattalan rétegben csak ösztönöket akar találni s az inspiráció ihleteit állati ösztönök szublimált tudatbahozásával intézi csak el. Nem tagadhatjuk, hogy álmunk nem egyszer testi ösztönös szükségletek „szimbolizálásaként“ jelentkeznek. Hisz testi szükségletek kielégületlensége sok bonyolult kellemetlen álmodást idéz elő, míg

végül a kielégületlenség felébreszti az alvót. Azonban ezekből a világosan beszélő esetekből nem lehet észre nem vehető rugókat kieszelni ott is, hol sokkal egyszerűbb magyarázatok is kielégítőek. — Végül a szörnyű Ödipus komplexumnak biológiai természetellenessége, fajrontó, degeneráló hatása mutatja, hogy csupán beteg idegzetű, dégenérait egyéneknél léphet ez fel még a tudat alatt is, mint kifejlett tényező. Az Ödipus komplex helyett a serdülőnél valami ideiglenes elhidegülés sokszor található a szülőkkel szemben. A serdülő zárkózottsága környezetével, de főképp szüleivel szemben ismeretes. Bár megértésre vágyik, mégis ritkán keresi ezt szüleiében, sőt sokszor szülei rovására bizalmas másokkal szemben. E jelenségnek — amit Freudék az Ödipus komplexszel próbálnak magyarázni — sokkal természetesebb magyarázatát adja pl. Schlemmer. Szerinte ez három okban is leli magyarázatát. 1. A serdülő szüleit és szülei a serdülőt többnyire más szemmel nézi, mint vele egyenrangú bizalmas barátot, bajtársat, 2. A szülők tekintélye már a részben nyitott szemű, serdülőnél sok esetben alapjaiban meginog a szülők sok tökéletlenségei láttára, 3. A szülőkből többnyire régi tradíciókhoz ragaszkodó embereket lát a serdülő, kiket szeret, de kiktől ő, az új generáció tagja konzervatívságuk folytán ritkán várhat teljes megértést.

Mindezeket meggondolva szinte megdöbbsent S. Bernfeld könyve, amelyben fölényes gúnyos kritikával illeti a nem freudista ifjúságpszichológiát, amiért nem él magyarázataiban a freudi komplexekkel.

Freudnál kritikussabb, de szintén egyoldalú pszichoanalitikus irány Adler individuális pszichológiája. Adler a tudat alatt az egyén csekélyértékűségének tudattalan érzését keresi lépten-nyomon. Ebből kifolyólag „férfias szabadkozást“ lát minden határozottságban, bátor fellépésben, érvényesülni törekvésben a csekélyértékűség látszata s valósága ellen. Adler sok irányban, kis Demosthenészeket szeret látni mindenkiben, mert szerinte mindenkinél előfordul, hogy a gyengeség érzése ad erőt a gyengeség leküzdésére, mint ahogy Demosthenész nyelvhibája miatt képezte ki magát szónokká. — Bár Adler sok egyoldalúsággal kutat, de bizonyos, hogy az adleri tényező fontos szerepet játszik — ha nem is egészen tudattalan, de féltudatos és tudatos lelkiéletünkben. A freudi sexuális és az adleri individuális tényezőket egyaránt tekintetbe igyekszik venni C. G. Jung, de kis módosításokkal. Vele a következő fejezetben fogunk foglalkozni. Szerintünk az ifjú és felnőtt Jelmében 3 fő tényező működik közre alsóbb és magasabbrendű módokon: 1. A szellemi, lelki, testi növekedés, megtermékenyülés célzatából más személyekkel, tárgyakkal, testi, lelki v. szellemi dolgokkal *egyesülni törekvés*. Ennek egy — legfőbb — megnyilvánulása a vallási érzék, Istennel egyesülni törekvés. Másik a

szociális, ismét másik a plátói erotikus, a szexuális, a tudományos, az evési s i. t. szükséglet kielégülni törekvése. Az egyesülni törekvés a hiánybetöltési szükségletből származik, 2. *A produkálni törekvés*. Ennek esetei az alkotni, fejleszteni, fejlődni, felszabadulni, kötelességet betölteni s i. t. törekvés. Ez a zavaró feleslegtől megszabadulás szükségletéből táplálkozik, 3. Az előbbi két tendencia harmonikus együttműködésére irányuló, vagyis valamely közönségen belül az egyéni rendeltetés, hivatás, jelleg betöltésére irányuló tendencia. E harmonikus törekvés célja szimbolizálható a melódia egységét egyenkint támogató hangok sokféleségével. — A Krisztus tanította szeretet, vagyis Istennek *mindenek felett* való szeretése, mindent Istenben s mindenben Istennek szeretése s felebarátunknak magunkban s magunknak felebarátunkban való *egyforma* szeretése — *e valláserkölcsei alapérzés* vezet, készítet a harmóniára, az üdvösségre, a Mennyek Országának tudatos polgárságára.

Az ifjúnak úgy pozitív, mint negatív irányban történhető erős vallási, hitéletbeli megrázkódtatásai általában a serdülő korban, míg maradandó — pozitív, vagy negatív irányú — vallási meggyőződése, diszpozíciói az adoiescencia idején szoktak általában bekövetkezni.

Tekintetbevett irodalom.*

A. Adler: Praxis u. Theorie der Individualpsychologie. München u. Wiesbaden. 1921.

Sanford Bell: A Study of the teachers influence. Ped. Sem. VII.

5. *Bernfeld*: Vom heutigen Stande d. Jugendpsychologie.

2. *Blume*: Eine Untersuchung üb. die Entwicklung der Willenskraft bei Schulkindern. Z. f. ped. Ps. 25. 1924.

H. Bogen: Üb. die Entwicklung d. grammatisch-logischen Functionen. Z. f. ang. Ps. 19.

A. Busemann: Die Sprache d. Jugend. Jena. 1925.

Ch. Bühler: Das Seelenleben d. Jugendlichen. Jena. 1927. 4. Aufl.

— Die Kinderlüge. Z. f. Kinderforschung 29. 1924.

— és J. Haas. Gibt es Fälle in denen man lügen muss?

Wiener Arb. z. ped. Ps. 1. 1924. Leipzig.

— Die Schwärmerei als Phase der Reifezeit. Z. f. Ps. 100 Bd. 1926.

K. Bühler: Die Geistige Entw. d. Kinder. 4. Aufl. Jena. 1924.

E. Claparede: Kinderpsychologie. Leipzig. 1911.

* E helyen fel van véve Szerzőnek: Az ifjúság testi és lelki fejlődésének szakaszairól c. tanulmányánál felhasznált irodalom is, amely ott helyszűke miatt meg nem jelenhetett.

- Cohn-Diffenbacher*: Unters. üb. die Geschlechtsdiff. Bh. v. Z. f. ang. Ps. 1911.
- Sh. Dawson*: Variations in the mental efficiency of children during school, hours. Brit. Journ. of psychol. XIV. 1924.
- M. Dessoir*: Zur Psychologie der vita sexualis. Alig. Zschr. f. Psychiatrie. Bd. 50.
- H. Franck*: Üb. die Abhängigkeit d. Längenwachstum d. Säuglinge von den Jahreszeiten. Archiv f. Kindesheilk. Bd. 75. 1924. Jena. (Megerösíti Mailing-Hansen és Lukácsné eredményeit. L. ott).
- S. Freud*: Üb. Psychoanalyse. 5. Aufl. 1920. Wien.
- Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse 4. Aufl. Wien. 1922.
- Beitr. zur Psychologie des Liebeslebens. Wien. 1924.
- H. Fuchs*: Die Sprache d. Jugendlichen im Tagebüchern. Z. f. ang. Ps. 29. 1927.
- E. Gassmann*: Ein Beeinflussungsversuch. Z. f. ped. Ps. 19. 1917.
- K. Gerock*: Jugenderinnerungen. Bielefeld u. Leipzig. 1898.
- F. Giese*: Kinderpsychologie. München. 1923. (Kafka. Vergl. Ps. I. Bd.)
- Das freie literarische Schaffen bei Kindern u. Jugendlichen. Leipzig. 1914.
- K. Groos*: Psychologie d. Reifezeit. Int. Monatschr. f. Wissensch., Kunst, u. Techn. V. 6. 1912.
- J. Habrich*: Exp. Unters. üb. die Abstraktionsfähigkeit von Schülerinnen. Z. f. ang. Ps. 9.
- H. Hetzer*: Der Einfluss d. negativen Phase. Jena. 1927.
- W. Hoffmann*: Die Reifezeit. 3. Aufl. Leipzig. 1926.
- L. Hoesch-Ernst*: Das Schulkind. Leipzig. 1906.
- E. R. Jänsch* u. Mitarb.: Üb. d. Aufbau d. Wahrnehmungswelt u. ihre Struktur im Jugendalter. Leipzig. 1923.
- L. W. Jones*: Unters. üb. die Reizschwelle für Farbensättigung bei Kindern. Ped. psych. Arbeiten. II.
- J. Kauffmann* u. *Fr. Schmidt*: Zur Prüf. d. rechn. Denkfähigkeit im Schulkindesalter von 9—12. Jahren. Z. f. ped. Ps. 23. 1922.
- Kempelen A.*: Az ifjúság testi és lelki fejlődésének szakaszairól. Magy. Pedagógia. XXXVI. 9-10.
- G. Kerschensteiner*: Die Entw. d. zeichnerischen Begabung. München. 1905.
- A. Koch*: Exper. Unters. üb. die Abstraktionsfähigkeit von Volksschulkindern. Z. f. angew. 7. 1913.
- G. Köhler*: Exp.-ped. Unters. üb. die Entw. d. Math. Kritikfähigkeit. Z. f. ped. Ps. 25. 1924.
- O. Kroh*: Subjektive Anschauungsbilder bei Jugendlichen. Göttingen. 1922.

- O. Kupky*: Tagebücher von jugendlichen. Pd. Ps. Arb. 13. 1924.
Leipzig.
- Lakatos Lajos*: A gyermek zenei élvezete. Gyermek. IV. évf. 1910.
- Lehmann-Pedersen*: Das Wetter u. unsere Arbeit. Leipzig. 1907.
- E. Lentz*: PhysioJ. Schwankungen im Jugendalter. Zschr. f. ped. Ps. 18.
- O. Liepmann*: Die Wirkung von Suggestivfragen. Z. f. ang. Ps. 1.
- M. Lobsien*: Schwankungen d. psych. Kapazität. Berlin 1902.
- Lukácsné Szász Irén*: A gyermek az iskolázás első évében. Gyermek. V. 1911.
- A fejlődő gyermek az iskolás korban. Jövő útjain. II. 1927.
- Mailing-Hansen*: Periodizität u. Gewicht d. Kinder. Kopenhagen. 1883.
- H. Mayer*: Kinderideale. Kempten u. München. 1914.
- E. Meumann*: Vorlesungen zur Einf. in die exper. Pädagogik. 3. Bd. Leipzig. 1920—22.
- A. Michaelis*: Die psych. Ersch. dr. Adolescens.
- A. Moll*: Das Sexualleben des Kindes. Leipzig. 1908.
- Nagy László*: A gyermek érdeklődésének lélektana. Bpest. 1908.
- A háború és a gyermek lelke. Bpest. 1915.
- A gyermek erkölcsi és szociális fejlődése. Gyermek. 15. 1921.
- Lad. Nagy*: Psych. des kindl. Interesses. Leipzig. 1912. Ped. Monogr. IX.
- Die Entw. d. Interesses d. Kindes. Z. f. exp. Ped. 5.
- Nógrády L.*: A mese 1914.
- A gyermek és a játék. 1912.
- A. Pfänder*: Zur Psychologie d. Gesinnungen. Jbch. für. Phil. u. phänom. Forschung. 1., 3. Bd.
- G. Pfahler*: Schüleraussagen üb. eine Ernsthandlung. Z. f. ped. Ps. 26.
- J. Piaget*: De la logique de l'enfant. Journ. de ps. 21. 1924.
- F. Prager*: Unters. üb. rythmische Leistungsfähigkeit von Kindern. Z. f. ang. Ps. 26. 1926.
- Ranschburg Pál*: Az emberi elme. 2. k. Bpest. 1923.
- K. Reininger*: Üb. soc. Verhaltensweisen in der Vorpubertät Wiener Arb. z. ped. Ps. 2. Leipzig. 1925.
- L. Remy*: Recherches expérimentales sur les aptitudes intellectuelles et manuelles. Schweiz. Zschr. f. Gesundheitspfl. 5. 1925.
- H. Richert*: Psychologie u. Pädagogik d. Entwicklungsjahre. Berlin. 1917.
- W. J. Rüttmann*: Die Hauptergebnisse der modernen Psychologie. Leipzig. 1914.

- M. Scheler*: Wesen u. Formen der Sympathie. 3. Aufl. Bonn. 1926.
- W. Scheldt*: Somatoskopische. som.-metrische Unters, an Knaben des Pubensalter. Z. f. Kinderf. XVIII. 1923.
- H. Schlemmer*: Psychologie d. Jungen. 1926. Stuttgart-Heilbronn.
- E. Schopen*: Die Psyche des Junglings. Mainz. 1914.
- J. Schrenck*: Das allem. Entwicklungsgesetz d. Aussageformulierung. Z. f. ang. Ps. 10.
- H. Schässler*: Die Entw. d. verallgemeinernden Denkens bei Kindern u. Jugendlichen. Z. f. ang. Ps. Bd. 23.
- Unters, üb. das schlussfolgernde Denken d. Erwachsenen. Z. f. ang. Ps. Ad. 26. 1926.
- Die Entw. d. schlussfolgernden Denkens bei Kindern u. Jugendlichen. Z. f. angew. Psychol. 1920.
- Sikorsky J. A.*: A gyermek lelki fejlődése. Ford. Tas, Varsányi.
- E. Spanger*: Psychologie d. Jugendalters 9. Aufl. Leipz. 1927.
- W. Stern*: Person u. Saeh. 3. Bd. Leipzig. 1923., 1924.
- Anfänge d. Reifezeit. (Ein Knabentagebuch in psych. Bearb.) Leipzig. 1925.
- E. Stern*: Jugendpsychologie. Breslau. 1923.
- C. fi. Stratz*: Das Körper des Kindes. 1909. Stuttgart.
- O. Jfumlirz*: Die Reifejahre. I. Leipzig. 1924.
- W. Voigt*: Üb. das logisch-rechnerische Denken d. Zehn bis Zwanzigjährigen. Z. f. ped. Ps. 20. 1919.
- Unters, üb. die Entw. d. math.-rechnerischen Denkfähigkeit d. Mädchen. Z. f. ped. Ps. 27.
- H. Volkelt*: Fortschritte der experimentellen Kinderpsychologie. Jena. 1926.
- F. Weigl*: Unters, üb. Gesinnungspsychologie u. Moralped. im Schulalter. Z. f. ped. Ps. 27.
- S. Weisenberg*: Das Wachstum d. Menschen. Stud. u. Forsch. Z. Menschen u. Völkerkunde. 8. 1911. Stuttgart.
- L. Wolfer*: Üb. die Schwankungen d. psych. Leistungsfähigkeit bei Schulkindern. Z. f. d. ges. Neurot. u. Psychiatrie Bd. 90. 1924.
- Th. Ziehen*: Das Seelenleben des Jugendlichen. Ped. Mag. 1923. Langensalza.

Az ifjú lélek típusai.

A típusok mindig ideális határesetek, skémák, melyek mégis bizonyos fokig illenek az élő emberi lélekre. Az ifjú lélek típusai sokfélekép oszthatók fel. Mi e helyen két főcsoportra osztjuk a felosztási szempontokat.

1. Az általános pszichológiai típusokra, melyeknek keresni fogjuk, mint jelentkezők azok az ifjúságnál.

2. Speciális ifjúsági pszichológiai típusokra.

A legrégebbi eredetű a Hipokrates és Galenus-féle temperamentumon alapuló típusfelosztás. Ez a vérben levő mirigyvándékoknak, a vérsűrűségnek, mirigyműködéseknek alapján való négyféle temperamentummal dolgozik. 1. A szangvinikus (vérmes) típus embere könnyen hevül, könnyen izgatódik, de nem tartósan. Lelkes szalmaláng. 2. A kolerikus (epés) típus embere könnyen s erősen, tartósan hevül, izgatható. Túlfűtött kazán. 3. A melankolikus (feketeepés) típus embere nehezen lelkesedik, nehezen izgatható, de ha végül lassan fel, vagy — még könnyebben — lehangolódik, akkor biztosan, kitartóan megőrzi hangulatát. Lassú, de biztos. 4. A flegmatikus (nyálkás) típus embere nehezen melegszik fel, nehezen jön ki a sodrából és ritkán változik meg kedélye maradandóan, vagy mélyen. Közönyös, fásult, higgadt. — A temperamentum némelyeknél a lélek általános alkatával egybe van forrva, másoknál nem. A temperamentumával bensőleg összeforrt emberek közül a szangvinikusok pl. naiv optimisták, a melankolikusok naiv pesszimisták és életuntak, a kolerikusok aktivisták, pragmatisták és sértődékenyek, törtető, a flegmatikusok cinikusok stb. lehetnek. Viszont a külső viselkedéstemperamentumukkal magukat bensőleg nem azonosító emberek pl. külsőleg (temperamentumilag) flegmatikusok lehetnek, míg bensőleg mélyen éreznek s külsőleg szangvinikus emberek folyton új és új impulzusról gondoskodnak maguknak s így kitartó munkások lehetnek. Melancholikus emberek bensőjében harmonikus békés derű élhet s kolerikus emberek nagy^ önuralommal szabályozhatják temperamentumukat s i. t. — Általában azt lehet mondani, hogy a gyermek többnyire viszonylag szangvinikus, a serdülő általában melankolikus, az adolescens kolerikus s a felnőtt többnyire viszonylag flegmatikus. Azonban persze sok itt is a kivétel s a temperamentum itt is külön képet mutathat a benső étellel szemben. — Érdekes, hogy az újkorban úgy kinevetett véredv elmélet napjainkban nagyfokú igazolást nyert a hormonok, a belső elválasztású vérmirigyedvek, tanulmányozásának kapcsolatában. Valóban a vér hormonösszetételeinek tipikus különbözőségei a temperamentumok tipikus különbözőségeivel járnak együtt. — Ennek tekintetbevételén alapul Pende típusrendszere is, mely azonban, még mai alakjában nem elég határozott s kiforrott és ezért itt nem bocsájtkozunk részletes ismertetésébe. — Természetes, hogy a temperamentumok s általában bármely típusok tekintetében az élet számtalan átmenetet és keveredést mutat. A temperamentumelméletnek óriási irodalma van.

A temperamentumokat élettani és anatómiai kapcsolatukban

kutatja Kretschmer is és jól kidolgozott elméletében két főtípust különböztet meg: 1. Zykllothym típust, amelyre a természetesség, közvetlenség, kevés önuralom, hangulatosság és bőbeszédű társaságkedvelés, kedélyesség jellemző. 2. Schizothym típust, amelyre nagyobb önuralom, bizonyosfokú, de változékony, zárkózottság, vagy társaságmegválogatás, a külső és belső lelki réteg nem teljes egyezése, tartózkodás, vagy félénkség, félszepség, ke^raiiiáiás, vagy tapintatos óvatosság, megfontoltság s ehhez hasonlóak jellemzőek. — A zykllothym szélestörzsű s viszonylag keskenyvállú szokott általában lenni, míg a schizothym vagy szikár, atlétaszerű, vagy sovány, vagy aránytalan növésű szokott lenni. Lehetséges, hogy Kretschmert a testi bélyegek jellemzésében némileg a dél- és északnémet faji jellegek is befolyásolták. K. számos altípusaira nem térhetünk ki, mert igazi felnőtt típus legtöbbször. Ifjúságpszichológiailag csak annyit jegyezhetünk meg, hogy a serdülők átmenetileg legnagyobb százalékban schizothym típusúak.

Binet kísérletezései közben 4 típust különböztetett meg a gyermek és ifjú szemléletmódja, illetve szemléletéről való beszámolómódja szempontjából. U. m. 1. A leíró beszámoló típust, 2. A megfigyelő s értelmező típust, 3. Az érzelmi típust, melynek képviselői a szemléltetőkhez saját hangulataikat is hozzáfűzik, 4. A tudós típust, melynek képviselői a szemlélt dolgoknál való beszámoláskor arra vonatkozó ismereteikről is beszámolnak.

Nógrádi László sok kísérlet alapján mindkét nembeli magyar gyermekeknél s ifjakinál megállapította a Binet-féle típusok korok szerinti sűrűségét (a B.-féle 2. és 4. típust elmélkedő típus néven egybecsapva) a következő végeredménnyel: A leíró típus leggyakoribb előfordulása egész a gyermekkor végéig, a megfigyelő típus leggyakoribb a serdülőkor végén s az elmélkedő típus előfordulása serdülő kortól kezdve körülbelül mindig a legnagyobb.

Az eddig megemlített típusok tapasztalati típusok, mert kísérletezés, megfigyelés közben állították fel őket. Ez mindenesetre előnyük. Azonban nagy hátrányuk az, hogy a léleknek kísérletileg nehezen hozzáférhető benső elemeit, egészszerű szervesen egységes vonásait nem tudják kellőképp megragadni s innen egyoldalúságuk s ebből magyarázható a különböző szerzők egymást kritizáló típusfelállítási határvillogásai.

Természetesen nem sorakoztathatunk fel minden elterjedt típusfelosztást, csupán egyes elterjedtebbekre vagy átfogóbbakra szorítkozhatunk.

Következő felosztások alapjául a lelki alkat bensőbb rétegei szolgálnak. Ezek bár tapasztalatilag ellenőrizhető, de értékelméletileg szerkesztett ú. n. ideális típusok.

Kornis Gyula egyetemi előadásában megkülönbözteti a tragikus és idyllikus világnézetű embertípust. Az előbbi mindenütt

leküzdenivaló, vagy leküzdhetetlen akadályokat lát, míg a másik mindenbe belenyugszik s nyugalomra vágyik. Komis szerint a gondolkodó tragikus típus az igazi filozófus típus. Valóban a serdülőnek primitív s tág értelemben vett filozofáló hajlama — mit többek közlése is kimutatott az ifjúsági irodalmi termékekben — e kor átmeneti tragikus gondolkodásával van egybekötve.

Máday István megkülönbözteti az erőszakosan, nagy erőfeszítésekkel előretörő, de kitartó munkára nem alkalmas harcos típust a csendben lassan, de biztosan dolgozó, szívós, de hirtelen erőfeszítésekre nem képes munkás típustól. Szerinte az előbbi elsősorban romboló, romantikus, korán érő, gyors reakciójú, míg az utóbbi elsősorban építő, klasszikus, lassan érő, lassú reakciójú. (A korán érő romantikus és a későn érő klasszikus típust Ostwaldtól vette át Máday s tovább fejlesztette). E két legerjedtebb kultúr típuson kívül még megkülönbözteti Máday a két típus sajátosságait egyesítő idealista típust és végül a két típus sajátosságainak egyikével sem rendelkező tétlen típust, a kultúrátlan típust, amely nem küzd, nem dolgozik, de tétlenül megél, mint pl. nálunk a sátoros cigány. Maday szerint az egoista többnyire harcossá, az altruista munkássá fejlődik; az idealistának pedig mind a kétféle tevékenységet meg kell tanulnia. — A serdülő a Maday-féle harcos típusnak általában több tulajdonságaival szokott rendelkezni.

Ribot cselekvő és érző típust különböztet meg. Binet 3 csoportra osztja típusait: 1. Az öntudatos (racionális) és öntudatlan (irracionális, intuitív), 2. Objektív és szubjektív, 3. Gyakorlati és irodalmi (theoretikus). R. Müller-Freienfels a gondolkodás és fantázia alapján következő típuspárokat állít fel: 1. Részletekre figyelő, ki a konkrét adottságokhoz tapad és a típustnéző, ki az általános típusnak egyes példányát látja a konkrét dolgokban, 2. Statikus, ki a nyugvópontot, bizonyosságot, támaszkodópontot keresi és a dinamikus, ki mindenben az erők küzdelmét, az élet lüktetését látja, 3. A szubjektív és objektív típus.

A serdülőre általában illik Ribot érző típusa, Ribot öntudatlan és szubjektív, Müller-Freienfels dinamikus és szubjektív típusa, míg az adolescensre részben Binet öntudatos, objektív, Müller-Freienfels objektív típusa. — Persze a felnőttkori típus lehet sokszor ifjúkori maradvány s az ifjúkori típusban sokszor már a felnőttkori típus veti előre árnyékát, viszont máskor a felnőtt más típus felé halad, mint amilyenben volt ifjúkorában.

Dilthey a világnézet és értékelés sokfélesége alapján háromféle olyan típust különböztet meg, amelyeknek szerinte az emberiség életében többé, vagy kevésbé domináló mivolta határozza meg a történelmet. Ezek: 1. A naturalista, ki mindenben az állatin túl nem menő természethez ragaszkodik, csak az érzékelésben

bízik, mint megismerésforrásban, csak a természettudomány vizsgálta anyagot és energiát tartja létezőnek (sensualisia, materialista, atheista), célja az anyagnyújtotta élvezetek okos kihasználása (hedonista, illetve eudaimonisia), 2. A szabadság idealistája, ki, szemben a naturalistával, hisz az emberi akaratnak természettörvényektől nem kötött, alsóbbrendű, állatias hajlamoktól felszabadítható, illetve szabad voltában, hisz az érzékileg nem tapasztalható Isten és túlvilág létében s az ember és Isten benső hasonlóságában, az emberi hivatásban. (Indeterminista, Theista, heroikus), 3. Objektív idealista, ki szemlélődő, intuitív-misztikus, magát a Mindenségbe, annak elemeibe beleélő pantheista hajlamú. — A serdülők többnyire sok vonást mutatnak az 1. és 3. típusból.

Jaspers Diltheyhez hasonlóan szintén s még következetesebben történelmi jellegű típusokat állít fel a lelki, szellemi egyensúly tekintetbevétel alapján, amelyek a kultúrfejlődés folyamán érvényesülésben felváltják egymást. Ezek: 1. Tradíciókhoz kötött típus, mely merev maradiságával előkészíti a következő típus útját a 2. Nihilista-káotikus emberét, ki friss, szabad levegő után vágyva megtámadja az elavult, korhadt korlátokat, de persze sokszor fürdővízzel együtt a csecsemőt is kiönti, de újat alkotni nem tud, csupán csak a 3. Démoni ember. Utóbbinak elnevezése félrevezető. Alatta nem rossz démoni, hanem a szó eredeti értelmében szellemi, átszellemült embert kell érteni, ki új célokat tűz ki s azokat részben meg kezdi valósítani, új értékekre mutat rá, újat, bizonyos fokban mindig klasszikusat, maradandót alkot. Utóbbinak tragikumja bizonyos fokig mindig az, hogy munkájából a tradícióhoz mereven ragaszkodni vágyó 1. típusbeliek, az epigonok, szabálykódexet alkotnak. — Nagyjában jellemző vonásokat mutat a gyermekkor az 1. típusossal, a serdülőkor a 2. típusbeli emberre], míg az adolescencia a 3. típusbelivel.

C. *G. Jung* megkülönböztet extravertált és introvertált típuscsoportokat. Extravertált típusú szerinte az olyan ember, kinek külső szemlélete, érzésvilága, gondolkodása, benső szemlélete, áttekintése valamely külső, vagy objektív momentum irányában igazodik. Azért lát szépnek valamit, mert azt illik annak látni, azért gondolkodik meghatározott módon, mert előtte tekintélynek örvendő emberek is úgy gondolkodnak stb. Introvertált típusú pedig az olyan ember, kinek lelkivilága egyéni-szubjektív momentumok szerint szabályozódik. Azt élvezzi, ami neki jól esik, azt tartja helyesnek, amit ő saját eszéből helyesnek lát s i. t. Jung mindkét típuscsoporton belül megkülönböztet érzékelő, érző, gondolkodó és intuitív típust. Lehet azonban valaki pl. introvertáltan gondolkodó, de extrovertáltan érző (az olyan ember, kinek szigorúan saját gondolatai vannak, de mindig azt igyekszik élvezni, ami ideáljának tetszik), vagy megfordítva, vagy extrovertáltan gon-

dolkodó s introvertáltan érzékelő s i. t. Jung szerint az olyan embernél, ki nagyjából extrovertált, annál az introverziós (az én felé forduló, én szerint igazodó, énré figyelő) hajlam tudattalan, elfojtott, viszont a nagyjából introvertált típusúaknál az extraverziós (kifelé, másra, objektív momentumokra figyelő s azok szerint igazodó) hajlam a tudattalan és elfojtott. Az elfojtott hajlam sokszor annyira küzd az érvényesülésért, hogy végül hosszabb-rövidebb időre ő lesz az úr s a másik hajlamot ez időre többé-kevésbé tudat alá szoríthatja. Pl. valamely akarnok, ki sokat adott arra, hogy feljebbvalóinak tetszését és segítségét biztosítsa s nem is mert önállóan gondolkodni, érezni (extravertált), egyszer csak nagyot csalódik feljebbvalóiban, mert elnyomják. Ekkor elkeseredik s a maga kedve szerint (introvertált módra) „kirúg a hámból.“ — A serdülő introvertált hajlamokat mutat.

Spranger a 6 fő kultúrtényezőhöz való tipikus és elsőrendű alkalmazkodottság szerint 6 egyszerű típust különböztet meg a később következő ifjúsági típusokon kívül. U. m.: 1. Elsősorban tudományhoz alkalmazkodó, igazságot kutató teoretikus típust, mely többnyire nem praktikus, művészetben realista stb., 2. a művészethez idomult, szépet megvalósítani szerető esztétikus típust, mely könnyen bohémságra hajlik stb., 3. a valláshoz alkalmazkodó s a szentségest szerető vallásos típust, 4. a gazdálkodáshoz alkalmazkodó s a hasznot kedvelő ökonomikus típust, 5. a politikában érvényesülő hatalomvágyó embertípust, 6. a társadalomért szeretettel dolgozó szociális embertípust. — Az egyszerű típusok kombinációiból keveréktípusok állanak elő. Ilyen pl. a teoretikus és ökonomikus típus szintézisét magában foglaló technikus típus, melynek mint nemcsak felnőtt, de ifjúsági típusnak is gyakoriságára Giese is rámutatott. — *Spranger* e típusai ifjúságpszichológiai jelentőséggel annyiban bírnak, hogy serdülő, vagy többnyire még inkább adolescens korban határozottabban előrevetik árnyékukat. Ugyanezen jelentősége van még — többek közt — *Kerschensteiner* és *J. Wagner* típus felosztásának is.

Kerschensteiner megkülönböztet pszichológiai alapon: 1. kontemplatív, 2. aktív típust. Mind e kétfajta főtípuson belül külön-külön megkülönböztet értékelméleti szempontból kétféle altípust: először: teoretikus, esztétikus, vallási; másodsor: egocentrikus, szociális, tárgyilagos típusokat.

*Kerschensteiner*énél egyszerűbb és következetesebb *J. Wagner* típusfelosztása a főértékek kultiválása alapján. Ezek: 1. Vallási, 2. erkölcsi, 3. logikai, 4. esztetikai, 5. praktikus, 6. érzéki értéket kultiváló típusok.

Ezek után áttérünk a speciális ifjúságpszichológiai típusokra.

H. Püschmann ifjúsági naplók tanulmányozása közben három empirikus típust állít fel az önszemlélet alapján: 1. Hiperbolikus

önszemléletű ifjú típust, mely érzelmi, kedélyi túlzások, fantázia-túltengés vagy világfájdalom hatása alatt maradandóan túlértékeli, vagy túlbecsüli önértékét, 2. A labilis önszemléletű típust, melynek hangulatai gyorsan változók, ingadozók, kedv és fájdalom gyors hullámzása közepette gyors egymásutánban hol diadalmasnak, hol lesújtottnak érzi magát, 3. A találó önszemléletű típust, melynél az érzelmek nem gátolják az objektivitást, hanem intuíció ébresztőleg hatnak.

W. Stern az ifjúság fejlődésében megkülönböztet 1. nyugodt fejlődésű, evolutív és 2. lökészerű fejlődésű, revolútív típust. — E felosztás feloldja azt a Sprangertől is látszólagosnak mondott ellentétet, ami Ziehen és Ch. Bühler közt forog fenn a fejlődés folytonossága, vagy lökészerűsége miatt. Sok ifjúnál, különösen leányoknál, a serdülés bekövetkezte gyors lelki átalakulással jár, míg másoknál, különösen általában fiúknál kisebb, kevéssé észrevehető a zökkenő. Ép így a 17. év tájéka, a serdülésből az adolescenciába való átmenet is az evolutív típusúaknál észrevétlenebb, lassúbb mint a revolútív típusúaknál. Starbuck szerint a vallási megtérések statisztikája szerint legtöbb megtérés a serdülőkor lelki revolúciós szakaszaira esik.

G. Dehn élesen körvonalazza a nagyvárosi ifjúság típusait. Megvédi az általános nagyvárosi típust. Szerinte a bűnügyi statisztikát nem kell felületes áttekintéssel félreértetni. E statisztika azt mutatja, hogy nagyvárosokban ugyanannyi idő alatt ugyanannyi lakosra eső "több bűnesetről számol be a rendőrség, mint vidéken. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a városi ifjúság rosszabb a falusinál. Vidéken a büntetőközegek még nincsenek oly gyorsan kéznél, mint a városban. Azt a félrelépést, melyet vidéken rendszerint a bűnösen önkényesen végrehajtott büntetéssel torolnak meg, ugyanazt a városban feljelentik, törvény útján büntetik. Mindig csípett magának almát az ifjúság, de amit vidéken mindig kedélyesen és bottal toroltak meg, azt a városban romlottságnak tartják, kiskorúak ítélőszéke elé viszik s az illető egész életére fekete listára kerül. Az érzékiség aligha nagyobb, mint vidéken, de betegesebb. Ennek oka a nagyváros sűrű és erősebb ingereiben leli magyarázatát. A nagyváros sokféle és erős ingerei, impulzusai jó irányban ép oly hatékonyak, mint rossz irányban. A falusi napszámos általában sem jó, sem rossz, csupán tompa. A nagyváros sokféle behatása felébreszti az ifjúságot s próbára teszi, hogy mily behatások felé vonzódik s veleszületett hajlamait jó vagy rossz irányban fejlesztheti tovább. A nagyvárosi ifjúság erkölcsi gyengesége — nem gonoszsága — a felébresztett és felébreszthető általános emberi erkölcsi hajlamok általános gyengeségét mutatják. Jellemző amit Dehn vallási téren mond a nagyvárosi ifjú munkásságról (— persze itt főképp a németországi vi-

szonyokról van szó, de azért legnagyobbbrészt a mi városi munkásifjainkra is alkalmazható, amit mond). Vallási téren ájtatosságra buzdítással nem lehet sokra menni velük, hanem természetes, becsületes, határozott, nem szónokias, nem feddő, nem megszegyeníteni törekvő, józan észre támaszkodó szavakkal komoly vallási és erkölcsi törekvéseket lehet a legfaragatlanabb munkásokból is életre csalni. A munkások tömeges vallástalanságának és materialista befolyásolhatóságának oka Dehn szerint nagyrészt a vallástanítók és a munkások közötti osztályellentétben, a vallástanítóknak a néphez való ügyetlen alkalmazkodásában, a példaadás hiányában, szellemi anachronizmusában áll. — A nagyvárosi népifjúsági típusok: 1. Az iparos tanonc, kinek kedélyét többek közt testi erejének állapota nagyban befolyásolja ' s ki általában a legdarabosabb, de lelkileg nem mindig a legdurvább, 2. A kereskedő-tanonc, ki finomabb, de sokszor raffináltabb, sokbeszédű, 3. A tanulatlan ifjú, ki tompa, darabos, kevesebb bánatú, de kevesebb örömű, erősen és nyersen érzéki, 4. A félig fejlett, műveletlen ifjú, ki már kinőtt a gyermekkorból, de még nem fogadják be az ifjak társaságokba. Pajkos, zabolátlan, veszekedők, sem tekintély, sem egyéni hiúság nem tartja őket féken, mégis ki lelkükhöz fér, maradandó, egész életre kiható eredményeket érhet el velük, 5. A reáliskolás és preparandista, ki szellemi frissességével és szellemi fölényével, legtöbb igazi életvidámságával viszonylag könnyen nevelhető. Nagyobbfokú életvidámságuk legalább részben a lenyűgöző testi munka hiányában keredendő.

Ch. Bühler fontosnak tartja a testileg korán érő és a későn érő típus megkülönböztetését. A testileg korán érő ifjú kevésbé tud ura lenni érzelmeinek, vágyainak, mint a későbbben érő. Persze a vágyak kielégítése már egész más dolog. A kultúrember általában testileg későbbben fejlődik, viszont szellemileg gyorsabban, mint a primitív. A komoly szellemi munka — pl. alaposabb tanulás — késlelteti és mérsékeli a mindinkább erősödő és tudatosodó nemi ösztön jelentkezését. A műveletlen néprétegek ifjúságának tragikuma az, hogy a finomabb érzelmi életüknek nincs alkalmuk idejében kifejlődni s így őket a testi érés nemcsak értelmileg, de érzelmileg is éretlenül találja s ennek következtében nemi életük durvább lesz s csak később kezdenek esetleg magasabbrendű érzésekre szert tenni e téren, amikor már igen nehéz azoknak az erős alsóbbrendű érzésekkel versenyezniök. *Ch. Bühler* egyik naplóíró munkásifjúja 18;8 éves korában írja, hogy úgy neki, mint barátjának, ki „Istennel és emberrel elégedetlen“ . . . „fájdalmas nyugtalanság gyötri kebelét“ a fönnebbi körülmények folytán. Érdekesen írja le egy másik munkáslegény ezt a szomorú tragikumot: „Sajátságos jelenség, hogy mi gon-

dolkodó munkások szellemileg sokkal későbbben érünk meg, mint azok, kik anyagilag- kedvezőbb körökben tartoznak“ [s így ott-honról, vagy más úton, mélyebb műveltséget volt módjukban beszerezni főképp érzelmi téren] „mikor az ezen körökből valók szellemi, fejlődéséről olvasok, ha velük beszélek, állandó szabályszerűséggel szökik szembe, hogy azok a belső harcok s az a lelki megtépettség, melyen én harmincas éveimben küzdöm át magam, bennük már kora ifjúságukban végbement.“ Majd ezt írja: „Ezek az elkésett belső kétségek, harcok nekünk munkásoknak sok élelerőnket rabolják el s így egy egész nemzetet, az egész emberiséget károsítják meg . . . Ekként a munkás legszebb éveit pazarolja el, mert először magamagával kell küzdenie.“ (Várkonyi H. ford.). — A leányok testi érettsége érzelmi életük fejlett fokán, de értelmi életüknek kevésbé fejlett fokán jelentkezik a fiúkhöz viszonyítva. A fiúk testi és szellemi fejlődése a leányokéhoz képest késik — átlag 1—1 Vs évet. Azonban, mivel testi fejlődésük nagyobbat késik, mint értelmi fejlődésük, emiatt is kevesebb meg- rázkódtatást éreznek s viszonylag későn fejlődő érzelmi életüket értelmük jobban tudja uralni s így a kínos, éréssel járó, érzéseken könnyebben tudja túltenni magát.

V. *Winkler-Hermádén* az ifjúság vezetőinek típusait így különbözteti meg: 1. Másokon uralkodó típus, 2. Másokat nevelő mintakép, 3. Az apostoltípus, ki új életstylust hoz be az ifjak közé.

S. v. *Danin Borkowski* több vezető típust különböztet meg:

1. Másokon uralkodó típust, mely szerinte jó fellépésű, határozott, tekintélyes, testileg, vagy lelkileg erős szokott lenni, de sokszor erőszakos és arcátlan. Ezek közt ritka a teljesen nemes jellem. 2. A megnyerő típus, mely másokat békít, másoknak példaadással szolgál. 3. Az óvatos vonakodó, ki megóvja a valóságos és képzelt veszélytől társait, visszatartva őket meggondolatlan vállalkozásoktól, a biztosat többre becsüli a bizonytalannál. 4. Nem hivatalosan kimondott vezetőtípus, mely nem szereti a hivatalos, nyilvános szerepeket, csak imponáló viselkedésével vezet. 5. Szemfényvesztő vezető típus, mely imponál arcátlanságával, hazudozásával, bár sokan háta mögött kinevetik. Nem vezet tulajdonképp, legfeljebb azt hiszi magáról, azonban sokat foglalkoznak vele. — A vezetőknek kísérő, illetve követő csoportja szokott lenni. E követők csoporttípusai: 1. Barátok, a „testőrök, a védők, 2. A Jühasználók, protekciókeresők, 3. A munkatársak, 4. A versengők, 5. A kritikusok, 6. Az ártatlanok, kik passzíve követik, engedelmeskednek, mindennel meg vannak elégedve. — Ezekén kívül megkülönböztet még *Dunin-Borkowsky* több konkrét karaktertípust, mint *bátor* típusokat, melyek lehetnek az ököl, a szív, a szó és az érzület bátorai; *művelődni* képeket; *őszintéket*, kik

bátran kimondják az igazságot, illetve, kik természetes közvetlenek, szájukban az van, ami a szívükön; *bensőségeseket*, jámbor passzív ájtatoskodókat, illetve harmonikusságra törekvő mélységesen — nem külsőlegesen — vallásos tettekész idealistákat; az érzékek s az érzékiség felett magasabbrendű célból uralkodókat. E. Spranger szerint az ifjúsági típusokat az jellemzi legjobban, mily módon válnak élménnyé — lélekfejlődésformáló, lelki-szellemi irányító tényezővé — az ifjút fejlődése közepette éró környezeti, társadalmi, szellemi, lelki, testi, természeti hatások. Az életnek minden mélyebb élménye kinyilatkoztatásszerűen, lelki „újjászületést“ előidézőén lép fel s az egész lelki alkatra szét-sugárzó, átformáló hatással van. Ilyen értelemben minden n-agyobb élmény a szubjektumnak, a léleknek a világ ama behatás irányában való befogadó feltárulásában, odaadásában áll s így egészen tág értelemben misztikus, vallásos jellegű. Az élmények az egyik típusnál kevés megrázkódtatással járnak, másiknál a lelki „talaj“ megrázkódtatásaival. Egyik hevesen, másik lassan küzd céljaiért, mert élményei célkitűzéseket ébresztettek benne, harmadik meg önmagán dolgozik céltudatosan. Hatalmassá, művelté, korrekt erkölcsössé, imponálóvá igyekszik magát kiképezni s í. t. — A fejlődési tempó szerint vannak ismét lassan, de biztosan fejlődő józanok és vannak lendületesek, kik majd fejlődnek, emelkednek, majd zuhannak, stagnálnak, lelkesednek és kiábrándulnak. Vannak receptív befogadó, tanulékony, élvező, utánzó, alkalmazkodó és vannak alkotó, alakító, természetek. Utóbbiak önmagukat megalkotók és műveket alkotók lehetnek. Az ifjú, főképp a serdülő, élvezve költ, tanulva tudományoskodik, magát képezve alkot, minden alkotása tudatos, vagy nemtudatos önmunkálkodás első-sorban. (W. Stern az ifjú nagyoskodó próbálkozásait, önproduktálásait, udvarlásait s í. t. *komoly játéknak* nevezi). — Spranger szerint míg a fiú lassan; de biztosan fejlődik s a nagy társadalomhoz alkalmazkodik, addig a leány eleinte gyors tempóban fejlődik az általános produktivásban úgy, hogy a serdülő leány általában jócskán felülmúlja a serdülő fiú produktivását, de később a fiú utoléri s túlhaladja. A leány végül 20. életéve táján már nem versenyképes produktivás terén a fiúval, azonban kis körön belül kevés ember számára pl. mint anya, feleség az életművészet, az önfeláldozó szeretet terén azután gyakran műveltségét jobban kamatoztatja s többet produkál, mint a széles társadalmi körben produkáló férfi. — Sprangernek ismét másik felosztása a nehezen mozgó kedélyű — gyakran melancholikus — sentimentális illetve romantikus típusú és a vidám, kedélyes típusú, ki vagy életvidám napsugaras, vagy csupán izgató, szórakoztató, felhangoló hatásokra élénkülő. — Végül megkülönböztet Spranger az értékekhez való viszony szerint 8 ifjúsági típust. Ú. m.: 1.

Testi érzésekben, életérzetekben elmerülők. Ételt, italt, érzéki szel­elmet élvezők, de lehetnek a tánc, úszás, sétálás, saját testi erejük s más hasonló finomabb, sokszor művészi­es életérzeteket keltő ténykedések élvezői. 2. Esztétikai rajongók. A természet, a más­neműek, a művészi alkotások, zene, festészet, költők, írók művei s í. t. szépségének rajongói. Ha nem maradandóan, de legalább átmenetileg legtöbb finomabb­lelkű ifjú e típusba tartozik. 3. A probléma­látók, kik mindenütt megoldásra váró, sőt sokszor hiába váró problémákat látnak s ha nem tudnak, legalább ideiglenes, megfontolt feleletet adni az élet fontos kérdéseire, akkor ennek tettvágyuk szenved­i kárát — mint ahhoz sokszor bizonyos fokig ez az eszté­tikus rajongóknál is előfordul. 4. Az aktív gyakorlati emberek, a hivatás, vagy épen nyereség élvezők. 5. A tettrevágyók, hata­lomra, érvényesülésre törekvők, kik tervszerűen, kitartóan akar­nak. 6. A szeretetteljesek, másokat boldogítani akarók, részvét­teljesek. Az ifjúságnál ez leányoknál gyakoribb típus, mint fiúk­nál. 7. Erkölcsiekért lelkesedők. A jóért lelkesedők, kötelesség­teljesítők, illetve az egyéni szellemi szabadság harcosai, önmun­kálkodók, néha másokon erőszakoskodó radikális fanatikusok. 8. Míg az immanens irányulású misztikus mindenben isteni bölcses­séget, isteni erők, isteni gondolatok, isteni tervek megnyilvánu­lását látja s szeretettel üdvözli, addig a transzcenden­sen irányuló misztikus ridegen kerüli a világot, az anyagot, a bűnös embere­ket, nehogy magát megfertőzze a bűnös világgal. Istent az embe­rektől, világtól távolinak képzeli s keresi önmagában, míg végül sokszor az önmaga istenítéséig megy. Másokkal rideg többnyire, mert csak saját üdvével törődik, amit persze a minden isteni momentummal szimpatizáló immanens irányulás nélkül nem érhet semmiféle értelemben sem el.

Tekintetbevett irodalom.

- A. Binet:* Idées modernes sur les enfants. (Magy. ford. DienesV.)
Ch. Bühler: Das Seelenleben d. Jugendlichen. (Magy. ford. Vár­konyi H.)
IV. Dilthey: Die geistige Welt. Einl. in die Phil. d. Lebens. Ges.
 Sehr. Bd. V. 1924. Leipzig.
G. Dehn: Groszstadtjugend. Berlin. 1919.
F. Giese: Das freie literarische Schaffen bei Kindern u. Jugend­lichen. Leipzig. 1914.
K. Jaspers: Psychologie d. Weltanschauungen. Leipzig. 1925.
C. Q. Jung: Psychologische Typen. Zürich. 1921.
G. Kerschstein­er: Das Grundaxiom des Bildungsprozesses. Ber­lin. 1917.
G. Kretschmer: Körperbau u. Charakter. 6. Aufl. Berlin. 1926.

- Máday István*: Harcostípus és munkástípus. Gyermek. 15. 1921.
 5. v. *Máday*: Kämpfer u. Arbeiter. Die Umschau. 19. 1915.
R. Müller-Freienfels: Über Denk- u. Phantasietypen. Z. f. ang. Ps. 1913.
N. Pende: Endocrinologia e psicologia. Quaderni di psichiatria. 8. 1921.
H. Püschmann: Gefühlbestimmtes Denken von Jugendlichen. Z. f. ped. Ps. 27. 1926.
O. Selz: Üb. die Persönlichkeitstypen. Jena. 1924.
E. Spranger: Lebensformen. 5. Aufl. 1925. Halle.
 — Psychologie d. Jugendalters. Leipzig. 1927.
E. D. Starbuck: Religionspsychologie. 1909. Leipzig.
W. Stern: Person u. Sache. II. Bd. 3. Aufl. Leipzig. 1923.
J. Wagner: Das Wesen d. psychischen Strukturen. Z. f. ped. Ps. 24. 1923.

Szemelvények ifjúkori naplóból.

Az ifjúkori naplók — szemben a gyermeknaplókcal — sokszor érdekes betekintést nyújtanak íróik lelkületébe. Bizonyos, hogy sokszor nem lehet a naplóban minden feljegyzést megbízhatóan tartanunk. Ha azonban egyrészt ismerjük a naplóíró kicsit közelebről, másrészt, ha nagyobb naplórészeket egységes összefüggésükben tanulmányozunk s behatolunk a naplóíró lelki-világába, akkor nagyjában kezünkben van a helyes kritika eszköze is. Természetes, hogy csak úgy foghatunk a naplók tanulmányozásához, ha előbb már bizonyos fokig ismerjük az ifjúság lelki-világát.

Hogy az az ellenvetés, amit egyes lélekbúvárok felvetettek, nem áll fenn, mely szerint csak kivételes lelkületű egyének írnak naplót, bizonyítja többek közt dr. Mislacknak a lipcsei Thomas-gimnázium 14—18 éves tanulóinak feladott körkérdése a naplóírásra vonatkozólag. Kitűnt, hogy naplót — ha általában ideiglenesen vezetett és dátumozott élményfeljegyzéseket veszünk tekintetbe — kétszer annyi (kb. 62%) fiú írt, mint nem. Ezek közt sok az irodalmi, zenei beszámoló, de legtöbb az útleírás. Rendszeres, kitartó naplóvezetők százaléka azonban csak 4 %. Leányoknál pedig a tapasztalat azt mutatja, hogy vagy oly gyakori, vagy gyakoribb a kitartó naplóírás. O. Kroh egy alsó szemináriumában 75 ifjú közül csak ötöt talált, ki még semmiféle napló, naplószerű jegyzeteket nem írt. Tehát kb. 93% írt naplót. — A mi gyűjtésünkben a naplóírók 20—25 %-a rendszeresen, kitartóan vezet naplóját, míg a többség csak ideiglenes, alkalm szerinti feljegyzéseket vezetett.

Miért ír az ifjú naplót? Különféle okokból. Serdülés előtt gyűjtési vágy gyakori motívum krónikaszerű adatok feljegyzésére; gyakori a stílusgyakorlás, meghatározott felnőttek, idősebb ifjak utánzási törekvésed-Serdülők többnyire túlradó kedélyhullámzásaik levezetésére, kiegyensúlyozására, bizalmas barát pótlásaképp írnak, míg az adolescensek általában a külvilággal szemben való belső megerősödés, tapasztalatrögzítés, néha önismeret, önnevelés céljából. Általános naplóírási cél az élmények, emlékek gyűjtése is.

Fiúknál általában, még sereülőkorban is nagyobb a külvilággal való összefonódottság, mint leányoknál, kiknél még az adolescencia idején is nagy a szélesebbkörű külvilágtól való izoláltság.

Megjegyzések. A naplószemelvények szövege közti szögletes zárjelben levő megjegyzések e könyv szerzőjétől származnak.

Az életkorjelzést a betöltött életév számával s utána pontos vesszővel elválasztva a betöltött hónapok számával jelöljük az ifjúságlélektanban általánosan használt jelölés szerint.

I. M. 10;8—18;5 1.

1904. dec. 12. Budapest. — 10; 8.

„Én még csak 10 éves vagyok, mégis leírom életem történetét. Nevem: M. Budapesten születtem, délután 4 órákor. Van 4 öcsém, kiket A., L., R., M.-nek hívnak, azután még egy nővérem, kit E.-nek kereszteltek, de mi Lilinek hívjuk. Én még jól emlékszem, mikor L. született és a M. meg R. keresztelőjére.

Most a nagybátyám jön el karácsonyra. Úgy örülök neki. Beteg voltam most és nem járok iskolába, tehát jobban ráérek naplót írni. Nagyon örülök karácsonyra. Az egyik nagynénénk J. néni, nálunk van. Azelőtt német kisasszony volt, de most nincs.

Én zongorázom, beszélek németül és egy kicsit franciául. Magyar anyanyelvem.

Az idén Velencében, Lidón és Páduában voltam. Oly szép volt. Karácsonyra nagymamának terítőt csinálok. De már elég lesz mára.“¹

1904. dec. 13.

„ . . . „Egy kisleány naplója“ és „Az ötvenkét vasárnapot“ mikor elolvastam, mindinkább megerősödtem abban a szándékban, hogy naplót írok és csakugyan most írok is.² Oly jól esik gondolataimat leírni.³ Úgyis újév után nem írhatok oly sokat, mint most. Nagyon fáradt vagyok, már nem is írok.“

¹ A tíz éves gyermek első napon teljesen be akar mutatkozni naplójának s mindent igyekszik megírni magáról s környezetéről, amit fontosnak tart.

² Ebben a korban már az utánzás szellemibb terekre tér át, de korán érett gyermekeknél, mint a kis M.-nél nem szolgál az utánzás.

³ Korán érett gyermeki kitétel.

1905. máj. 17. — II; 1.

„Óh be régen nem írtam.

Most iskolába járok. Közelednek a vizsgák. Mindenki arról beszél.⁴ Ma még szeretném megcsinálni a szépírás feladatot. Édesanyám születésnapjára egy szép emléket írtam.“⁵

1905. június 9. — 11; 2.

„Kedves naplóm! Nemsokára sok érdekes dolgot fogok írni. Holnap v. holnapután megyünk Balatonföldvára. Már a pakolás folyik nagyban. Holnap lesz a hittan vizsgám és azt hiszem jó végbemenetelű lesz rám nézve. ^

Kedves kis öcsém R. beteg volt. Úgy féltem, hogy valami nagyobb baja lesz, de hála Istennek! imádságomat meghallgattad s ma délután fölkelte. Most Aki zongorázik, a többiek játszanak „Buj, buj, zöldágot.“ Remélem, hogy Istenem meghallgatja imámat s vizsgám jó lesz s bizonyítványom is csak 3-as ne lenne, akkor jó lenne! Holnap biztosan írok! Most már szeretnék többet írni. Téged naplócskám az útra szeretnék elvinni. Talán elcsempészek valahogy! Ez az év sok bánattal és teherrel, betegséggel volt megtelve, de nekem az a véleményem, hogy: „Bűneinkért a büntetést inkább földi életünkben szenvedjük el, mint a másik örök életben.“ A bibliát nagyon szeretem olvasni, sok zsoltárt tanulunk, de szívesen megtanulom, mert szépek! Az bizony.⁶

Most Brunner etűdöket és Diabelli négykezeseket játszom. Jól haladok, de könyv nélkül keveset tudok. Egy francia csatát gondoltam ki. Címe: „A szedáni csata.“ [Itt következik a valahonnan olvasott, vagy hallott adatok dramatikus előadása alapján szerkesztett kis történet. A vége a következő:] »... Este lett. A fáradt katonák elaludtak s ekkor előtört Vilmos csapata a pincéből s megyeri a franciákat. Akkor Ella a hercegnő előáll s azt mondja: „Ölj meg engem s legyen béke köztünk.“ Akkor hurcolták Vilmos elé III. Napóleont. Akkor Vilmos azt mondta: „Atyád legyen fogoly 5 évig s te is. Azonkívül 10.000.000.000 forint ára hadisarcot. S megkötötték a békét.“⁷

1905. július 7. — 11; 3.

„ . . . Este sétálni voltunk. Minden jó lett volna, csak az volt a bajom, hogy K.-nak véletlenül azt mondtam: „Hát én nem

⁴ Mily magától értetődőnek tartja, hogy *mindenki* arról beszél. Mily kevéssé tekinti át a gyermek a felnőttek világát.

⁵ A gyermeknek ez önmegelégedettsége nem önhietség, csupán egy szép vers szépségi, tökéletességi kellékeinek nem ismeréséből természet-szerűen származó jelenség.

⁶ E korán fejlett gyermekben a vallás nem kényszer és nem forma, hanem ideális-praktikus valóság.

⁷ Így képzelet el a gyermek a csatát!

voltam egyszer a magáé“ és ez borzasztó érzéseket csalt a szívembe. Ámbár még fiatal vagyok. Hisz nem is úgy értettem.“⁸...

1905. július 10.

„Semmi nem történt! K.-n semmit sem veszek észre. Ugy látszik, hogy nem értett félre engem! Megmutatta bogárgyűjteményét. Igen szép.

Azt gondoltam, hogy, ha levelet írok, akkor annak a másolatát mindig elteszem magamnak és így lesz egy levélgyűjteményem ... Ha kapok, azt is lemásolom.“

1905. július 27.

„ . . . Ilonkától fáj elválni. Ámbár tegnap és ma nem valami jó barátságban voltunk. Ő olyan, mint a nap. Egyszer ragyog, másszor nem is süt, én pedig sugara vagyok, ha ő ragyog, én is, ha ő nem süt, én sem.“⁹

1905. július 29.

„Szerencsésen megérkeztünk tegnap este 8 ó. 50 p.-kor Balatonföldvára. Most itthon vagyunk s mégis, mégis! mindenütt ió, de legjobb otthon . . . Először elmentünk Keszthelyre, délután Hévízre. Másnap kocsin Szigligetbe, Badacsonyba és még több hegyre, meg faluba mentünk. Azon a délutánon visszajöttünk Keszthelyre s onnan vonaton haza Balaton-Földvára.

Én már egyszer voltam Badacsonyban hajón. Hát az gyönyörű. A Kisfaludy ház és forrás, a kőkereszt, a bazalt sziklák, a vaskapu kőből s a trón kőből stb., stb. . . . mind gyönyörűek. Szigliget egy gyönyörű várrom meg egy hegy. Ez a kettő gyönyörű, csak annyit mondhatok rá.

A gulácsi hegy is szép. Alatta van egy kis falu: Gulács.“

1905. augusztus 26. — 11; 4.

„Tegnap volt a Lajcsika névnapja. Eljött K., P., a K. fivére és L., a K. unokatestvére. No meg Gy. Jól mulattam. Ámbár jobb lett volna, ha lányok jönnek, de fiúknak az nincs kedvére, hát belenyugodtam. Játszottunk: Utolsó pár előre, gyűrűcskét, ipics-apacsot, jobb oldalt üres a szék és közmondásost. És így eltelt a nap jól és boldogan. Meséket írok . . .“

1905. szeptember 6. — 11; 5.

„Kedves kis naplóm! Minden élményemet megírom, azt is, hogy egy verset írtam, címe „A Balaton.“ Leírom ide:

⁸ Felöltötteknek naiv játékos utánzása.

⁹ Leányoknál sokkal korábban jelentkezik a művészi hajlam, mint fiúknál. Itt azonban koraérettségről van szó.

BALATON.¹⁰

Itt állok a parton	Gyönyörködik ő is
S nézem a Balatont	A szép Balatonban,
Amint hullámai	Hisz ilyet még ő sem
Táncoltatnak egy kis csolnakot.	Látott szép „Tündérországbán.“

Most egy hajó köt ki	Látott ő is már tengert,
S, a hajóból kiszáll	De Balatont nem
O maga a	És a Balaton szebb,
Tündér király!	Mint a kéklő nagy tenger.

Azért szebb,
Mert magyaré,
Azért, mert őseink
Vérrel szereztek.

Egy kissé furcsa, de elég csinos ilyen csöppségtől, akarom mondani nagy leánytól, mint én. Nem? Nohát, akinek nem tetszik, ne nézzen rá. Úgy van bizony!“

1906. jan. 31. — 11; 9.

„Nagy dolgok történnek velem . . . 1906. febr. 15. egy hangverseny lesz Veres Pálné szobra alapja javára. Élőképek is lesznek és én E. Erzsikével angyal leszek. Egyformán öltözünk majd. Úgy örülök. Szárnyakat is kapunk, mégpedig egyformákat. Holnap majd az én mamám és az Erzsike mamája megbeszéli a szárnyakat és bemutatkoznak! Nagyszerű!!!

Mi a nyolcadikból nagyon szeretjük a két B. leányt. N.-t és E.-két. . . „Cukiknak“ nevezzük őket. Nagyon kedvesek. Sötétkék szemük és szőke hajuk van.“¹¹

1906. február 17.

„Édes mama megismerkedett E. nénivel [az Erzsike mamájával.] Nagyon kedvesnek találta. Megbeszélték a szárnyakat. Édes mama megígérte, hogy ezentúl többször elmehetek Erzsikéhez.

Ez még semmi! Megtörtént a nagy eset: az élőképek! Nagyon jól folyt le. Igen örültem. De ennél még jobban tett boldoggá: valami! Valami.

U. Elza virágot küldött az iskolába. A virágot U. Elza és B. Terike odadták a „Cukik“-nak, Ezenkívül az emlékkönyveket is odaadták a leányok. Nekem nem volt emlékkönyvem és ez kissé rosszul esett.

Azután . . . azután megcsókoltak minket! ... Cs. Babci a nyolcadista barátnőnk azt mondta, nagy komolyan: „Ez az első stádium, a második az lesz, hogy beleszerettek P. K.-ba [tanárjuk].“

¹⁰ Korán fejlett fantázia iskolában hallott motívumokkal összeszöve.

¹¹ Ez s a továbbiak jellemző képet nyújtanak a plátói érosz fejlődéséről. (V. ö. 1.)

„Soha . . . soha ...“ Igaz ugyan, hogy az év elején én őt nagyon szerettem! Mikor az év elején meghalt az anyja, azt álmodtam, hogy az órában sírt. Erzsike meg én megcsókoltuk, Sz. Emma cirógatta és megvigasztalódott. Később azonban beláttam, hogy e nagy szeretet hiába való. Kedves fiatalember, ez az egész. De nem oly rövid ideig tartott a szeretet K.-val. Őt, amióta ismerem, szeretem. Kedves, kékszemű, szőke hajú, 14 éves fiú.“

1906. március 2. — 11; 11.

„Olyan jól folynak napjaim. Nagyon sokat kézimunkázom, olvasok és írok . . . sokat. Talán szépet is. Nem? Lehet. Ha valaki jóról és szépről ír, az nem lehet csúnya! Különösen olyanról, mint a B. leányok. Még valakiről . . . valakiről, szeretem őt nagyon! Miért? Mert jó . . . mert szép . . . mert. . . ő is szeret engem . . . Igen . . . igen! Ugye ez nem baj! Kis napiócskám, mondd meg, szerethetem őt? Én azt hiszem ... igen. ... De jó! De jó!!

Ideáljaim B. N. és E. [nyolcadikos leányok], S. K. [a 14 éves fiú].“

1906. március 4-én.

„Milyen jó lesz, mikor én nagy leszek . . . 18—19 éves. Külön szobám lesz ... ott fogok imádkozni . . . írni és . . . sírni. Lesz benne -egy ágy, mosdó, szekrény, varró asztalka, könyvespolc, székek, zongora ... és ... virágok. Valakinek... az ... arc képe előtt fehér rózsák ...“

1906. március 8.

„Ide írok egy emléket:

Őrzőangyalainknak. Emlékül.

Vájjon mikor nagyok lesztek, fogtok-e reánk gondolni?

Mi most mindig rátok gondolunk és ti nem gondoltátok, hogy mi olyan jók és szépek akarunk lenni, mint ti! Azért nevezlek „őrzőangyalainknak“ drága Cukik, mert ha szomorúak vagyunk és rátok tekintünk, rögtön elmúlik rossz kedvünk és boldogság váltja fel azt!

Vájjon, mikor mi E.-vel [barátnője] 14—15 éves korunkban rózsalugasban álmodozunk rólatok és még „Valakiről“ [a két leányka ideálja zárjelbe téve], vájjon gondoltok-e reánk? Mi akkor is úgy fogjuk szeretni a mi E.-kénket, N.-unkat, mint most! Hogyne, hiszen ti olyan édesek vagytok. — Persze, persze!

Emlémem nagyszerű, ma odaadom ezt a naplófüzetet Babéinak [a VIII.-os barátnőjük] és arra kérem majd: „Ha érteá, szólj.“ A B.-aknak [a VIII.-os ideáloknak] ezt azonban nem teszem hozzá. Ha kitalálják, véletlen szerencse. — Emlékkönyvembe,

[melyet azóta kapott s a B. leányoknak odadott] ezt írták: Kívánjuk kedves M.-ünk, hogy életed végéig megtartsd kedved.“

1906. március 11.

„Itt vannak a csendes esti órák . . . elmélkedni! Nagy dolgok történnek az iskolában. Olyanok, melyekről a világ nem tud . . . melyek el vannak rejtve! Olyanok történtek ... A B.-ek ... ők legjobban szeretik Cs. E.-t, B. F.-et és S. L.-et szeretik ... és minket nem . . . Legalább mi azt hittük. Borzasztó nyugtalanok voltunk, megmondtuk nekik .. . hogy mi őket hogy szeretjük és hogy ők minket nem szeretnek. Ők erre... megcsókoltak... azt mondták, hogy szeretnek... Mikor elmentünk, akkor is megcsókoltak.

így tehát nincs ok a szomorúságra és a szomorú gondolatokra!...“¹²

1907. március 11.ⁿ — 12; 11.

„Ma délelőtt voltam az iskolában . . . Útközben odaadtam tízóráimat egy kis leánynak. Olyan éhes szemei voltak.

Tegnap kissé rosszul voltam és nem írtam meg, hogy élénken tapasztalom azt, hogyha a megszokott időnél (10—12 óra) többet érintkezem az emberekkel, az olyan kábulttá tesz. Ez elég rossz! — Igen hüllő is. Utóvégre, ha nagy leszek, nem fekszem le este 8-kor és nem kelek reggel 7-kor. hanem később fekszem és korábban kelek. Azt az időt pedig emberek — testvéreim — közt fogom eltölteni. Persze, nagy hüllőn kábult vagyok a beszédétől és gondolkozástól.

Vagy talán az teszi azt, hogy az iskolában annyi kellemetlen pletykát kell elkerülni, annyi haragvó leányt kell nekem kibékíteni (nem rám haragszanak ők, hanem egymásra), hogy az szinte kábulttá tesz. — Nem tudom miért?, de gondolataimat nem tudom tisztázni, unok mindent, féltek valamit, magam sem tudom mit és nagyon össze kell magam szedni, hogy uralkodjam indulataimon és ne heveskedjek. Mikor pedig elmúlik, oly jó.“

1907. március 12.

„Tegnap Ö.-éknél voltam F. zongorázott! Oly gyönyörűen ... oly szépen, de olyan . . . olyan nagyon szépen. Én is szeretnék úgy tudni . . .“

1908. szept. — 14; 5.

„Névnapom . . .

Szomorú, szürke nap, csak olykor, olykor süt ki a nap. Olyan szürke, fázós, szeles idő . . . Régen ... Én is olyan boldog

¹² Féltékenységről itt nincs szó, csak képzelt mellőztetésről.

¹³ A negatív fázis kezdete. Az egész osztályban uralkodnak a negatív fázis hangulatai. (V. ö. 1.)

voltam. És sose felejttem el azt a képet, mikor úgy özönlött be hozzánk a boldogság, a napsugár . . . óh hányszor visszasírtam az elmúlt gyermekkort . . . hányszor . . .

Ma, ami virág volt, kivitték a temetőbe. Ott van az én édes kis Lilikémnek a virágos kertje. Ó milyen rossz lehet ott a fekete, hideg földben, hogy fázhat meleg szivecskéje . . . Milyen buta, szürke gondolat! Hiszen ő a szürke felhőkön, földön túl van . . . napsugár között, mint volt itt a földön, napsugár és virágillat között. . .

Feljött hozzám a Lilike kis játszótársa,[^] Toncsi, házmester kisleány. Hozott nekem virágot. Szegényke. Édes anyám azt kérdezte tőle: „Most már fogod M.-t szeretni?“ (hogy Lilike nincs, tettem hozzá gondolatban.) „Igen“ felelt. Szegény, szegény.“

1909. augusztus. Balaton-Aliga.¹⁴ 15; 4.

„ . . . Jézus Krisztus volt Isten szeretete . . . Úgy jött el, ahogy megéreztek és megálmodták a poéták, az ihletett emberek, a nép, a nyomorúságos, bűnös emberek, mert mind, mind várták, várták, jöjjön valaki, valaki, aki tökéletesebb, jobb és kegyelmesebb, mint ők, aki vezeti őket egy szép, tiszta úton a jó Istenhez. Remegve, remélve vártak. És eljött. Csöndes, fénylő, tiszta csillagos éjjel jött le, a csillagok lépcsőjén . . . Nem aranyos, ragyogó, fénylő napsugarakban, nem a hold fehér fényében, hanem a csöndesen kigyúló és némán világító csillagok lépcsőjén . . . Eljött és oda-ment az emberek közé, beszélt hozzájuk egyszerű szavakkal, de olyan szépen; megfogta a kezüket és vezette őket szelíden, megkereste a betegeket és meggyógyította. És hatalmas, nagy munkát végzett csöndesen . . .“

1912. július 10.¹⁵ — 18; 3.

„Nov. 11. és júl. 10.! Közben csak egy-két szilánkjá följegyezve annak a véghetetlen soknak, amit e két dátum között átéltem.

Szinte eláll a lélekzetem, ha arra a viharra gondolok, ami áthullámozott a szívemen. Nem is gondoltam, nem is álmodtam, hogy ilyesmi is lehetséges.

E nyolc hónap vázlatos története ott van azokban a novellákban, amiket (0, I., II., III., IV. számú füzetekben) ez idő alatt írtam, úgy amint, igazán majdnem magamon kívül, extázisban, csillogó szemekkel, rajongó boldogságban papírra vetettem, ha fájts és zokogott is a témám, vagy a szívem, ami egyre megy.

Most nyugodtan nézek vissza e vad, ragyogó fergetegre, mosollyal és bizalommal.

¹⁴ Az erős harmóniaérvék a serdülő izgalmait lecsillapítja.

¹⁵ Az adolescencia „Sturm und Drang“-ja, amelyet a vallásos harmóniaérvék erősen csillapítani, feloldani törekszik.

. . . Testvéri édes bizalommal tekintek minden vész és nehézség, ellenmondás, fájdalom és súlyos harc felé, amikkel terhesen a jövő közeledik felém. S nem félek a veszteség, gyász és csalódástól. Annak úgy kell lennie. Bizalommal megyek eléjük, mintha édes testvéreim lennének . . .

. . . Istent akarom, Istent!

Az egész világot eldobom, elégetem a saját szívem is, hogy minél közelebb jussak Hozzá és ott mindent újra meg fogok találni, édesanyám és Erzsike és Jolánka [barátnői] és F. is [plátói szerelme] és „mindenki”-é leszek. — Lehajtom a fejem és elvesztem önmagam elől az egész világot: csak Istent látom, Istent szeretem, Istent akarom!“

1912. szept 12. — 18; 5.

„Később megmagyarázandó okokból ide kell iktatnom két kis művet. Egyiknek novellának kell lenni, másiknak valami kis filozófiai értekezésnek ...“

*M. (14½ évkorában való) levelezése B.-vel (14 éves barátnőjével) egy füzetben, melyet hetenkint többször oáa- és visszaadtak egymásnak. (Szemelvények.)*¹⁶

Budapest, 1908. okt. 16. (A kezdet.) B.

„Édes Máriám! Megkezdem ezt a kis füzetet, melybe gondolatainkat és érzelmeinket fogjuk leírni. A rendes kezdő szavakat; őszinteség ... barátság ... szeretet... azt elhagyom; ez mind csak forma. Nem szükséges azt kijelenteni, azt úgy is magával hozzák a körülmények. Meg foglak ismerni mindig jobban és jobban és habár most is nagyon szeretlek, azt hiszem mindig jobban meg foglak szeretni — és remélem viszont.

Nagyon szeretném tudni M.-em, milyen fogalmad van^neked a barátságról, mit nevezel tulajdonkép barátságnak. — Én azt nevezem barátságnak, ha két lélek találkozik, ki ha nem is egyforma, de kiegészíti egymást. És, ha ez a két ember úgy megszereti egymást, hogy esetleg fennálló előítéleteket le tud küzdeni és egész lényével szereti egyik a másikat. Látod M.-em nagy ritkaság, ha két ilyen ember találkozik. Néha, ha találkoznak is, hidegen elmennek egymás mellett, mert nem is tudták, hogy ők egymáshoz illenek.

Kíváncsi vagyok, hogy te mit gondolsz erről, hogy meg-egyeznek-e a véleményeink?

¹⁶ Az egészen végigvonul a serdülő leányok — s ez esetben intelligens, művelt kisleányok — barátnő, megértő társ keresése, hangulatváltozásai, csalódásai és zárkózottsága a világgal szemben.

Mára elég, mert egyszerre csak egy dologról szeretek beszélni, azaz nem tudok átcsapni egyik hangulatból a másikba! — Csókollak! Nagyon szerető B.-d“

Bpest, 1908. okt. 19. (A főnebbire való válasz.) M.
 „Mindenekelőtt arról szeretnék beszélni, amit ma elmondtál nekem. Olyan nagyon örülök annak, hogy elmondtad az édesapádnak a^te vágyadat s olyan komolyan, mélyen és jól beszélgettetek. Én azt hiszem, hogy neked a világon legjobb barátod az édesapád, ő egészen igazán megért téged, mindenkifelett szeret. — B.-m te határozottan bohém lélek vagy, nagyon sok műVészi vonás van jellemedben, de azt hiszem, hogy direkt valamely művészethez nincs külön nagy tehetséged. Te *szép és művészi életet fogsz élni*, meg fogod érteni, élvezni fogod a művészetet és magad is *laikus művész* leszel. Érted, mit akarok evvel mondani? pl. fogsz rajzolni, festeni képeket, amelyekben sok lesz a tehetség, a művészet igazán átértése, ismerése, szeretete, de nem lesz ú. n. művészi alkotás. — Azután te annyira ambiciózus, szenvedélyes, heves vagy, hogy téged minden kis dolog is annyira elkeserítene, annyira bántana! — Mindenesetre nagyon sok a szép érzék és a művészi vér benned, csak kevés az állandóság. — Előre B.-m! Sokra viszed te még, nagyon, nagyon sokra! — M.-d.“

1908. okt. 20. (További fejelet.) B.

„Édes, édes M.-m., te nagyon megértettél és nagyon fel tudtál fogni. Mennyire örülök ennek, hogy végre akadt egy ember, aki megért és hogy ez épen te vagy, akit úgyis annyira szeretek! Légy az én barátnőm, én neked mindent, de mindent el fogok mondani, csak szeress engem nagyon M.-m, de úgy, ahogy én téged szeretlek! Buzdíts engem a csüggedés óráiban, mert érzem, hogy szükségem van a te támaszodra, te jó, okos M! Hogy mennyire bízom benned, azt csak a jó Isten tudja, meg én. Édesem, én már annyit csalatkoztam, de benned ugy-e nem fogok csalatkozni? ígérd meg, hogy nem! Tudom M.-m, ez lenne utolsó csalódásom, mert nem tudnék többé bízni egy emberben sem!

Látod, van nekem még egy barátnőm; ismered is. A Cs. M. És ő nagyon jó lélek és nemesen gondolkodó ember, de nem tudom neki elmondani az érzelmeimet, mert engem nem tudna megérteni. De én azért nagyon szeretem. És ép úgy mindannyiokat, de egyikhez sincs annyi bizalmam, mint hozzád. írd meg, vagy *mondd* meg, hogy akarsz-e az lenni, amire kérlek! — Csókol végtelenül szerető B.-d.“

1908. okt. 24. (Folyt.) M.

„Ígérem B.-m, hogy barátnőd leszek, hogy bennem nem fogsz csalódní. Én tudlak téged szeretni, érteni, becsülni ...“

1908. okt. 26. B.

„Édes M.-m elhiszem, hogy barátnóm akarsz lenni, mert tudom, hogy nem áztatnál, ha nem úgy volna . . .

Tudod M.-m én csak akkor tudok imádkozni, ha nem lát senki. Az én érzésem nem való idegen szemnek, csak olyannak, aki megért engem. Nem is szeretem az olyan embereket, akik a világnak ájtatosok. Én befelé érzek és nem kifelé. — Isten veled M.-m oly iszonyúan fáj a fejem, alig írtam ezt is, de *kellett* neked írnom, mert én nem tudok úgy beszélni ...“

1908. nov. 24. M.

„Kedves B.-m örültem annak, amit írtál, örülök, hogy érzed magadban az erőt, fel tudod azt helyesen használni önmagad legyőzésére, formálására — és minden rossz elleni küzdelemre. — Az nem igaz, hogy te nem tudnád valakinek a családi boldogságot megszerezni — hiszen úgy tudsz szeretni. A gyöngédség az még ki fog fejlődni benned. — Neked férjül olyan ember kell, aki *több*, mint te és akit te is többre becsülsz magadnál; aki téged nagyon jól ismer és nagyon megért — az boldog tudna lenni temelleted . . .

Michelangelo . . . már régebben is és sokszor gondoltam azt, hogy tebenned is megvannak nagyrészt azok a tulajdonságok, amelyek benne ... az erő, a földöntúli erő, a fenséges hatalom. Mérd meg a Sybilláit, nézd meg Mózesát és nézd meg Dávidját. Benned, nincs meg azonban az őt, különösen utolsó éveiben jellemző komorság. — Te benned nagy az ifjonti lelkesedés, életöröm, erős, szenvedélyes szeretet. — B.-m kívánom, hogy ezek so'se vesszenek ki lelkedből . . .“

1908. nov. 30. B.

„Édes jó M.-m! Nem tudom, hogy fogjak ehhez a levélhez. Oly különösen érzem magam; oly ritkaság az, ha én boldog vagyok és most az vagyok. Különösen ez utóbbi időben *mindennek* tudok örülni. Ez oly jó M.-m, olyan^ jó. — De most nem magamról akarok beszélni, de rólad . . . Édes, édes M.-m, te oly szomorú vagy! Azt látom, tudom és azt is tudom miért. Sokkal jobban szeretlek, semhogy azt ne vettem volna észre. Nem akarlak én vigasztalni, nem is tudnám, csak *kérlek*, hogy igyekezd leküzdeni — nem is leküzdeni, hanem elvetni magadtól a fájdalmadat. Ha nem magadért, hát azokért, akik téged nagyon szeretnek. Ha *fáj a szíved*, ne fojtsd vissza a fájdalmat világért sem, de *ne fájjon* . . . Mennél többet gondolkodom, annál inkább rajongok Michelangeloért. Hogy mondhatod, hogy bennem van valami belőle. Hol a fönség, az erő, az akarat. M.-m az nincs, de lesz. Lesz, mert akarom, mert kell lennie, mert ember vagyok és

hasonlóvá akarok lenni az Alkotóhoz. Ha megnézek egy bogarat, oly fenségesnek érzem a világot és a teremtményeket. Egy szarvasbogár szarván úgy el tudok gondolkozni! Ne nevesse ki M.-m, ez úgy van. Épen, mert egy oly jelentéktelen féreg és mégis megadta neki a természet az életfenntartás eszközét. Az is él és annak is van feladata. Hogyne volna az embernek nagy, nemes célja.

Minden embernek van, ha akar és én akarok.

Máma már nem írok, mert fáradt vagyok. Tudod ez oly szörnyű, mikor *az* ember a gondolataitól fáradt. Sokszor úgy érzem, hogy az idegeim megtagadják a szolgálatot. Oly érzéketlen és fáradt vagyok! Isten veled M.-m. Csókol B.-d.“

1908. december 13. B.

„ . . . Vége annak, hogy fő gondolatom a saját lelkem legyen, vége a sírákozásnak. Más emberek szíve és gondolatai foglalkoztatják ezentúl gondolataimat és ezeknek boldogítása lesz célom. M.-m ezt nagyrészt neked köszönöm . . .

1908. december 14. B.

„M.-m azt kívánod, hogy boldogságomról meséljek. Igen, fogok, de nem úgy, amint remélted. Az a boldogság, az nincs többé. Elmúlt. — Az is csak álom volt, a régi álmok utóhangja — és elhiszed M.-m, jól esett a felébredés.

Itt volt S. Nem az én S.-em volt az. Más, egészen más volt. Nem az az ideál, nem az a *gyöngéd férfi*, akit én gondolok. Vége a szép álomnak. Amilyen szép volt álomnak, olyan más a valóság. A valóság talán még szebb. A valóság pedig az, hogy van ideálom, de csak — a szívemben. Az nem él, az nincs, de talán lesz. Az én kis világomban, melyet magamnak alkottam, él és érez. És én ebben az ábránd világban boldog vagyok. Ott az emberek szépek, nemesek, ideálok . . .“

1909. Jan. 4. M.

„B., ha szerelmes vagy, ne tudjon arról a szerelemről egy pár emberen kívül senki sem. Mert az a szerelem akkor már nem tiszta, közvetlen, egyéni, nem olyan szép — és nem is olyan boldog . . .“

1909. Jan. B.

„ . . . Szeretem, ha gyerekek tartanak, de *te* ismerj annak, ami vagyok . . .“

1909. Jan. 16. B.

„ . . . Hisz te tudod, hogy mi nekem a művészet! Nem, mégsem, nem tudhatod. Azt el nem tudod képzelni. Ha csüggedek, ha minden erőm elhagy, ez tartja bennem a lelket, ez emel

az emberek fölé. Fölöttük érzem magám, mert tudom, hogy van bennem valami, ami nincs mindegyikben . . . M., miért mondd *nekem*, hogy szeressem a művészetet? Talán nem szeretem? Nem, igazad van én nem *szeretem* a művészetet, de rajongok érte! Örültem, jobban, mint minden ember. A művészet az én mindenem. A művészetben látom az Istenemet és az ideáloamat. Ha nem volna a művészettel tele a lelkem, nem lennék oly csapongó, nyugtalan, pihenést nem találó. Tudnék megnyugodni a megváltozhatatlanságban és nem bántana semmi. De így . . ., de így csak sírhatok... M. felejtsd el, amit írtam. Egy bolondos gyermek fájdalmas fecsegése volt az. Megszúrta egy tövis és ő nagyon sírt érte . . . hisz gyermek . . . Felejtsd el, hogy így sírtam, zokogtam neked . . . Lássátok ti bennem a boldog megelégedett gyermeket, akinek minden vágya szeszély, minden szenvedélye múló szalmaláng . . . csak én érzem, hogy éget ez a láng, hogy nem akar elmúlni. De már múlik . . .

V. N. 16;? J.¹⁷

1926. okt. 24.

„ . . . Visszagondolok egy nekem kedves emlékre, mely azonban furcsa eset és mások talán megbotránkoznak rajta. — Hogy is volt. . . igen, vasárnap délután volt és kicsikartam apától, hogy egy fél óráig sétálni mehetek a barátnőmmel. V2 7 óra volt Q.-vel [barátnője] a körút felé haladtunk. Vissza jövet a 61-es villamos jött, amelyen ott volt az a férfi, kit imádok. Köszönt . . . és én erre intettem neki, majd olyan hangosan mondtam a nevét. Utána, mikor láttam, hogy ő nem szállt le a villamosról, G.-nek a karjaiban összeestem. Nem tudom, hogyan jutottam haza. Lázás lettem és két napig feküdtem. Szívemet vasmarokkal szorította a keserűség és meghalni kívántam. Utána napokig szótlan voltam s legkisebb szidásnál görcsös zokogásba törtem. -- Ó, ha akko'r anyámnak mindent elmondhattam volna! De torkomat valaki összeszorította, ajkamra nem jött szó . . .

És mégis, ha most visszagondolok rá, örülök, hogy legalább láttam s nem baj, ha szenvedtem is miatta.

Sokszor elgondolom, hogy az a férfi hogy tud három héten keresztül nem jönni. Pedig azt mondta, hogy szeret . . .

Rosszul érzem magam. Nem tudom, hogy mi bajom és nem tudom meddig tart ez így. Igaz, hogy az okát tudom . . . Nem jön . . .

Örökös szidások érnek meg nem érdemelt dolgokért. Ez is addig fog tartani, míg nem jön. Mindig félek ettől az időtől.

¹⁷ Tipikus serdülő hangulatok és esetek. A fejlődés összehasonlíthatatlanul diszharmonikusabb az előbbi mélyebben műveltebb egyéneknél. A negatív fázis kivételes megkésése?

Ilyenkor még fekszem is egy-két napig és sápadtságom feltűnő.

Szeretnék mindent, mindent feledni ... de oly borzasztó nehéz ...

½5 van. A vendégeimnek már kellene jönniök. Kicsit késnek. De ha eljönnek, úgy megint győztem. Azt mondja G. [barátnője], hogy „N., szokj le erről a modorról, mert aztán ő talál veled jgy csinálni, mint te a férfiakkal.“

Úgy mulatok egy-egy fiún, mikor szerelemről beszél nekem. Kinevetem. Pedig magam is tudom, hogy mit jelent az szerelem miatt szenvedni. De hiszen szívtelen vagyok anyám szerint és barátnőim szerint daemon. „A szép daemon hódít“ — szokták mondani. És ugyan, miért ne kapcsoljam össze a kettőt és szerezzem magamnak ezt az egyedüli kis örömet? — hiszen szívtelen, irigy teremtés vagyok. Megtehetem ... és mit bánom én...

Csak a J. jött, a L. nem volt vele [fiúk]. Kissé bosszankodtam, hogy az nem jött. Mert szép hangja van s legalább hallgathattam volna szép hangját... no, de nem baj . . . No, de most jön a java. amiért önmagamra haragszom. Jó napokban kaptam kölcsön verseskönyveket, mert szavalnom kell. No és kérte a könyveket és persze én még nem írtam le a verseket és így feltétlen találkozoznunk kellett, hogy holnapra vissza tudjam adni neki. [L.-nek]. Irtózom ettől a találkozástól. Mindig eszembe jut, hogy szegény leány vagyok és ha látnak egy-egy fiúval (mert néha megesik, hogy hazakísér valamelyik az iskolából) furcsákat gondolhatnak rólam. Szinte féltem a tisztességemet. Ha megyek egy fiúval, mindig e kízó gyötrődések jutnak eszembe. Óh, miért is nem mondtam, hogy jöjjön fel érte. Meg kell bolondulni ilyen átkozott természettel. És, ha még tudnák a szüleim, mi lenne akkor? Óh, rossz rá gondolni.

Álmos vagyok, egyik kízó gondolatomat követi a másik. Szeretnék elfutni messze-messze, hol nem érzek semmit, hol érzéketlen kővé válhatnék ... De nem. Szenvednem kell, mert én annak születtem ... Nekem is túrnóm kell... és utóvégre Krisztus sokkal többet szenvedett. . . Egy jó tulajdonságom . . ., hogy amit akarok, azt keresztül viszem. Művészni akartam lenni. Dicsőségre vágytam és megvan minden, igaz, hogy nem színészni, de hát evvel is megelégszem.

Most már még egyről kell leszoknom. Arról, hogy inkább ne szóljak semmit sem. Hogy igazat mondjak, hisz hazudni nálam tiszta lehetetlenség. Nekem az őszinteség a nyelvemre ragadt, úgy beszélek, ahogy szívem érez. Ez pedig a legnagyobb baj a világon ...

. . . Azt mondják a nagyok, hogy „milyen jó nektek gyermekek“ és visszakívánják a multat, a gyermekségüket. Lehet, hogy az akkor más volt, de most, legalább én részemről, soha, de soha ezeket a szenvedésbeli éveket vissza nem kívánám.

Most lefekszem azzal a tüzes szempárral, egy e'des vigasszal és azzal a gondolattal, hogy szeret... a két és fél éves szerelmem.“
1926. október 25.

„Borzalmasan fáj a fejem. Aggasztott a gondolat a találkozás miatt. Templomba mentem, ahonnan egy kissé megnyugodva mentem az iskolába, egy kis csalódással tértem az osztályba, mivel barátnőmtől E.-től levelet nem kaptam. Leültem és dolgoztam, mire mindenhonnan az a kiáltás hangzott, hogy N., te stréberkedéssel tönkre teszel minket... Útközben elolvastam a leveleket, amit kaptam. Egyik Z.-től volt, amiben írja, hogy neki fáj az, hogy én mennyire bolondítottam és hogy el sem képzelem, mennyit szenvedett. Nagyon bosszankodtam, mert amúgy “ is nehéz anyagi helyzetben vagyok és kellett fizetnem 2000 K-t. Ajánlva kaptam Romániából. Másrészt örültem, mert sikerem eggyel gyarapodott ebben az érzelgős levélben. A másik L.-től jött, . ki mentette magát, hogy vasárnap nem jöhetett.

A G. megígérte, hogy eljön és így már megnyugodtam és haza mentem, miközben eszembe jutott, hogy alapjában szeretem az életet, bár tele van szerencsétlenségekkel, csalódásokkal és nyomorral. Azután az is eszembe jutott, hogy tulajdonképpen egy leánynak egyetlen gardedámja van és az pedig a saját erénye . . . Négy óraker kijöttem [t. i. az iskolából] és már ott állt aj. — Borzasztó dühös lettem. Szerettem volna felpofozni és ennek a magambafojtott dühnek az lett a következménye, hogy teljesen benuult, fásult lettem. Szerencsémre jött a G. [barátnője], na és így fel lettem mentve félig-meddig a beszélés kötelessége alól. Érzéketlenül tettem meg velük az utat a Fűvészkertbe. Ott J. azt a megjegyzést tette, hogy N. maga ma csupa talány, nem értem magát.“ Ők aztán szépen elbeszélgettek, mire kedvük támadt sétálni. Én persze ellenkeztem és így nem mentek. — Mivel Q. mindig azt csinálja, amit én, J. kicsit mérges lett s azt mondta, hogy: „Ne tessék személyeskedni.“ Erre juszt is. Fogtam magam és felkeltem azzal az elhatározással, hogy megyek vissza az iskolába. G. meg volt botránkozva, hogy alig jöttünk el, már megyünk. De nagyon jól tudta, hogy amit egyszer akarok, azt megteszem, még ha a világ fel is fordul és így nem sokat ellenkezett, hanem jött. Mikor láttam, hogyan dühöngnek (— magyarul mondva —) felpezsdült bennem a bosszantási és hódítási vágy. G.-t bosszantani és a másikat . . . G.-t avval bosszantani, hogy a J. figyelmét mennyire magamra vonom. Nagyszerűen sikerült mind a kettő. Mire az iskolához értem, ott pediglen faképnél hagytam őket. És Gy.-vel [osztálytársnője] haza mentem . . . Fáradt vagyok. Meggyötörtek gondolataim . . . Később már a lefekvés idején elővettem a könyveket, amit J.-től kaptam, de földhöz vágtam. Gyermekek mesék voltak . . .“

1926. október 26.

„Zúgó aggyal ép oly fáradtan keltem, mint feküdtem le. Iskolában szorgalommal dolgoztam és nem tudom már melyik megjegyzésemre a leányok azt találták mondani, hogy: „erkölcs csósz.“ kissé bosszankodtam, de hallgattam ... Hallgatni arany...”

II. D. 14; 1 — 16; 2f.

1914. március 1. — 14; 1.

„A mai napon Isten nevében megkezdem a naplóírást. Ré-szint azért, hogy a stílusom javuljon, részint pedig azért, mert érdekes lesz majd később olvasgatni . . .”¹⁸

1914. március 3.

„. . . Már egynéhány hónapja, hogy minden reggel és este tornászok a súlyzókkal s azóta egy kicsit meg is erősödtem. A gyorsírást is gyakorlom, mert, J. tanár úr szerint, erre nagy szükségem lesz a technikán.”

1914. március 4.

„Ma délben ebédnél egyszerre hangos bugást hallottunk. Fölugráltunk és az udvarra szaladtunk, mert gondoltuk, hogy repülőgép. Csakugyan az volt. Fönn lebegett a kék levegőben, mint valami nagy sas. Némelykor jobbra, majd balra billent, amint a szél erősebben fűjt. Soká néztük, míg csak el nem tűnt szem-eink elől. Mégis csak nagy vívmánya az a technikának, hogy már a levegőt is meghódította.

Délután K. J.-vel [fiú ismerőse v. barátja] felmentem a Vas-kapuba [kirándulóhely] hóvirágot szedni, azonban egy szálat sem találtunk. Azonban felfedeztünk egy barlangot. Két oldalról kő-párkány vezet a sziklába vajt üreghez. Igen megörültünk e föl-fedezésnek. A kirándulás fél hatkor értünk haza, fáradtan, sárosan. Mamáék holnap Pestre mennek.”

1914. április 24. — 14; 2.

„S. tanár úr nagyon mérges volt az órán. Biztosan lumpolt valahol. Történelem órán sokan behúztak. N. A.-t és K. B.-t [osztálytársai] kizavarta az osztályból, mert könyveiket lapozták. Tegnap délután mérkőzött a mi válogatott csapatunk a III. osztá-lyéval és 4:0-ra megverte. A. 3., T. 1 gólt rúgott be. Estefelé eljött P. [rokon v. barát], tőlünk pedig K.-ékhoz ment vacsorára. B.-ék már nemsokára el fognak menni, úgyszintén L. néniék is.

¹⁸ Az emlékkészítés általában fontos a gyors megrázkódtatásokkal fejlődő, serdülni kezdő gyermeknek. A stílusgyakorlás már nem oly általános cél. Gyakrabban emlegetett cél a bizalmas barát pótlása naplóval. Az erőgyűjtés, önfejlesztés eszközévé már inkább csak az adolescens naplója válik idővel az eddigi célokon kívül.

V. K. L. bácsival felmegy a vártemplom tornyába este, hogy meglessék azt az embert, aki most már néhány napja rövidzárlatot idéz elő.“

1915. február 10. — 15;0.¹⁹

Születésnap . . . Mennyi boldogságot, örömet fejez ki e szó. Mindig csak örülni tudtam e napnak. Reggel kezdődött a boldogság. Jó szüleim megcsókoltak, gratuláltak és ajándékokkal leptek meg. Ebédre kedvenc ételeim kerültek az asztalra és terítékem mellett mindig volt egy kis csokor virág.

De milyen más volt idei születésnapom. Nem tudtam örülni sem a jó kívánatoknak, sem a jó ebédnek, melyet jó anyám ígért. Képzetelem a messzi Kárpátokban járt, hol jó atyám küzd a hazáért. Ha jót eszem, eszembe jut, hogy ő akkor talán éppen éhezik. Ha meleg szobában vagyok, ő jut eszembe, aki talán " a végtelen hóban didereg és fázik.

Haza jöve az iskolából, ijedten vettem észre mamának a sírástól vörös szemeit. „Mi történt?“ — „Szegény papa súlyosan megsebesült“ — volt anyám felelete, mely után ismét fuldokló zokogás vett erőt rajta. Támolyogva mentem a hálószobába. Hát lehetséges volna ez? Mindig abban a hitben éltem, hogy ő sohasem fog megsebesülni, vagy legfeljebb könnyen.

De nem, ez nem lehet igaz!! Hisz csak egy tábori lap hozta a rossz hírt és senki sem erősítette meg hivatalosan. Olyan ember írta, aki a trénnél van, aki nem is látta apát, aki csak mástól hallotta a dolgot. Hátha mással tévesztette össze!? És azt írja, hogy gránát találta. Hátha csak a légnyomástól esett el!?

Ezerféleképen találgathatnék és bizonyosat még sem tudnék. Pedig hogy kínoz ez a bizonytalanság. A percek órák, az órák napok lesznek. O, csak itt volna már a holnap, csak tudnék már valami bizonyosat.

1916. január 1. — 15; 12 (16).

Új év! Fordulópont az életben! Tele vagyok tervekkel az új esztendőre; tervekkel, melyeket még ez évben nyélbe akarok ütni. Ezen terveim egyike a naplórás.

Nem az a célom, hogy mindennap írjak naplót, mert a tapasztalat bebizonyította, hogy eddig minden naplóm abbanmaradt, mert elment a kedvem tőle. Sokszor csak késő este kerültem hozzá és ilyenkor vagy elkapkodtam azt a néhány sort, vagy napok múlva pótoltam. Így aztán nem volt már értelme a naplórásnak s mindig abbamaradt. — Nagy előnyei is vannak ennek a kis fáradozásnak, javítja a stílust, rendez szoktat, gondolkozni

¹⁹ Mint M.-nél, itt is különösen erősíti a negatív fázist a külső csapások bekövetkezése, mely ép az emlékképek kontrasztjában erősödik.

tanít és később — ez a legfőbb előny — kedves emlékeket ébreszt a régi jó időkről. Most is oly szeretettel olvasom régi naplóm lapjait. . . . Szilveszter éjszakán viaszt öntöttünk. Az ólom már a hadsereg céljaira lett felhasználva, de semmit sem tudunk kihozni. Bezzeg tavaly és azelőtt! Amit akkor öntöttünk, az mind beteljesedett. 1913-ban könnyecseppeket és revolvereket öntöttünk. És ime, 14-ben kitört a háború, Aurél bácsi elesett, érette sok könny folyt. 1914 szilveszterén babérkoszorús kereszteteket, tisztet és angyalt, csonívázat és gondolákat öntöttünk. És tényleg; amit öntöttünk az beteljesedett. Apuska elesett, sírján babérkoszorús kereszt van. 1915 szilveszterén semmit sem bírtunk kivenni az árnyképekből. Talán a viasz az oka, talán ...?”

1916. április 1. — 16; 2.

„ . . . [Kiránduláson]. Útközben sok virágot szedtünk, énekelünk . . . majd gerelyt dobáltunk. A gerely (a mérő pózna) egyszer úgy a körmömre esett, hogy rögtön megkékült. Cudarul fáj. Harcképtelenné tett, de később megint játszottam. Egy órai gyaloglás után beértünk Vörösvárra . . . A fiúk útközben begyúltak két leány iránt. . .

1916. április 2.

„Tanulok. Csak két sort írok, aztán megint tanulok. Pá.“

1916. április 4.

„Már elmúlt 10 óra, de azért még írok. Torna órán lovon tornáztunk. Történelemre bejött G. [tanár], német órán K. és M. felelt, chemiából K., franciából mindenki. — Délután kimentünk a Hármassziklára s ott elméleti katonai órát tartottunk a sziklák tövében. Ez volt az utolsó elméleti óra. '2 öt órakor kezdtem tanulni. A hegyről szép virágokat hoztam. Pá!... De mégse. Még ezt megírom, hogy szerelmes vagyok. Most Pá! . . .

1916. április 5.

„Késő van. Nem írok. Megint öt nap alatt végzem el ezt az oldalt.“

1916. április 6.

„Nincs időm írni. Sokat tanulok.“ . . .

1916. április 10.²⁰

„ . . . Mostanában igen érzem a szívemet. Nem mintha szív-bajom volna. Nem. Hanem szerelmes vagyok szörnyen. Ebbe is, abba is, de legfőképpen amabba. Még a nevét sem tudom, de

²⁰ A serdülő *naiv szerelmi* próbálkozása. Szerelmes a szerelem kedvéért. Szüksége van azonban koncentrációra is, az igazi szerelem gyakorlására. Még nem is beszélt vele, de már sok oldaláról ismerni véli.

nagyon helyes leány, emellett nem olyan majom, mint sok más. Egyszerű, természetes, reális. Ilyen kell nekem. Majd máskor, ha már ismerni fogom, többet fogok róla írni. Most még csak látásból ismerem.

Martha szerdán jön. M. néni holnap délután. Kíváncsi vagyok, vajjon milyen bélyegeket fog hozni. J. [nővére] a hét vége felé jön haza. Megmondom neki, hogy kit szeretek? Ne mondjam? Na, megmondom. Most mindig csak rajta, t. i. ideálomon jár az eszem.“

1916. április 13.

„ . . . Most $\frac{1}{2}$ 8 óra van, megyek misére. Majd talán még írok este. Szervusz. De még nem. Még ezt megírom, hogy . . . A kedvesem már régen nem láttam. Miért nem néz ki az ablakukon? Talán ki fog ma nézni? Óh nézne csak ki. De úgy látszik elutazott, nincs itt.

Tényleg, nem láttam. Már betegek vagyok. Miért is nem láthatom!“

1916. április 14.

„ . . . Délelőtt itt voltak P.-ék egészen 1 óráig és vigasztalták a síró Rózsikát, [kinek nővére tüdővészben meghalt]. Én közben megpillantottam régen látott gyönyörűségemet, . . . mentem utána. Rám mosolygott, mikor betette házuk kapuját s azóta megint nem láttam, pedig szerettem volna látni nagyon.“

1916. április 16.

„ . . . A köhögés hol jobb, hol rosszabb. Csak nincs baj a tüdőmmel? No, nehogy baj legyen, ígértem a Szent Antalnak 20 fillért, ha elmúlik a köhögésem . . . A kedvesem megint nem látta. Hol vagy? Merre jársz? — Sohasem látlak. Miért is nem tudom megérezni, ha láthatom? . . .“

1916. április 19.

„ . . . I. és M. [nővérei] a szigetre mentek sétálni. Megpróbáltam az J. darabjait [kották]. Nagyon szépek, ha lehet, leírom őket. Most igazán szép álmot álmodtam.²¹ *Láttam álomban szívem hölgyét, megismerkedtem vele, sétáltunk együtt.* Egész nap csak rá gondolok. Hol is lehet? *Álmomban megmondta, hogy ő nem rokona É.-éknek, hanem csak kosztos van ott és jövőre végleg elmegy Gyulafehérvárra.* Hogy miért éppen Gyulafehérvárra, azt nem tudom. De így álmodtam. Ó, ha igazán itt volna, ha látnám, ha ismerném, ha . . . szeretne! Egy másik helyes leány is van a Hosszú-soron. A R. kályhás felé lakik. Csinos, okos kis

²¹ Mily természetes plátói erotikus álom s mily természetellenes volna itt elnyomott szexualitást keresni!

leány. Még ezt se ismerem. M.-mel [ismerős leány] már nem igen törődöm. Nem, mert nagyon büszke, ideges, hideg. E.-vel se. Ez meg nem hozzám való.“

1916. április 20.

„ . . . Két vágy rejtőzik szívemben. A szerelem és az, hogy katona lehessenek. Szerelmes vagyok, mint még soha és úgy örülök a napsugaras szép tavaszi napoknak, a szép csillagos éjszakáknak, mintha csupa poézis lennék. Kár, hogy ebből az álomvilágból hamar kiránt a próza, a zordon valóság, a szünet vége. [A húsvéti szüneté.]“

1916. április 23.

„ . . . M. [kit főnnebb hűvösnek említett] és j. [leányok] nagyon helyesek voltak. J. nagyon tetszik nekem, mert igazán természetes, jó leány. M. exkuzálta magát múltkori hideg és rideg viselkedéséért. . . Hát te hol vagy szőke angyalom? Hol késelez az éji homályban? De szívesen megöntöznék holnap [húsvét hétfőn]. De nem vagy itt. Miért? Mikor jössz már vissza? [Elutazott, úgy vette észre]. Mikor boldogítasz megint? Mikor? . . . Mikor?

Meg akarok változni s meg is fogok.²² Többet kell forognom előkelőbb körökben, hogy csiszolódjam. Erre igen alkalmas D. társasága és az úri leányok. Majd a nagy vakációban, akkor majd mindent megteszek e céloim érdekében. Hisz jövő vakációban talán már magam is katona vagyok. Katona . . ., vagy csukaszürke hősi halott. Tudja Isten, mi lesz még addig? Megérem-e? Nem-e? Csak a jó Isten a megmondhatója . . .

Nagyon, nagyon szeretném ismerni már kedvesemet. A szívem csupa szerelem. De nincs senki, akinek kiönthetném.²³ Hisz ez nem egyszerre megy. Oly jó volna vele egy sétát, egy kirándulást tenni, úgy, amint azt álmodtam. Miért nem vagyok végzett realista? Miért nem lehetek én is csukaszürke katona? Miért ne lehetnék én is boldog? Mert — nem vagyok boldog. Képzetelem, minden gondolatom ezé a leányé, aki talán nem is tudja, mennyit, de mennyit szenvedek miatta, érette . . .“²⁴

1916. április 24. — 16; 2.

„ . . . Új barátokat szerzek magamnak. V. D.-t és M. J.-t. Másrészt lemondok kellemetlenekről, mint K., T. és bizony sok más.“²⁵

²² Ez már határozottan az adolescenciához vezető útra lépés. A környezet felé fordulás és értékesen alkalmazkodni törekvés.

²³ A megértő lélek keresése. Már főnnebb is előtűnt ez s nővérét vette kombinációba.

²⁴ Igazi serdülő vágyakozás. Minden érzékiség hiányzik itt.

²⁵ A barát iránti érzék lelki szükségletekből kifolyóan már igen distinguait.

Mikor látlak már kedvesem? — Gyere, várlak!!!“

XI. E. 13;0—21; 3 f.

1917. május 28. — 13;0.

Ma Kovácspatakon* voltunk; ott egy üvegcsövön ittam a „Mária forrás“-ból.** Azután fogtam egy Habsburg (fekete sárga) színű tücsköt, [a tücsök primitív rajza következik] sok virágot és borostyánt (repkényt) (tövestől), azután vadrózsát szedtünk. (— a F. néni itt van. —) Azután elmentünk kávézni, útközben egy kis gyíkot fogtam; „Knyifusz“-nak hívom. A kávéházban kértünk a Knyifusznak szivarskatulyát. Kaptunk. Betettük. Apuka lukakat szúrt a skatulyára. Ott ettünk és húzott a cigány: „A templomba vasárnap . . .“, „Megállok a keresztútnál . . .“, „Hulló falevél“-t, stb.-t.²⁶ Ezalatt jött egy gyerek és csokoládésszeleteket árult. Vettünk. Ezek voltak rajtuk: [Itt mellékelve oda van ragasztva a két kis kép Ferenc Józsefről, II. Vilmosról és Mária-Zellről]. — Ezek után hazapropellereztünk. — Olyan szép a Dunát nézni, amint hullámszik! — Otthon Knyifuszt betettem a békaházba. Nem bántják egymást. A Pici egyik kutyiját (a Duflát) lefoglalta egy néni. [Oldalt a margón ez áll: — Aznap: Kovácspatak (ott gyík)].“

* Kirándulóhely Esztergom mellett.

** Ez a neve a k. p.-i forrásnak.

1911. május 29.

„Ma fogott a Gizi a Ferivel egy kis madarat. De hogy mi, azt nem tudom. A Csi-fuhoz* tettük; de a Csi-fu fél tőle. (Gyáva khinézer). Később azonban összebarátkoztak, sőt együtt aludtak. Ámde most, mikor ezt írom, már nincsenek együtt. — Megismerkedtem a S. fiúval. Találkoztam a kicsapott P. A.** gyerekekkel. Villanyt ment szerelni a P.-hoz. [Oldalt: — Aznap: Madár].“

* Kínai fülemüle.

** II. főgimn. tanuló volt.

1911. május 30.

„Szegény kis madá — megdöglött; pedig egy oltott szúnyogot és egy legyet megevett . . . Kedvenc nótáimat és a szebb nótákat ide írom ezentúl: 1. Hulló falevél (új nóta), 2. Daru madár útnak indul, 3. Hull a zápor . . ., 4. Megállok a keresztútnál . . . stb. — Kaptam az odaát levő (Böske) leánytól [kibe, ki egy-két évvel volt idősebb a naplóírónál, félig-meddig szerelmes

²⁶ A gyermek közeledik serdülése felé, midőn a zene hangulatát még ugyan nem írja le, de már beszámol a hallott zenéről s alább már neki tetsző nótákat sorol fel, melyek jobbra szentimentális hangulatúak. Az illetőnél — saját bevallása szerint a plátói szerelem és a szentimentalizmus viszonylag korán jelentkezett.

volt — a naplóíró bevallása szerint — de ilyesmiről nem mert a naplóba írni, mert még a titkos írást is elolvashatják] egy másik gyíkot. Csikos gyík. Knyafusznak hívom. Most tehát van Knyifusz, Knyafusz és Maxi [a béka]. Tegnap élveztük a kis Knyifuszt. Ma ettem először epret. — Képzeld napló! — Elvégeztük a földrajzot. — Ma tudta meg apuka, hogy a Barcsayba [B. gimnázium, hova mint magántanuló volt beiratkozva] 22-én lesz írásbeli, 23-án szóbeli. „Eheu quid erit.“

1911. június 4. — 13; 1.

„Ma meggyóntam. [Titkos írással:] (3 miatyánk, 3 üdvözet, 1 hiszekegy) és áldoztam. [Titkos írással:] (Hála a jó Istennek!)... [A szebb nóták folytatása:] 12. Gyere velem akáclobos falumba..., 13. Lehullott a rezgönyárfa . . ., 14. Hullámzó Balaton tetején ..., 15. Fern in Süd das schöne Spanien..., 16. O. Tannenbaum ... stb.“

1911. július 31.

„ . . . Ma egy gyanús ember volt itt! 1-ször. Mindjárt azt kérdezte tőlem, hogy ki van itthon. 2. Mikor a mamuci kijött, kétszer kezét csókolt. 3. Egy külön ívpapíron voltak nevek fel írva, akik pénzt (3 K-t) adtak egy pesti kórház javára. 4. Később azt mondta, hogy nehéz volna itt lopni. 5. Hátralé a kabátja kiállt, mintha ott lenne valami eldugva. 6. Lent azt kérdezte, hogy ki van otthon. 7. Mikor a (szoba-) leány azt mondta, nincs senki, be akart menni a szobába. Nem biztos az se, hogy nincs-e valahol elbújva. [Még a végén képrejtvények].“

1912. március 5. — 13; 11.²⁷

„Mindig mindent tanuljunk, mert nem tudjuk soha sem, mi a fontos.“ . . .

1912. március 14.

„A vasakarató ember is tesz akarata ellenére.“ . . .

1912. (március v. április).

„Az élet egy majd vékonyan, majd vastagon húzott ceruzavonal. Ceruzavonal, mert sötét. Majd vékony, majd vastagon van húzva: Mert egyesek jól, mások rosszul teszik meg.“

„A halál híd két élet között.“

1912. április 18. — 13; 12 (14)

„ . . . Az iskolában már megkezdődött a húsvéti vakáció. Szép idő van. — Tegnap írtam egy verset: Tavasz:

Szemem a ritka légbe vesz,
Hol virágillat lengedez.
Kék ibolya, de szép virág,
ilyen a tavaszi világ!

Olyan, mint enyhe napkelte,
Mely mindig látszik reggelte.
Enyhe szellő, madár-ének,
Ezen dolgok mind oly szépek!“

²⁷ Az illető első epigrammái!

1913. július .1 — 15; 1.

„Június 23-án unokatestvéremmel kimentünk a Vaskapu erdő-
ségbe (Esztergom). Az én részemről botanikai és coleopterologiai,
az ő részéről ornithologiai és mindkét részről lepidopterologiai
és egyéb zoológiai megfigyelések céljából.

Délután 2^h-kor indultunk. Az út 5 negyedóraig tartott, de az
5-ik negyedóra lepkehatározással telt. . . . — Végre elérkeztünk
a várva-várt erdőbe!

Sűrű bozót, égbenyúló cser- és tölgyfák titokzatos félhomályt
kölszönöznek a csendes erdőnek . . . A szép fekete humusz egész
gombaszagú volt. Dacára annak nem láttunk más gombát egy
selyemgombánál, melyet egy csiga (*Helix pomatia*) megkezdett.
Lepkét annál többet fogtunk: Kis pillangót (*Hesperia Sylvanus* v.
Angiades comma). Felső lapjának színei . . . [Itt következik a
pontos leírása, majd a többi lepke s növény felsorolása, le-
írása.] . . .²⁸“

1914. Télutó. — 15; 8.²⁹

„Én szeretem a természetet, annak bizonyítéka e füzetke
minden lapja. [Természeti megfigyelések naplójának eleje].

Aki azt mondja nekem, hogy ő unalmasnak találja a termé-
szetet, az egyáltalán nem bosszant, mert tudom, hogy aki mondja
ezt, háromféle lehet: *Vagy műveit ember, de a természetet nem
ismeri* és ha azt is gondolja, hogy ismeri, csak állatkertből, vagy
épen múzeumból ismeri. Az utolsóban nem látja az élet nyomát
sem, sőt még a holt anyagot (: tárgyat) is szisztematikus rend-
szerben összeállítva találhatja, nem lehet tehát csodálni, ha ez nem
indítja fel a természet szeretetét benne, másodsor, aki állatkertből
a fogoly, elkeseredett állatokat, különválasztva, mesterkéltén össze-
vissza hányva, európai, afrikai, mezei, erdei állat stb., ennél is
érthető. Ez volt az egyik eshetőség. — *Nem érdekli a természet
azt, aki csak hasznot akar belőle húzni.* Ez a második. — *És
végül, akinek a lelke még nincs arra kiművelve, hogy a gyönyörű
természetben gyönyörködni és üdülni tudjon.*

Azért sajnálom hát én, aki a természetet nem szereti . . .“

1914. február 18 és 27. — 15; 9.

„ X bagoly. Csak hangját hallottam: csíjt, cserreit, csírríjt.
Élesen hangzott a szürkületben (először) és este (másodsor).

³⁸ Serdülő és korai adolescens vonások egybeolvadása. Hangulatos-
ság az objektív természeti megfigyeléssel egyesítve.

²⁹ Ez a serdülő s később adolescens korában egyaránt zárkózott ifjú
— bár saját bevallása szerint egyfolytában szerelmes volt és „szeretett
leányokat látni,“ mégis — saját lelki élményeiről nem ír, csupán filozofál-
gat a maga módja szerint s figyeli a természetet. Ez ifjúnál a serdülés és
adolescencia határvonala elmosódott 30 kifejlett, lecsillapodott adolescencia.

E hang a középlassúságú kaszacsiszóláshoz hasonlított és némileg az erős, repedt fa hangjához, mikor a szél fújja és hajlíthatja . . .“

1919. aug. 11. Budapest. — 21; 3.

(Visszaemlékezés 15—16 éves korára s későbbre).

„Még mindig fülemben cseng a „víg özvegy“, „Vilia“ árjája, a „Hej cigány, hallod-é,“ a „Fecském hova szállsz?,“ a „Televan a város akácfa virággal,“ a „Mit suttog a fehér akác.“ Ezek a boldog békeidőbeli nóták. Istenem, hogy át tudom érezni most azt a napragyogást, délutáni napszállatot narancssárga sugaraival, mely nem bódít, nem vakít, hanem békés megnyugvással száll alá, rásugározván a lelkiismeretét megnyugtadni akaró ember arcára s benne megnyugvást keltve, hogy nem hiába dolgozott ezen a napon, ha keveset is, de nem hiába; mehet a hűvös szobába ozsonnázni barna kávé tégelybe kék cirádás porcelláncséséből sárga belű vékony fényesbarnahéjú kaláccsal. Midőn már a nap lement és megszólalt az esti harangszó: megjelennek a suhanó denevérek. A gyümölcsfák közül keringő cserebogarakat kapkodják. Legalább elintézik őket s nem keli nekünk, — óh az az utálatos szó —: pusztítanunk őket . . . [Visszaképzeli tovább:]. Szürküllik erősen és a tücskök lassú periodikus ciripelése a fáradt embert elaltató, álmosító hangja, mely a magába mélyedt embert kellemes ébren álmodozásba ringatja. Esztergom, a kedves, öt év óta elhagyott Esztergom. — Akkor még gyermek voltam. Noha már fiatalembernek gondoltam magam. 15—17 éves voltam. Élveztem a kertet, a filagóriát, gyűjtöttem lepkét, bogarat ... A hűvös, árnyas kis Dunaszigeten oly jól lehetett az árnyas vadgesztenyefák alatti padokon olvasni. Akkor persze Vernét, May Károlyt olvastam, meg Aranyt, Tompát, Petőfit, meg Lutztól „Séták a nagy természetbenit, mely könyvet ma is csak meghatottsággal tudom kezembe venni, mert ez ébresztette fel először (már elemista koromban) bennem a nagymértékben lappangó természetszeretetet... Ha elfáradtam az olvasásban: sétáltam az árnyékos allén: elmerengve a körülöttem levő bozótos bokrok, part, az árnyék, fa, leveleken átszűrte napsütés, Duna, vízcsillogás, szóval a táj, a természet szépségében és figyeltem a járókelőket, hogy nem jár-e arra valamely engem tanító bencés tanár, mert annak köszönni kell és érdekes, hogy az is a szigetre jár. Ugyanoda, ahova én, a tanuló.

Ilyenkor lopva a szép leányokat is megnéztem és arra gondoltam: de jó volna őket egyszer megnézni, kigyönyörködnöm magam bennük, de már ezt nem mertem megtenni, mert meglátják mások. Sőt talán a leányok is meglátják, hogy rájuk néztem. Néha ez azért megtörtént, de azután többé már nem mertem arra a leányra nézni s így azt sem tudtam soha, hogy milyen

arcot vág vissza reám. Határozottan féltem a leányoktól, de mindig a fiúknál sokkal felsőbbrendű lényeket láttam bennük. Leányok és fiúk társaságát egyformán kerültem. Csak akkor voltam dilemmában, ha [a szigeten] egyszerre láttam szép leányt, meg új lepkét, amilyent még nem fogtam, de már képről ismertem és már tudtam a latin nevét. Ilyenkor azért a lepke volt a fontosabb. Azt sapkával megfogni és begyűjteni. Szenvedélyes rovargyűjtő voltam. A gyűjtés kapcsolt a természet öléhez, mely gyakran felkeltette az „ihletemet“ és verseket írtam, melyek a táj szépségeit leíró képecskék voltak, melyekbe gyakran egy-egy gondolat volt beágyazva; a természet lényegére, céljára célzó, máskor meg az ember életére vonatkozó. Többnyire pesszimiztikus, Vajda v. Tompa hatású, de vége optimisztikussá változó. Mindig írtam naplót [illetve időszaki feljegyzéseket, noteszokat], melybe az idő haladtával mindinkább több szimbolikus „filozófiai aforizmat“ írtam ... Azután feljöttünk lakni a „csodás“ Pestre. — Hamar meguntam lármáját és természet után vágyakoztam. Néha fáradtsággal láthatam csak természetet. Ritkán gyűjthettem. Nemsokára, vagy 2, 3 hónap múlva nagy keserűség kezdett elfogni a háztömegek láttára. Ezt fokozta a tanulás sokasága időnként és az olykor oly élvezettel átélt szomorúsága . . . szerelmemnek.

A háborúval is úgy voltam, mint Pesttel. Vártam, majd igen hamar elkeseredten megutáltam. Hasonlóan voltam az egyetemmel is. De azért ezt a félévek elején mindig újra megszeretem, majd kezdek kiábrándulni belőle a félév közepén, ettől kezdve utálni kezdem, majd elfásulok vele szemben . . . Csak az a folytonos hátborzongató érzés: Emlékszünk-e mindenre vizsgáig . . .

Kommunizmus sötét fellege... Alapvizsga, bukás..., vőlegénység, békés szakítás . . . Zavart lelkiállapot, . . . kommunizmus bukása, román megszállás, zavarok előjelei . . .

[Szerves kapcsolat nélkül az utána következő reflexiók közül egy pár]. Minden reális létű dolog a maga individualitását a maga rétegeiben törekszik érvényesíteni. (Enharmóniára és epharmóniára való törekvés).

A mindenség = Istenség idearendszere, végtelen sok virtuális és véges számú virtuálisból reálisba átmenőben levő ideával. Mi Isten reálisba átmenő ideái közé tartozunk . . .“

1920. végén. 22; 6.³⁰

„ . . . forrong belül a lelkem; homályos sejtelmek, világító bizonyosságok, melyeket időről-időre sötét árnyak akarnak elfelhősíteni, vajúdnak bennem. Felszínre akarnak törni. Ki szeretném tárnai lelkemet a világ előtt, hogy amit én látok, lássa mindenki,

³⁰ Kifejlett, lecsillapodott adolescencia.

akinek van szeme a látásra és amit én hallok, hallja mindenki, akinek füle van a hallásra. — Magamtól én azt nem hallanám, látnám, csupán az Atya kegyelméből lehetséges ez, Aki meghallgatja azok imáját, kik olyan nagyon kérnek olyant, ami sem közvetlenül, sem közvetlenül nem lehet lelkük ártalmára. — (Hogy mit értek közvetett ártalom alatt? Másnak ártalmat okozást, miáltal közvetetten magunknak ártunk, mert bűnnel terheljük meg lelkünket). De amint a gyermek először ollót kap kezébe, sokszor önmagát, 'meg a dívánt vagdalja meg vele, úgy az ember, aki szellemgyermek, ha szellemi instrumentumot kap a kezébe, vagy helyesebben: fejébe, — szóval magasabbrendű szellemi ismereteket — könnyén kárára válhat, ha azt nem relatív lelkiharmóniájának táplálására, fejlesztésére használja, hanem pillanatnyi önző érdekeinek kielégítésére. Úgyszintén kárára lehetnek a szellemi ismeretek, ha azokat „lelkigyomrában,“ „fejében“ emésztetlenül, megrágtatlanul nyelve le, nagy tömegben összegyűjti; mert akkor gyomrát rontja, ami elkeseredett hangulatba ejti, midőn nincs étvágya enni szellemi táplálékot. Viszont akiknek szellemi gyomorszűkülésük van, akiknek szellemi igényeik túlkicsinyek, akiknek tudásvágyuk gyenge, azok szellemileg nem fejlődhetnek, szellemi erőt alig fejthetnek ki. Azok meg, kiknek krónikus, nagyfokú „szellemi gyomortágulásuk van, kik szellemileg mindig éhesek, mindig csak szellemi evésen, ismeretszerzésen jár az eszük, kik folyton rágnak és nyelnek ismereteket, azoknak sincs soha rendben szellemi emésztésük, amit tanultak, annak nincs ideje hússá, vérré válni bennük; azoknak ismeretei nem cselekedetek végzésére, célok elérésére szolgáló eszközök, mert cselekvéskor ismereteink, ha nagy halómba vannak összehányva lelkünkben, nem oly könnyen kerülnek kezeügyünkbe!“ . . . „teletömött szellemi gyomornak annyi emészténivalója van s az emésztés annyi életenergiát von el, hogy szellemi mozgásra, cselekvésre, alkotásra már alig marad energia.“ . . . „Én is túltömtem szellemi gyomromat sok félig megrágtott szellemi táplálékkal, impresszióval, gondolattal, intencióval, kifejezési alakjától elszigetelt érzéssel és elrontottam a szellemi gyomromat. Soká betegeskedtem vele levert hangulatban“ . . . „Erőmon felül nekirontottam egyes munkáknak, de csakhamar kimerülve kiábrándultam célomból s önmagammal meghasonlottam. Ekkor az Atya betegségbe ejtett, melyben tétlenségre voltam kárhóztatva két ízben is. Beteg ágyamban volt időm talán némileg rendbeszedni magamat lelkileg ...“ „ . . . Hit- és erkölcsstanom a tiszta krisztusi tanok szerint törekszik orientálódni. Ehhez“ ... a modern tudományt, filozófiát s tán még majd részben a modern művészetet (mindeniknek tiszta esszenciájából dióhéjnyit véve) és az okkultizmus lényeges tanait törekszem alkalmazni.“

XII. B. 19; 1-19-,2 f. Cserkésznaplóból.
1923. július 29. [Ausztriai utazás]. — 19; 1.

„5-kor keltünk s éppen öltözködünk, hogy minél hamarabb otthagyhassuk a kaszárnyát, midőn bejön egy osztrák káplár s kijelenti, hogy ő volt Magyarországon, a magyarok nagyon jó népek s nem engedheti, hogy mi fizessük meg a kért összeget, hanem a vendéglátó ezredes [ki pénzt kért a kaszárnyai éjszakázásért]. S azzal már megy is. Ily esetet, hogyan viselkednek Ausztriában a katonák feljebbvalóikkal szemben, már ^ismételten tapasztaltunk. S már jön is az osztrák, hozza is a pénzt [amit az ezredesnek fizethettek]. Sőt még reggelit is kaptunk. Elsőrendű feketekávé s fjenkint Vs kiló kenyeret.

. . . Eközben csónakunk annyira oldalt dőlt néha, hogy a vasárnapi strandolok ijedezve kiabáltak reánk, hogy vigyázzunk, mert rögtön felfordulunk. Mert nem mindig fűjt hátulról a szél a Duna folytonos kanyarulatai miatt. Akkora hullámokat csaptunk, hogy tőlünk kb. 200 m-re egy 8-as regatta majdnem felborult. De, mi több! Jött egy motorcsónak a távolból. Már közelünkbe jött, midőn egész észrevétlenül nemes verseny fejlődött ki köztünk. Vitorlánk, mely valamennyink közt a legnagyobb volt — 2 darab magyar sátorlapból — megállta a helyét derekasan. Úgy, hogy a strandolok elkezdtek tapsolni nekünk. De nem sokáig tartott sajnos e diadalunk, mert rövidesen kanyarodott a Duna, oldalszelünk szembejövő szellé változott s mi magyar zászlónk megmentett becsületével eveztünk tovább. De annyira előrejöttünk, hogy vitorlánkat végkép le kellett szerelnünk, hogy a többiek utolérhessenek bennünket. Bécs felett 7 km-re találkoztunk is és még világos volt, 6 óra s Bécsbe értünk. Mindenekelőtt átvettük a megrendelt kenyereket. Bécsi leányismerőseink ismét ^meghívtak hozzájuk. Az időt náluk igen kellemesen eltöltöttük. Éjjel 12-ig, 12- -2-ig őrségen voltam.“

1923. aug. 6. [Hazautazás].

„ . . . Őrségem végeztével 2 órakor elmentem fölkelteni a következő őrseget:

- Pacolai! Őrség!
- Én nem vagyok őrségen, hagyjon aludni!
- Hát kicsoda?
- Prinya és Hamvas.
- Hol alszik Hamvas?
- Ott ni! — mondja Pacolai a sötétség egy pontja felé mutatva.
- Előbb fölkeltem Perneckkit;
- Prinya, őrség!

- Én?
 — Igen te..
 — Jól van — s alszik tovább.
 — Gyorsan, őrség — húzom le róla e szavakkal a takarót.
 — Na! Mi kell?
 -- Kelj már gyorsan fel, letelt már az őrségem.
 — Jól van no s behúzódik a takaró alá.
 — De nincs jól ám, kelj fel!
 — Kelted fel előbb Hamvast s akkor gyere kelteni. — S már alszik is.

Elmegyek Hamvashoz. Keresem a sötétben. Lámpánk még az előző őrségnél kialudt, a sötétben nem találtuk a gyújtót. Parancsnok urat meg nem akartuk emmiatt fölzavarni.

- Hopp! Ki ez? kérdem megbotolva az alvóban.
 — Én vagyok!
 — Kicsoda?
 — Vándor!
 — Ja? Ne haragudjon, véletlenül léptem magára.
 — Dehogy.
 — Hol alszik Hamvas?
 — Ott a!

Megyek Hamvashoz. Egy pokróctömeget látok csak a sötétben egy kis fehérséggel. A feje az. Törülközővel letakarva. Lehúzom a törülközőt. Semmi hatás. Megrázom.

- Őrség.
 Rámmered kifejezéstelen arccal.
 — Tessék?
 — Őrség!
 — Őr-ség! — ismétli szótagolva maga elé, mint aki nem érti s bevonja magát pokrócai közé. Na ezzel sem boldogulok, gondolom. Megyek vissza Perneckihez.
 — Te léha, hát még mindig nem keltél fel? — szólok a horkolóhoz s megrázom.
 — Hogy lehet az — mondja ő, hogy én a Kürc csónakjában vagyok?
 — Majd mindjárt meglátod csak bújj ki, mondom s az órát kezébe nyomom.

Ez hatott. Elmegyek Hamvast felkölteni. Én lefekszem . . .*“

1923. augusztus 8.

„5-kor csónakokba szálltunk s elindultunk Baja felé. Keményen eveztünk 15 km-t, midőn távoli trombitaszót véltünk hallani. A trombitaszó mind erősebb lesz. Egy melódiát fúj mindig 2—3 taktust. Közben egyenletes kis szünetet tart. Honnan jöhet? Megállunk az evezéssel, midőn látjuk, hogy a hangok a közeli malom

kerekétől erednek. Amint lassan forog, a melódia szól. Még közelről is csalódásig hasonlít a távoli trombitaszóhoz. Amint elfordul a kerék, megy a melódia is, míg a tengely megolajozott részhez érkezik. Itt van a pauza. S akkor kezdődik ugyanaz a melódia előlről, nem tudom hányadszor. [Itt is kiütkezik a zenei érzéke].

Ilyen esettel gyakran találkoztunk Pest alatt a malmoknál. Egyik nyekereg panaszosan, szinte sírva, pl. Szászhalombattánál, másik haragosan, harmadik még féktelenebbül szidja a másodikat és így tovább ...“

VII. f.³¹ (Serdülőkor) 1926. augusztus.

„ ... Én balga, még reménykedek a hiába való erőlködésben. Most látom, hogy talán a vékony üveg az [t. i. ideálja ablakának üvege], amelyben minden különbség egyesítve van és átöröhetetlen páncéllal vonja be azt a rideg kötömböt, mely súlyos akadályként elém tornyosul és ezt néki leheletkönnyen lehetne elfújni. Megyek, mert érzem, hogy minden lehetetlen ... A magányos úton csak itt-ott tűnik fel a késői hazatérő árnyalakja. Alacsony házak lapulnak meg a hold ezüstös sugárkévéi alatt, mely láthatóvá akarja tenni őket és elszeretnének bújni a delejes fénytől. A végtelennek tetsző utca legsötétebb sarkaiban hangosan ordít a csend. Féregnek érzem magam, elszeretnék rohanni a nyomasztó érzés alól, mely erőt vesz rajtam és gépiesén mormolom Ady versét, mely eszembe ötlött:

Holdfény alatt járom az erdőt, — Vacog a fogam és fütyürészek... Óh jaj nekem, ha elnémulnék — Vagy felbámulnék... Egy jajgatás, egy roppanás, — Jó Csend herceg nagyot lépne és eltiporna.“

VI. I.³² (Serdülő) 1926. október 21.

„ ... Ámbár tagadhatatlan, hogy nagyon szeretem magamat,... nem szeretek önmagammal foglalkozni, mert még az utcaseprő, vagy egy idegen kis kutya is jobban érdekel, mint jómagam. De alig, hogy leírom ezeket, már is belátom, hogy nincs igazam és hogy bekövetkezhetne az a nap, amikor vagy egyáltalában nem, vagy csak igen homályosan emlékeznék vissza erre az időre . . . , már pedig magam sajnálnám legjobban, ha nem tudnám emlékezetembe idézni azt az időt s vele együtt társnőimet kivétel nélkül akiket megszerettem, vagy meggyűlöltem. Ezt az időt nem akarom elfelejteni, még akkor sem, ha valamikor még jóra fordul minden és nem szívesen gondolok a múltra.“

^{31, 32} A serdülőkor beszédes megnyilvánulásai.

X. 13; 10 f.³³ 1912. febr. 2.

„Erős havazás Budapesten, tehát 3-án még nem indulunk.“

1912. febr. 3.

„Reggel	7 ó.	+ 1·2 R	1·5° C
Az értesítőm el-	9 „	+ 2·4	3
vittem K-hoz, hogy	11 „	+ 1	1·2
hétón ő adja be.	3 „	- 1·6	- 2
Borult idő. kevés	5 „		5·5

hóvak, Este, éjjel irtó szél. Apa nem kapott kocsit.“

1912. febr. 4.

„Reggel | 6 ó. | R | - 11° C

József T. O. E.-nek szolgálja, rendőrrel hozott fiakkert.

Tiszta, nyugodt idő volt, a tele hold lesütött a friss, tiszta óra, vele szemben ragyogott a Vénus. Északon sötét berlini kék volt az ég és a hó délen ultramarin.

A vasút 1/2 8-kor érkezett Kelenföldre. Ablakain nem lehetett kilátni a jégvirágoktól, melyek szebbnél-szebb alakokat mutattak, minden állomáson leolvadtak s újra keletkeztek más alakokban.

- Simontornyanál már 30 p. késés. — Kaposvártól borult ég.
- Károlyvárosnál behozva a késés, pontos érkezés. — Ogulin után havazás. A nyílt pályán megálltunk. Ugyancsak Plasse után.
- Kameral-Moraviczától sötétség borította a vidéket. — Fiumében havazott. A Deák-hotelbe szálltunk.“

1912. febr. 23. Porto-re.

„ . . . Mikor már egész sötét volt, beültem a Therapia nagy parkjának egy sűrű bokrába. Minden percben két-három apró madár riadt föl s verdeste szárnyait halk lépteimre. Mikor már ültem, rajokban tértek vissza alvóhelyükre. — A holdfényben pompásan láttam karcsú sziluetjtüket, amint egy-egy galy előtt verdeső szárnyakkal függő'getnek. Majd mind elcsendesedtek. A velem szemben levő fára egy nagy karcsú rigó röppent, körültekintett az esti holdvilágban s tova surrant“ ... „A parkban különben sok a vörösbegy, szép napokon az Atalanta-lepke is s a Gonopterix rhamni.“

1912. febr. 24.

„D. e. gyöngye Sirocco s borult ég. Csak a kis vörösbegy énekelt a bokrokban. A virágzó bokrok nyüzsgő méhei nem

³³ X. f. naplóján jól, plasztikusan szembetűnik a serdülés előtti kalandvágy, a serdülő hangulatai, lelki hullámlázása, érzékisége s az adollescens céltudatos önmunkálkodása, környezetéhez való alkalmazkodni-törekvése. Korán fejlett és művelt s mégis késő'n s nehezen egyensúlyozódik ki.

mutatkoztak. Délben pár percre kisütött a nap. Mióta itt vagyunk, először kalandozhattam magamban. Ahol tegnap este a madárcák aludtak, egy fészek van.

Míg én átcsatangoltam a bozótokat, anyám s a tanár úr bizalmas társalgást folytattak mély filozófiai témákról.

Ebédnél volt egy új úr . . .“

1912. márc. 1. — 13; 11.

„. . . Anyám S. nénivel diskurált. Én azt mondtam, hogy amit hozok, nem százlábú, de Peripatus, a bogarak s a százlábúak összekötő kapcsa.

— No Peripatus! — mondja S. néni. Tetszetett neki a szó, mert plüstakarótól Sz. Sz.-ig [— szintén hotelvendég —] minden Peripatus volt neki, ami elé került. Engem is úgy nevezett. . .“

1912. márc. 5.

„. . . Az utóbbi időkben sokan jöttek, többek közt egy, aki közismerten csak „Szépasszony.“ U.-né, az öreg teveformájú néni, el van telve a szépségének csodálatával. Nekem nem tetszik, mert a szemei kifejezése s a termete kissé tehénszerű. Affectai is szörnyen; aztán iszonyúan adja a pici naivat. . .“

1912. márc. 6.

„. . . A Miramar előtt hozza a doctor a szép asszonyt. Én is velük újra lementem, miközben a doctorral pertu lettünk. Útközben észrevettem, hogy gátolom a doctort az udvarlásban.

Bementünk a moziba“ . . . „Hét óra elmúlik, ember nem mutatkozik“ . . . „Nagy kiabálás folyt, B. felült az ajtó szárnyára. A göndör zsidó vitte a hangot.

Én meg addig magamban szépen bemélyedtem egy félreeső zúg sikátorba! Ott találtam egy rossz létrára, amely egy lyukon keresztül följebb vezetett. Ott volt valami fatákolmány. Kis lyukon beesett alulról a petróleumlámpa pislogó világa.

—Vadregényes egy hely — gondoltam. A sötétben észrevettem a vetítő-gépet. Az az ötletem támadt, hogy fölhozom a petróleumlámpát, a lyukhoz tartom s az alul üvöltözők azt hiszik, kezd a mozi masinája működni“ . . . „K. odaüvölt:

— Vágd a földhöz a piszkosoknak!

Ö.-né azonban haraggal méltóságos homlokán azt parancsolta, hogy tegyem le!

— No, beadok nektek — gondoltam. — A lámpát szakértelemmel leteszem egy padra s megelégedetten lesrófolom . . .

Az az üvöltés, káromkodás, asszonyi sápitózás, Ö.-né haragos szava leírhatatlan!

— Hogy jön most ki J. [Ö.-né férje].

— Sok szakad egyszerre a nyakamba — gondoltam. —

Kisurrantam egy kis tapéta ajtón, míg a többiek egymást gázolták a koromsötétségben s a lépcső bejárásnál vártam Ö.-t, hogy megoltalmazza az ,elbotlás'-tól. De az égből sárkányok zuhogtak. Ö.-né perdült be.

—J.! J.!

— Apa! apa! — csendült meg hátul Babus hangja.

Én is belezördítettem a saját recsegőmet, hogy. lássák, nem ugrottam meg, ha már ily merényletet követtem el. Ö.-né elfordult tőlem s Babához beszélve adta értésemre, hogy a dolog nincs inyére.

— Itt kell aszalódnunk éjfélig!

Ha nem mehetünk!

— No befellegzett — gondoltam. Kifordultam az utcára. Hazafelé. A többiek már rég messze jártak. Az acetylén lámpa fénye alig pislogott a csöndben.

Futottam volna, de nem tudtam. Kötelességem a házhoz láncolt.

Megfordultam, az ajtóig siettem. Akkor hallom Ö. bácsi nyugodt hangját belülről közeledni.

— Rendben van . . .“

1912. márc. 7.

„ . . . Anyám összeakadt Ö.-nével s bement hozzájuk. Mikor hazajött, magával hozta Babust, kinek megmutogattam rajzaimat. Tetszettek neki s újra kért egy képet.“

1914. okt. 27. — 16; 6.

„ . . . H. Z. [barátja] három szép részletet fedezett fel a Pasareten s felszólította A.-t [másik barátja] és engem, hogy menjünk ki vele oda festeni. A művészet szép és élvezetes dolog, de csak úgy van zamatja, ha valami nőcske közelléte serkenti az embert. Fő tehát a nő, csütörtök délelőttre.

Most hirtelen pedig csak kettő útján tehetünk szert nőre. Egyik a vak szerencse, a másik R.. Legjobb, ha az ember összeköti a kettőt s mi így tettünk. [Ezután abszolút intim dolgok következnek].“

1914. nov. 14. — 16; 7.

„Óh bár sohse ismertem volna R.-t! Rám hullott váratlanul az első csapás, mely sülyedő utamban érhetett. Midőn ott álltam a választás előtt, mámoros fejemmel a rossz felé törtem. Bár lett volna akkor jobb eszem.

De vissza, ah, még nem léptem bele a mocsár vízitündéres ingoványába. Lábam alatt mérges kígyó sziszeg. Vissza! Még fölemelkedhetek!“

1914. dec. 24. — 16; 8.

„ . . . Legkedvesebb karácsonyi ajándékomat már ma délelőtt megkaptam: találkoztam S.-val. Nem beszélünk ugyan, de láttam őt és valóban kedves látványt nyújtott. Teljes zöld kosztümben volt, a kabátka feszes, a szoknya rövid. Alig ismertem meg messziről, a lábacskái megváltoztak. Máskor egy kilométerről föl ismerem telt vádlicskáit, de most a szokottnál is teltebbek voltak. A kicsike egész nagy leány volt.

Csak akkor tekintett felém, mikor már köszöntem, addig dacosan meredt az utca közepén lustán elterülő sárra. Mire véljem ezt? Neheztel tán, hogy mellőztem a jégen? Haragszik? Vagy... vagy — legyünk optimisták — vagy nem akarja, hogy szemünk találkozzék, mert. . . mert zavarba jönne tán.

Tele torokkal köszöntem nagyot s ez a nyílt köszönés is boldoggá tett, noha bölintása közben el sem mosolyodott.

Ilyen beszámíthatatlanná teszi az embert a .gyengéd érzelem.¹⁴

1915. Jan. 29. — 16; 9.

„ . . . Teendők — S.-nak kielégítése a korcsolyázás terén. — Kurizálás Sz. M.-nek. — L. A. [— mindhárman bakfisok —] lerajzolása, mindaddig azonban rosszul, míg A. [barátja] be nem mutat. — H. P. [kislány] hollétének földejtése.“

1915. nov. 6. — 17; 7.

„Ha az ember magát vizsgálgatja, kell hogy viszonyítsa valamihez. Most én össze akarok egyeztetni mindent, ami valami viszonyban van az életemmel. Szóval megvizsgálom magamat, fejlődésemet, környezetemet.

A füzet élére akaratot és munkát írtam [jelmondat]. Ami azt illeti, akarattal tán nem bírtam volna magam az iskolai munkára szorítani. Pedig tény, hogy sokkal, hasonlíthatatlanul szorgalmasabb vagyok, mint eddig. Ez onnan van, hogy minden iránt fel bírtam a saját érdeklődésemet kelteni. A történelmet mindig tanultam egy kissé és még sem tudtam soha. Most nem is tanulom, csak érdeklődéssel jegyezgetek belőle és egyszerre sokkal többet tudok. Más iskolai tárgyakkal hasonlóképp vagyok s valóban jó érzés ez. Valami büszke önérzet száll meg, ha arra gondolok, hogy megfeleltem az elöl írt jeligének. Mikor fölírtam, úgy néztem rá, mint egy soha be nem teljesülő frázisra. És ime valóra vált.

De nemcsak a tanulás terén mutattam egy kis akaratot. Eddig, ha valami eszemben volt, hogy meg kéne tennem, még ha kellemes is volt rám nézve, egyre halasztottam. Lustaságom valóban még a vágyaimat is legyőzte ...“

„ . . . Ily rohamosan fejlődtem az utóbbi hónapokban a

társadalmi élet két fontos tényezőjében [a vívásban és táncban]. Szóval testileg sem vagyok ügyetlen. Szellemileg pedig ime itt van rajztehetségem. Amellett azonban még lehetnék tartalmatlan. Ezt a feltevést is ép most cáfolták meg G.-vel való beszélgetéseim. Szóval van tehetség, van tartalom, de tán a természetes ész és a szellemesség hiányzik? Ez meg most egyenesen paradoxon, ép midőn kiadtam egy szám „Gúny“-t [általa szerkesztett litografált élclap] és az emberek ölték érte egymást.

Szóval a tehetség hiányát nem panaszolhatnám, de tán kellő ügyességem nincs az érvényesítéséhez? Ez is paradoxon, hisz ép *most bizonyuk be, hogy barátaimon, sőt általában környezetemen mennyire uralkodom.*

Szóval meg volna minden. Tehetség, szellemesség, természetes ügyesség testileg, szellemileg egyaránt. Mindezt elért hatásimból következtetem vissza.

Aztán talán ijesztő megjelenésű sem vagyok ... és mégis, mindezek dacára, egy kis bakfisnak még a sympathiáját sem birom elnyerni.

Rég tűnődtem én már ennek az okán és arra vezettem vissza, hogy nem vagyok szellemes. De ez is megcáfolódott minden más illetén feltevással együtt. Lassan-lassan gyűjtve önmagam megismerésére a tapasztalatokat, most végre kimondom az okot:

Én nem vagyok olyan, mint más. Én a legmerészebb dologra hajlandó vagyok, ha nekem úgy jön, hogy megtegyem; s a legcsekélyebb dologra sem vagyok képes, ha az nekem együgyűnek, vagy visszásnak látszik. Hallom, a fiúk mily üres bókokat mondanak a leányoknak és tudom, hogy én tízszerre szellemesebbeket tudnék mondani. A bókolás ellenben nekem oly együgyűnek látszik, hogy még, ha szeretnék is bókolni, nem birom tenni. A szemébe mondani egy lánynak, bármily szép formában is, hogy ő szép, vagy kedves, az előttem rém együgyű. Én akkor mondom, hogy „kedves,“ ha az ellenkezőjét kell érteni. Midazonáltal meg-megereszték néha egy bókot, de utólag bánom, mert az én fülemnek a legigazibb bók is gúnyosan hangzik . . .“

„Ez az én egyéniségem. Én nem tudok olyan lenni, mint mások. Én csak írás közben vagyok őszinte s a szívemről, a gondolataimról csak írásban számolok. Kivéve egyes személyeket, kikhez teljesen intim vagyok. Ezek azonban csak érdektelen felek lehetnek ...“

1916. febr. 17. - 17; 10.

„Gyakran jött már az a gondolatom, hogy én nem vagyok a szerelemre való. A nők semmi hajlamot nem mutattak még eddig *irántam, meg én is nagyon válogatós vagyok velük szemben.* Általában véve nem tudok olyan lenni, mint más fiatalembe-

rek.“ ... „, . . . Tehetségeimre egyre kaptam bókákat. Mindamellett nem tapasztaltam, hogy az emberek kedvelnék az én társaságomat. Próbáltam alkalmazkodni, a társaság fiává akartam lenni, mint mások, akiket mindenki kedvel, akikre azt mondják: ‚kedves fiú,‘ akik iránt a hölgyek érdeklődnek. — Nem tudtam olyanná lenni, mint mások, hát lenéztem azokat a másokat és tetszelegtem rendkívüliségemben . . .“ [Ezután egyszer tehetségeiben csalódott s emmiatt így gondolkozott:] „Ha visszatekintek multamra, a ‚csodagyerekek‘ tragédiáját látom. Gyermekkorukban rendkívüliek, aztán nem lesz belőlük semmi. Erre már gondoltam az őszön is, most azonban egyenesen félek tőle.

Megint a társaság felé kezdtem erőlködni és kezdtem látni némi sikereket. De jött“ ... „a zsúr. Többet beszéltem ott, mint más fiúk, jobban mulattattam a hölgyeket és mégsem tudtak észrevenni, mégis megfelejtkeztek rólam. Nem való vagyok társaságba, valahogy elütök a többi fiútól, megjelenésem disharmóniát kelt.

így voltam hangolva II. 14-én. Meghasonlottam, mogorván vonultam el és irigyeltem az olyan embereket, akiknek nem kell társaságba járniok. Valami anthipathiafélélet éreztem a nők iránt. Pár napja feketeszemű nocském [kit figyelni szokott] se izgatott és minden szerelem iránt cinikus blazirtságot éreztem“ . . .

„, ... És akkor jött egy eszmém, hogy visszatérjek a nagy természetbe, régi ismerőseimhez. A természet mindig szívesen fogadott be, megengedte, hogy némely titkába bepillantsak és én mégis már oly rég nem kerestem föl. Most visszatérek hozzá, midőn meghasonlottam az emberekkel.

5 óra tájt volt, midőn a sarokról nem a város, de a hegy felé fordultam. Rég nem esett ez meg és végtelen örömet okozott, akár a hajónak, mikor hosszú szárazföldi tartózkodás után ismét meglátja a tengert.

Esteledett, mire jó magasan jártam. A tél elmúlt már oda-fönn is, de nem jött helyébe a tavasz. Visszanéztem. Szürkén terjengett az emberek ocsmány fészke. Innen rideg kőtengernek látszott, belülről hiú csillogás, szín, csalás, káprázat. Addig milyen más volt ott fönn. A borús égbe fekete fák nyúltak, tövüknél virított még egy kis jeges hó, a koronájukon pedig változatosan süvöltött a szél, zordon vidék volt, a szabadság forradalmi szellemei üvöltöttek a fatető'kön. És ezalatt mit hallok? Egy kis széncinke szava csendül meg mellettem egy bokron. Régi ismerős, talán már rám sem ismer. Vagy a szavával talán ép engem fedd, mint hűtlen barátot. Régi jó napok eleven emléke . . . Boldog voltam, míg a természet fiait érdekelték csak. De az embernek kötelességei vannak. Kötelességei, még pedig a társaság iránt. Hej, ha most is megtehetném, hogy naphosszat lessem a harkály kopogását és másra se gondoljak, mint az én buksifejű cinkéimre.

Régi jó barátok, már hogy ismertetek! A csuszka [madár] szinte lábaim alatt futott keresztül a fagyökéren. De én elhagytalak beneteket és elmentem szerencsét próbálni abban a csalfa fényözönben ott lenni“ ... „A fogaskerekű sínébe botlottam bele. Ezen a vidéken minden kilométerre pislogott egy petróleumlámpa, azt is elfödtek a fák. Bizony zordon sötétség volt, nem is volt már valami korán, messze is voltam egy kissé a várostól. És akkor kezdtem érezni, hogy egy kissé mégis csak kedélyesebb ott alant abban a fényözönben . . .“

X. f. naplőfüzeteink áttekintése.

I. „Gondolatok, tervek — ábrándok érzelmek — jegyzetek, tapasztalások — irodalmi működések.“ — 1914. XI. 23.—1915. I. 10. [16; 6—16; 8]. [A kezdőlap rajza: Lent egy tűnődő férfi. Mellette szilfid női akt s egy izmos férfi akt, egy apró macska, odább harcosok, felettük gomolyfelhők s beleírva: gondolatok. Feljebb magasba szárnyaló örvénylés és felhők s pegasusszerű ló. A felhőkre írva: Az elérhetetlenért]. A füzet végén tartalomjegyzék következő csoportokról: Ábrándok [3], Dráma [6 folytatásban], Regény [Nagy munka kezdete s a „Nirvána“ c. 5 folytatásban], Elmélgedések [3], Hallomás útján [2], Irodalom [jegyzetek: Maeterlink, Cyrano, Lessing, Kant, Dickens], Fordítás, Vers [komikus eposz egy tanáráról], Elbeszélések [3], Naplóféle [3 intim jellegű feljegyzés]. — Kritikája a füzetéről: „A gondolatok először nagyok, majd a ‚Monna Vanna‘ hatása alatt érzélgősek, később Cyrano hatása alatt elég ötletesek.“

II. „Jegyzetek és följegyzések — gondolatok, memoireok — irodalmi működéseim, témák, mindenféle.“ — 1915. I. 11 — 1915. III. 18. [16; 8—16; 12]. [A kezdőlap rajza: 3 női akt bonyolult összefűződöttségben s nagy alakban]. A tartalomjegyzék főcsoportjai: Hallomás útján [1], Regény, dráma [4 művecske 9 részletben], Személyem körüli [7 féle 19 részletben], Fordítás [3], Irodalom, elmefuttatás [2], Humor hetilap részére [7 cím 12 részben], Természetkörük [3], Novella [2]. — Kritikája a füzetéről: „Végig naturalisztikus, elején fordítások hatására tudományos, mély akar lenni, majd prózai jelenemhez tapad, csupán 1914'-től [Újhelyi] kap impulzust írói képzelet, szellemesség felé.“

III. „Gezemice.“ - 1915. III. 17—V. 22. [16; 12-17; 1].

[A kezdőlap rajza: egymás fején, hátán vigyorgó torz arcok, csupán egy szelíd női arc]. A tartalomjegyzék főcsoportjai: Praktikus humor [9 cím 13 részben], Személyem körüli [10 cím 23 részben], Természetkörüli [5 cím 6 részben]. Kritika nincs.

IV. „Smonca.“ — 1915. V. 23—VIII. 16. [17;;1—17; 4].

[A kezdőlap rajza: Egy vizes férfiarca, amint a vízből kidugja fejét]. A tartalomjegyzék főcsoportjai nincsenek összeszedve [tartalom előbbihez hasonló. Kritika helyett: „Ha férfilekedet egy hölgyre föltevéd, stb.“

V. „Akarat és munka ad erőt, tudást és tesz férfivé, az életre méltóvá.“ 1915. VIII. 22—XI. 9. [17; 4—18; 5]. A kezdőlap rajza egy férfiak, ki iszonyú erőfeszítéssel hengerít odább egy nagy sziklát]. Tartalomjegyzék hiányzik [tartalom: sok irodalmi működés, önművelés, forgás úrileányok társaságában, önvizsgálódások, szerelmes, komoly és trefás versek stb]. Kritikája a füzetről: „Elején komoly, vizsgálódó, később fantasztikus és titokzatos, vegyítve szatirikussal, végén praktikus.“

VI. „Vájjon mit hoz a jövő?“ [Címkép: elegánsan öltözött fiatalember egy kérdőjelbe kapaszkodva]. — 1915. XI. 14—XII 25. [17; 5—17; 6]. Tartalmi beszámoló nincs. [Tartalom: zsúrozás, irod. működés stb.]. Kritika nincs.

VII. „Új esztendő — új élet. — Magány helyett társaság. Kevesebb írás, több beszéd. Kevesebb elmélkedés, több tapasztalat. Tudomány helyett újságolvasás.“ 1916. I. 1.—1.29. [17; 7]. — [Címlap: tükörfényű parkettán álló, elegánsan öltözött fiatalembert ábrázol, cigarettával kezében, amint meghajtja magát]. Tartalmi beszámoló nincs. [Tartalom hasonló az előbbihez]. Kritika nincs.

X. „Nem lehet nagyobb élvezet az önművelésnél. Wilde. A történelem egyik kora érdekesebb, mint a másik. Hogy fejlődtek a népek, hogy alakultak ki a szokások, miből indultak ki az áramlatok. Milyen volt a viselet, a táj képe? Ezerszerre érdekesebb minden másnál. Már belemélyedtünk, de csak hatoljunk még beljebb.“ [Címkép: Előtérben régies kard, háttérben hegytetőn régi várrom]. Tartalomjegyzék, kritika nincs. — 1916. V. 9—29. [18; 7].

XI. „Éretlenül bár, de éretten, teljes szabadságban.“ [Címkép: egy hullámok fölött szárnyaló sirály]. Tart.-jegyzék, kritika nincs.

1916. VI. 9—VIII. 28. [18; 2-18; 5].

III. 14; 71.³⁴

Budapest 1925. XI. 26.

„Esik a hó. Mintha csillogó gyémántpor hullana az égből. Mintha ott fent, valahol messze, ahová niár nem látni, egy nagy gyémánt közsörülő műhely volna és onnan hullana alá a drágakövek töredéke. Vagy talán egy csillagot közsörülnek és azért csillagalakúak a kis hópolyhek.

³⁴ Kevésbé deiferenciált gondolatvilág mellett fejlett s mély hullámzása“ költői hangulatokkal elegyített serdülő érzelmi világ.

Fúj a szél, táncoltatja a hópelyheket és muzsikál hozzá. Bál van a levegőben. A szélcigány a prímhegedűn játszik, majd hirtelen, átmenet nélkül, a nagybögő húrjait kezdi pengetni. Édes, gyönyörű hősés.

Hónapután utazom [Svájba]. Vájjon átjössz-e holnap? Nem merem remélni, mert akkor, ha nem jössz, annál keserűbb lesz a csalódás. S.! S.! olyan nagyon szeretlek. Jobban, mint valaha. Forrón és odaadóan. És most el kell menni olyan messze, nagyon messze. Az vigasztal, hogy nem tart soká és újra itthon leszek. Aztán jön a tavasz. Meghalnak a hópelyhek és rügyeznek a fák, bimbók nyitják fel kelyheiket és pillangók nyitják ki szemecskéiket, bontogatva a csillogó Farka szárnyaikat téli álmukból felébredve. Aztán eljő a nyár is. Istenem, de jó lesz! Ugy-e így lesz!

Pár nap múlva Svájcban.

„... Jaj, de gyönyörű itt! Szerelmes vagyok egész Schweizba! Az illatos fenyőerdőkbe, a havas, fehér kristályhegyekbe, a kedves szőke pufók schweizi gyerekekbe, mindenbe és mindenkibe. Istenem, csak Te [ideálja S.] ne lennél olyan messze! Úgy szeretnék látni. Megfogni a kezedet és megmutatni itt mindent, ezt az egész gyönyörű vidéket. A szobám ablakából lehet látni az Alpokat és Jungfraut. Ezeket az örök hóval fedett hegyóriásokat. Isten! milyen óriási vagy, hogy ilyen dolgokat tudsz alkotni. Ilyenkor látszik igazán a felséges kezed munkája. Olyan csöppnek, parányinak érzem magam Előtted. Istenem, Istenem! Szeretnék atomokra oszolva beleolvadni a nagy mindenségbe. Felséges Atyám *imádlak* tiszta szivemből.“

IV. 18; 1—18; 5 f.³⁵

1888. dec. 28. — 18; 1.

„ . . . Megfogadtam, hogy mától kezdve ezen tekintetben [mindent kibeszélés] is megváltoztatom magamat. Ezentúl semmi illetel nem mondok senkinek. Általában ma láttam, hogy hadarásom hozzájárulásával olyan nyílt kapu vagyok. De melyet meg kell változtatnom és én erre elég erőt érzek magamban. Jellemet képezni fogom a szilárdság, szótartás és egyenességre.

Ma nagy fordulópont volt szerelmi ügyemben. M.-ka elkérte a múlt estéről írt naplómát, amelyből bizony megismerheti tiszta önzetlen szerelmemet. Mikor úgy fölém hajolt s éreztem forró lehelletét, alig állhattam .neg, hogy át ne karoljam. Kíváncsi vagyok rá, hogyan veszi naplómát. Ma különben felcsapott a kis

⁸⁵ Az adolescens céltudatos önmunkálkodása s a körülményeihez, a társadalomhoz való alkalmazkodni törekvés látszik ez idealista ifjú naplójában.

aranyos titkáromnak. A R. is olyan kedves, barátságos irányomban.

(Többet soha senkiről háta mögött rosszat nem mondani). Amik ellen vétek, azt is feljegyzem s ezáltal folyton szem előtt maradnak.

Ma még azonkívül E. iránti szerelmemet is körvonaloztam R. és M.-nak [leányok], de kicsit merészen. Legközelebb elviszem azon verseimet nekik.

M.-ka Isten vele! vasárnap délelőttig, habár addig nincs perc, hogy rá ne gondolnék. Lelki állapotom kicsit könnyelmű.“

1888. dec. 30.

„ . . . Megjőve, már a szobában találtam a díszes hölgykoszorút. Alig mertem bejönni, annyian voltak. De mégis belépve beszélgetni kezdtem, különösen P.-val s a H. I. [leány] megjegyezte: Ez jól érti, látszik, hogy Schwungban van. Általában pompás kedvemben voltam. Igazán lefőztem mindannyit. Asszonyoktól, uraktól, mindenhonnan elismerő szavakat hallottam. M. stb. igazán kegyükbe fogadtak, szóval ma felléptem az élet színpadára. Csak néha túlságosan megeresztettem, amitől eztán óvakodni fogok. O. I. [leány] meghitt teljesen, K. I.-nek is megnyertem tetszését. Szóval mindnek.“

1888. dec. 31.

„ . . . Ebéd előtt E. bácsival beszélgettünk. Azt a tanácsot adta, hogy úgy viselkedjem, hogy népszerű emberré váljak a leányok közt s így ez lassankint a társadalomba átmegy . . . Eztán majd én is ezt megpróbálom . . . “

1889. febr. 5. — 18; 3.

„Egyik este G. néni Faustból olvasgatott nekem s én ezalatt annyira megkedveltem a tudományokat, hogy ezután én, amint csak időm engedi, foglalkozom velük. Képzelek magam előtt egy jól tanuló fiút, ki tanulás által tudományos ifjúvá lesz, ért a tudományok minden ágához, az iskola útján s képezi magát azon kívül. De ez még magában nem elég. Szükséges még kettő, a komolyság és kitűnő jellem. Soha senkiről háta mögött rosszat nem szólni, változhatlan szótartás, higgadtság, hogy az ember ne vesszen mindjárt össze mindenkivel. — Tanulni, szavalni, szónokolni, ilyen ifjúvá akarom én magamat képezni . . .

Egy irányban eddig nem ellenőriztem magamat. Ugyanis hízelgett nekem, hogy heves vérű fiatalember vagyok. De most látom, hogy hiszen épen ennek az ellenkezője értékes. L. én rám mint komoly, józan fiatalemberre akarta bírni S. Lacit. No ez már olyan, amiért ezután ebben törekszem magamat javítani.

Józan, komoly, figyelmes, szorgalmas ember, jellemes, szerény.

1889. május 11. — 18; 5.

„Lehetőleg kezdem már elérni azt, amiről azelőtt álmodoztam, hogy szorgalmas, jellemes, stb. Jelenleg mindezt igen erősen gyakorlom s különösen szorgalmam olyan, hogyha így fogom folytatni érettségiig, akkor ugyan nem kell tőle félnem. Most már nekem a tanulás a legnagyobb multság s átlátom, hogy bolond ember az, aki lumpolásra adja magát, hiszen annak nincs egy nyugodt perce sem . . . Hiszen az embernek legélvezetesebb a tanulás, ha megkedvelte. Elöttem áll mindig Szilágyi D. képe, aki a jogon, addig míg társai mulattak, komolyan neki látott a dolognak.. Én is így fogok termi. Már most hozzáfogok . . .“

[Nagy elhatározásokkal teli sorok után ezt írja].

1889. május 30.

„Micsoda eredményekkel jövök majd vissza [a vakációról], hogy fognak becsülni majd tanárain. Amikor ingadozol [írja magának], olvasd ezt el. Olyan órában írtam, mikor nagyon átgondoltam jövőmet.“

17—18 éves adolescens fiúk vallomásaiból.³⁶

(Dr. Frank Antal: Önismeret c. könyvéből).

Alábbi adatok egy vidéki középfokú iskola tanárának gyűjtéséből valók, ki iránt a gyermekek feltétlen bizalommal vannak. Alábbiak nem írták alá nevüket.

190. o. II.

„Ha most önmagamat vizsgálom, sok szomorú tapasztalatra jutok. Hitemben teljesen megintogtam. A hazugság szinte rendszeressé vált nálam. A tanulásvágy alvóban van. Az erkölcstelenséget nem utálok úgy, mint azelőtt. A legcsekélyebb dolgok is néha mély nyomokat hagynak hátra nálam. Az irigység és gyűlölködés uralomra jutott. Mindamellett szívem néha a kegyetlenségig kemény. Alig van már egy-egy eset arra, hogy a lélek szavát hallhassam. Néha túlságosan elszánt vagyok. Érzem, hogy ez így tovább nem mehet. Meg kell újhodnom. A pesszimizmus fertőjéből ki kell emelkednem. Mihelyt alkalmam lesz önmagammal tüzetesebben foglalkozni, azonnal hozzálátok e munkához. [Bizonyára a halmazódó tanulnivaló is hátráltatja az önmagán való alaposabb dolgot]. Csak az útban vagyok még bizonytalan, amelyen majd haladnom kell, hogy célomat elérjem. Szerintem mégis talán a hit, a vallásosság az, amely engem megjavíthat s jellemzilárd emberré tehet.“

³⁶ A korábbi és későbbi adolescencia plasztikus képeit mutatják ez őszinte beszámolók.

191. o. V.

„Eddigi összes tanáraink közül még csak egyet tudtam becsülni. Ennek az egynek megtanultam a tárgyát is. Eddigi életemben sem azelőtt, sem azóta nem tanultam iskolai dolgokat. Ő tanított meg rá, hogy nem kell mindent gondolkodás nélkül elhinni és arra, hogy nincsen a világon senki sem, aki nálamnál nagyobb úr volna. [Frank találó megjegyzése itt: „Ilyen mondás — nemesebb értelemben való magyarázat nélkül — mindig romboló hatást vált ki a diákseregben. A zsák megtalálta a foltját; tanár és tanítvány közös lelkületben találkoztak.“] Mostani iskolánkban csak tudást szereztem és néhány emberrel többet ismertem meg, akik közül néhányat megutáltam, néhány közömbös előttem, de meg nem szerettem senkit sem. Olyan vagyok, mint amilyenné akartam, hogy legyek. Mindig az én akaratom irányított, senki sem volt rám hatással. Felügyeletre nincs szükségem, arra én elég erősnek érzem magamat. Ha 18 éves koromig ennyire tudtam magamat nevelni, azután nincsen szükségem arra, hogy mások neveljenek. Ideálom a hideg, megfontolt és kőszívű ember, aki nem keresztrágó és a vallásban őrzöngő.“

18—21 éves adolescens fiúk vallomásaiból.

(Dr. Frank A. u. azon könyvéből).

Frank főiskolai hallgatóitól. (Polg. iskolai tanárképző főiskolából).

245. o. N. J.

„Már igen sokat hallottam a világnézetéről, meg arról is, hogy ilyen minden emberben kialakul. Már tanítói oklevelem volt és még mindig nem bírtam azt a várva-várt világnézetet. Ellentétes tulajdonságokat fedeztem fel magamban, amelyek egyáltalában nem mutattak harmonikus képet. S főleg azt vettem észre, hogy elveim száma igen csekély s hogy cselekvéseim rugója sokszor a kényelem s nem valami mindennek fölött álló eszmény. Kétségbe voltam esve, hogy nincs világnézetem. De persze ezt hangoztatni nem igen mertem. S most nem szégyellem bevallani, hogy egy forrongó stádiumban vagyok, érzem, hogy határozottabb Ítéleteim vannak egynémely dologról, eseményről, de az elvek egy jól megépített harmonikus csoportjától, a világnézettől még elég távol állok . . . Arra is rájöttem, hogy nem ismerem önmagam. Nevetésesnek tűnik fel az önismeret. De magamon tapasztaltam, hogy ez nem könnyű dolog s hogy megismerhessem saját magamat,

vissza kell nyúlnom a múltba, egészen addig, ameddig emlékeztem ér, a gyermekkor legelső határáig, mert ott csírázik igen sok mai tulajdonságom. Régebbi vizsgálódásaim egyik főhibája az volt, hogy a múltra nem fektettem nagy súlyt, csak a jelenre s így természetesen sok mindenre választ nem kaptam.“

245. o. N. P.

„Nem törődik velem senki, sehonnan semmi támogatás, semmi elismerés, sehonnan szeretet. Sok hibámról leszoktam, de van még egy csomó belőle. Ellensége vagyok a maradiságnak... Este és éjjel tanulok. Csalódtam az emberekben. Elfáradtam. Elfásultam. Sokszor megyek társaságba; mulatok is, de csak azért, mert szomorúságom csak így talál megnyugvást. Sokszor szeretnék panaszkodni, de — sajnos — nincsen kinek. Nem ismerek valóban megértő[^] lelket . . . Feltártam a lelkemet, bár harcoltam a feltárás ellen. Őszintén írtam meg mindent, sőt, ha Tanár úr alkalmat ad, egyszer személyesen is beszélni fogok sok mindenről.“

246. o. N. M.

„Életem korán befejeződött volna, ha nem találok magamban és ha nem találtak volna mások is bennem tehetségcsírákat. Lehet, hogy elítélendőén hiú vagyok, de kétségbeesném, ha nem lenne semmihez sem tehetségem. Lehet, hogy tényleg nincs, de egyelőre az a fontos, hogy én higgyem azt, hogy van s ez a hit mindaddig nem erkölcstelen önhittség, amíg nyilvános kritika ennek ellenkezőjéről meg nem győz. A magam keresése sokáig tartott. Torz és hiú hasonlat ez, de miként Kisfaludy Károly is a festéstől a drámaissáig tántorgott szomorú életével, úgy én is kerestem rajzban, muzsikában, színészetben, poétaságban lelkem gyökerét. Amit találtam, magát találtam, mert magam is kerestem . . . írni kezdtem. Nem kerestem, hogy mit. Agyam fiatalosan, a kamaszkor ködétől felszabadulva dolgozott, képzeletem nyargalászott. És nekem írnom kellett! Sok badarságot, sok bűnösöt is talán. De miért? Mert nem volt, aki megfogta volna a 17 éves gyermekember fantáziáját. Nem volt, aki észrevette volna azt, hogy szenvedélyem az írás és megmondta volna, hogy mit kell írnom . . . Kitámolyogtam az iskolakapun úgy, hogy még két év múltán is hallom magam mögött a kellemetlen utóhangokat . . . Lelki történetem állomásai: magam keresése, önbizalom fejlődése, kiábrándulás az életből, a halál kívánása, majd enyhe decrescendója a lármás, viharzó lelki harcnak . . . Egyelőre szeretnék szépen élni, mocsoktalanabbul mint eddig, mert sokáig kellett magamról a rám freccsentett sarat kaparnom. Istenem! De nehéz is makulátlannak lenni! És milyen könnyű a szenvedélyek szeke-
réről sarat hányni! . . . Talán túlságosan őszinte, talán nyersen

őszinte voltam. Ha utóbbi, úgy bocsásson meg Tanár úr, de hiszen Ön ítéltetett volna el legjogosabban, ha nem tettem volna eleget az őszinteség erkölcsi követelményének. Nem tehetek róla, hogy én, aki afféle befelé, élő ember vagyok, most lelkem mai vívódásait is megvallom Önnek, aki neveió és így minden ember közül legjobban tud segíteni egy gyógyulni nem engedett. . . lelki seben.“

Serdülők verseiből.

Lássunk egy pár serdülő verset annak illusztrálására, hogy a serdülő saját érzelmeivel nincs még tisztában, illetve azokat játékosan, vagy művészi fantáziával, szentimentálisan, romantikusan túlozva fejezi ki, sőt át is érzgeti s élvezzi érzései hullámzását. Fiúknál a harag és gúny is szerepel. Amilyen viszonyban áll a külső tárgyakkal s azok szemléleteivel, képzetével játszó kis gyermek a külvilág iránti tárgyilagos praktikus érdeklődéssel eltelt nagyobb gyermekhez, olyan a viszony a belvilágával játszó serdülő s a belvilágot kiismerni s azt kormányozni törekvő adolescens közt. Azonban nem ritka a serdülő vonások további fennmaradása sem. A következő serdülő leányka nagyanyja ama kérdésére, hogy csakugyan csókolódzott-e valakivel, felháborodva mondta: „Hogy képzelhet olyat nagymama? Ezek csak képzelt hangulatok.“ Utolsóelőtti versében materialista, utolsó versében vallásos hangulat az érzelmi játék eszköze. Osztálytársnői is Írogattak verseket, tehát ő sem akart hátra maradni e szép játékban.

14;0—14; 6 1.

Amerre intesz.

Amerre intesz kezeddél,
Arra megyek majd nyugodtan.
Behunyt szemmel követlek én
Szerelmesen, mámorosan.

És hogyha majd elértelek,
Belenézek a szemedbe,
Ha akarod, gyónj meg nekem,
Hajtsd fejedet a szívemre.

Itt nyugodtan megpihenve
Mondd el ami szíved bántja.
Nem faggatlak, nem kérdezlek,
Beszélj nyugodtan és bátran,

Ha nyugodt vagy s szíved tiszta,
 Mondd meg nekem, hogy mit akarsz.
 Megteszem amint kívánod:
 Elválljunk-e, vagy itt maradsz?

Elválllok, ha úgy kívánod,
 Nem kérlek, nem panaszkodom,
 Hogy boldog légy, ez a célom,
 Ezt kívánom, ezt gondolom.

Csillagos éjjel.

Emlékszel, mikor csillagos éjjel
 Csókolva ajkamat és szememet,
 Majd hevesen átölelve engem
 Azt kérdezted „szeretsz-e engemet?“

Én meg nem tudtam egy szót sem szólni,
 Csak némán lehajtottam fejemet.
 Aztán hosszan a szemedbe néztem
 És te megragadtad a kezemet.

Átöleltél s csókkal halmoztál el
 Ahol csak ettél, ahol lehetett.
 Én meg némán türtem az egészet,
 Szomorúan nézve szenvedélyedet.

Aztán pedig csak arra gondoltam,
 Hogy Istenem mi lesz majd mivelünk.
 Az élet majd szétszakít bennünket
 És némán, szótlanul szenvedhetünk.

A végzet.

Hogyha a természet új díszbe öltözik
 S a telet felváltva a tavasz érkezik,
 Visszajön a fecske, gólya és sok madár,
 Vidám és hangos lesz majd az egész határ.

De az én szívemben bús érzelmek kelnek,
 Elmélyedve nézem a derűs kék eget.
 Visszaemlékszem az elmúlt szép időkre,
 Amiktől búcsút kell venni majd örökre.

Búcsút kell venni majd a vidám évektől,
 Örömtől, bánattól és sok szenvedéstől.
 Elválunk azoktól, akiket szerettünk
 S örök sötétség fog honolni felettünk.

Álom.

Az éjjel álmomban egy kicsi templomban
 Elhagyva egyedül láttalak óh Uram.
 Nagy ágyúk dörögtek, én meg megijedve
 Tehozzád szaladtam megnyugvást keresve.

És amint előtted térdeltem én félve,
 Hozzád könyörögtem kegyelmedet kérve.
 Te reám emeled szelíd szép szemedet
 És felém nyújtottad két áldott kezedet.

Én meg csak térdeltem előtted boldogan,
 Az egész lelkemet neked ajánlottam.
 A legdrágább kincshez jutott az én szívem.
 Amely csak Te vagy óh Uram, más senki sem.

A következő leánykákról közelebbi adataink nincsenek.

15;6 1.

Néha . . .

Néha, néha	Mea culpázni,
Jó volna	Megtörni, sírni
Egyedül lenni,	És egy új szent fogadással
Megpihenni,	Indulni jobb jövő felé.
Megbánni mindent	
Ami a m ültté.	

Ha egyszer . . .

Szomjazom a szépséged;
 A szád', a sápadt arcod',
 Az égő két szemed! . . .
 Ha egyszer a szádra ráborulhatnék,
 S a gyönyörtől megvonaglanék,
 Kacagva, hófehér ruhába',
 Dalolva mennék a halaiba.

15;11 1.

Valami bolondos, bús melódia
 Zokog a húron;
 Valahol künn, táncol az őszi szél a
 Zörgő avaron . . .
 Valahol nyöszörgő panaszos hangon
 Vonít egy kutya . . .
 S becsapódik a vén, ócska őrtorony
 Roppant ablaka.
 Még lángol a napnak vérvörös uszálya
 Az őszi égen.
 Aztán ellobban ... s kigyúlnak új lángok
 A messzeségben.
 Valami bolondos, bús melódia stb.

16; 6 1.

Ha majd egykor!
 Ha majd egykor örökre elalszom,
 Holdsütötte csendes éjjen —
 Nem lesz, ami visszahozza néked,
 Ha már elszállt, könnyes életem, stb.

14—16 1. (Korát pontosan nem állapíthattam meg).

Én a szívemet szétszakítottam,
 Ahány darab, annyifele van.
 Én azt gondoltam, hogy ezt így lehet
 És csorbát nem szenved a szeretet.
 Hittem, hogy minden darabja új, egész
 S akit szeret, azért mindenre kész.
 Mindenre kész — de ah — erőtelen
 E balga szétforgácsolt szerelem.
 Ez a tudat éget, mint a kereszt,
 Én Istenem, nem így akartam ezt.
 Nem így: kapni más lelke aranyát
 S cserébe tarka rongyot adni át.
 Arany lélekkapun menni által
 S fizetni pár színes szóvirággal.
 Egyformának lenni mindenkinek
 Emberfeletti nagy szív kell ehhez.
 Én a szívemet szétszakítottam —
 Ahány darabja, annyi fele van.
 Pár rongydarab jutott mindenkinek
 És nem jutott az egész senkinek.
 „Örökké szerelmes kislány.“

XI. 14; 11 f.

Szélzúgás.

Szélrezgette zöld fák közül
 Kiszikrázik a nap fénye . . .
 Megreszketnek az akácok
 S összebújnak egymást féltve . . .
 Itt a szürke bodzabokrok
 Hajladoznak erre, arra . . .
 Egy pár lepke fel-fel libben
 S a madár is meglapulva
 Hallgat a mennyei zajra . . .

XII. 13; 10 f.

Amikor a magyar ember
 Felszólalni azért nem mer,
 Mert félti kiváltságait
 S harcba küldeni fiait.
 Az ily emberek jelleme

Az ördögnek sem kellene.
 Ő a bátrakat szereti,
 A gyávákat elégeti.

X. 16;7 f.

Tréfás Eposz.

Óra előtt már feljőve Marci a nagykoponyájú,
 Asztal előtt a fiúk nagyratörő hada áll
 És most hasztalan igyekszik már mind a helyére,
 Tócsa az asztal alatt, Marci kedélye borul;
 S rettenetes dühhel haragját kifejezni akarva,
 Gondolatokba merül, végre találja szavát:
 „Szörnyetegül barmok, kikhez tanítani jöttem,
 Azt hiszitek, sohasem gerjed az indulatom?! stb.

(Míg a serdülő leányok verseiből sok van birtokunkban s ezért jellemző összbenyomást vélünk nyújtani példáinkkal, addig a serdülő fiúk verseléséről már csak egyoldalú képet tudunk nyújtani. A serdülés kezdetén fiúknál ritkák a szerelmes versek, de a serdülés végén a fiúk is sok szerelmes, impressziók alapján bölcselkedő verseket írnak, miként a leányok, de kevésbé szentimentális, hanem romantikusabb hangulatokkal telieket).

Adolescensek verseiből.

Az adolescens már jobbára azért ír, hogy akár művészi, akár önlecsillapítási szükségletét csillapítsa. Érzései valóságosabbak. A versek témái, hangulatai többfélék. A versek átlagos formája csiszoltabb.

19—20 1.

Napfény csillan meg hajamon,
Kinn bolyongok az avaron.
Fáradt lábam lombot tipor,
Belepte már az útipor.
Nótás kedvem ma néma vagy,
Minden öröm, madár elhagy?
Borús szemem könnytől ázott,
Kicsi szívem téltől fázott.
Szobám ölén tűz duruzsol,
Miért nem jön, hol jár vájjon . . . ?

X. 18; 3 f.

Szenvedély.

Rohanj, rohanj idő, ne késlekedj!
Tudod-e már ki versenyez veled?
A célt ragadd meg, biztosan ragadd,
Még mielőtt a csörgő lánc szakad,
Még mielőtt a láncolt örület
Utolér, meggyalázva tégedet!
De mit nevelt ez a borús kebel?
Szűk falai mit rejtegettek el?
Nevelt, mint rózsát, egy szörnyű ebet,
Mely nem kapott most enni eleget
S a megveszés határán tétováz.
A régi mámor most szerelmi láz!
Rohanj idő, robogj élém te vész,
Kinek a bátor mind elődbe néz,
Ki féktelen pajtása vagy borús
Nyomornak — vész siess, elembe juss,
Zajod talán hatalmasabbra hág,
Mint az, melyet keblem kutyája ad.
A vészben, ott, hol a halál terem,
Nyugalmamat az örvényben lelem.
Örök küzdés, örökké hangos ár,
Boldogságot vad lelkem ott talál.
Akit megölt a gyengéd érzelem,
A múltat én a zajban feledem.

XI. 19 f.

Társaságban.

Midőn közömbös arcomon
Unott mosoly fut át:
Ne higgyetek nekem!
Ha, mit beszélek, nem tudom,
Csak egyetlen szavát
    Ne higgyetek nekem!
De hogyha valóban *hozzám* szóltok
S igazán *magam én* felelek.
Felel, nem a néma szám, csak a lelkem,
Pár visszatartott hangba remeg . . .
Óh akkor, akkor higgyetek nekem!

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Előszó	3
Bevezetés	5
A szerző anyaggyűjtése (ezzel kapcsolatban egyes eredményei)	12
Az ifjú lélek általános alkata és fejlődése	19
Az ifjú lélek típusai	39
Szemelvények ifjúkori naplókából	50
17-18	
18-21 éves adolescens fiúk vallomásaiból	90
Serdülők verseiből.....	92
Adolescensek verseiből.....	97
Tekintetbevett irodalom	11, 19, 36, 49